

سردار ملی ستارخان

سردار ملی ستار خان

مولف: محمدرضا عافیت

رداکتور: جعفر مجیری

۱۳۴۷ - ۱۹۶۸

مقدمه

بشر جمعیتی حاضر کی دوره گلیب چاتانا قدر بیرنچه اجتماعی فورماسیوندان کچمیشرو هر بیر کچیدیانیز انقلابی حرکات یولوايله ممکن اولموشدور. زمانه میزین ان باشلیجا جهتینی ایسه عمومیتله سرمایه دارلیقدان سوسیالیزمه کچید تشکیل ایدیر. بو استقامتده حرکت ایدن بشریتین یولونو ایشیق لاندیران مارکسیزم-لنینیزمین سونمز مشعلی دیر. حاضر دا کومونیست و کارگر حرکاتی ایله بیرلیکده ملی آزادلیق نهضت لری ده محضر بو تعلیمین سایه سینده ئوز دایره سینین گنیش لندیریب و گوجلو انقلابی حرکت کیمی بشریتین خوشبخت گله جگی نین مژده سینین ویریر.

کومونیست و کارگر حرکاتینا آرخالانان، اوندان قدرت و الهام آلان ملی آزادلیق نهضت لری ئوزوده بیرنچه مرحله دن کچهرک بوگونکو سویه یه چاتا بیلیمیشدیر. بیرچوخ دنیا ئولکهلری کیمی وطنیمیز ایرا- نین دا ملی آزادلیق حرکاتی تاریخینی ورقله دیکجه بیر-بیرینین آردی و تماملایجیسی اولان بو مرحله لری آیدین صورتده گوروروک. ۲۰-نجی عصرین اول لریندن باشلایاراق، مشروطه انقلابی، جنگل نهضتی، خیابانی حرکاتی، محمدتقی خانین باشچیلیق ایتدیگی خراسان عصیان، دکترتقی ارانی نین باشچیلیغی آلتیندا کومونیزم حرکاتی نین یینیدن دیرچلمه سی، حزب توده ایرانین رهبرلیگی آلتیندا گیدن عموم ایران حرکاتی، ۲۱ آذرو ۲۲ ری بندان نهضت لری ایران خلق لرینین ملی آزادلیق و استقلال اوغروندا عمومی مبارزه لرینین باشلیجا مرحله لریدیر. بونلار عموم دنیا انقلابی حرکاتی نین بیر حصه سی کیمی و اونون مرحله لرینه موافق صورتده وطنیمیزین اجتماعی، اقتصادی و سیاسی زمین لرینده باش ویرمیشرو بیر-بیرینین تماملایجیسی کیمی گیت-گیده داها تکمیل لشمیشرو متشکل لشمیشدیر. ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر روس انقلابیندان سونرا «آسمانین اویانماسی» ایله علاقه دار باش ویرمیش مشروطه انقلابی، بویوک اوکتوبر سوسیالیست انقلابی نین آردینجا باشلانمیش ملی نهضت لری، ایکینجی دنیا محاربه سینده امپریالیزمین ضربه آلماسی ایله

حرکاتین گوجلنمه سی بوجهتدن دقته لایق دیر. بوتون بو حرکاتین هر بیرری اصلینده امپریالیزمه و ارتجاعا معین ضربه وورموش، موجود قورولوشون دموکراتیک لشدیریلیب یاخشیلانمیشدیر. اوغروندا خلق طلبلرینین بیر حصه سینه نایل اولموش و گله جک حرکات ایچون ایده اولوژی زمینه یاراتمیشدیر.

مشروطه انقلابی نتیجه سینده استبداد رژیمی مشروطه شاهلیغی ایله عوض اولونموش، قانون اساسی و مجلس یارادیلیمیش، خلق طلب- لرینین معین حصه سیننی حیاتا کچیرتمک ایچون دولت موظف ایدیلیمیشدیر. حاضردا آنادان اولماسینین ۱۰۰ ایللیگینی بویوک افتخار حسی ایله قید ایتدیگیمیز ستارخان بوموقیتلرین الهه ایدیلمه سینده چوخ بویوک زحمتلر چکمیش، فداکارلیق گوسترمیش و نهایت ئوز جانینی دا بویولدا قربان ویرمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی بوتون مادی نعمتلرین یارادیلیمیشی، انقلابی انرژی نین توکنمز منبعی زحمتکش خلق کتله لریدیر. یوخاریدا قید اولونان نهضت لرینده حرکت ویریحی قوه سی خلق اولموشدور. مشروطه انقلابیندا بوتون ایران خلقلری، خصوصیه آذربایجان خلقی بویوک فداکارلیقلا اشتراک ایتمیشلر. ستارخانین بویوکلوگو، ایران تاریخی مقابله سینده خدمتی اوندادیرکه، او، خلقین قوه سینده چوخ محکم صورتده اینانمیش، اونوسفربرایتمکده ایره لیه دوغرو آپارماقدان ئوزونه مخصوص سرکرده لیک لیاقتی گوسترمیشدیر. ستارخان باقرخانلا بیرلیکده بیرینجی مجلسین جلسه سینده اولارکن ویردیکلری بیرگه بیانیه ده خلقین فداکار- جاسینا چکدیگی زحمتلره، «قدیم ایران ملتینه ئوز صمیمی تشکرارینی» بیلدیرمیش و خلقین گوجوندن یوکسک اینام و امیدله دانیشمیشلار. اولار بیرگه سعیلر نتیجه سینده مشروطیت الهه ایتیمیش «وطنپرست خیرخواه لارین فداکارلیغی مقابله سینده» مجلس وکیل لرینین وظیفه لریندن دانیشاراق اولاردا خطابا دیلمیشلر: «...بشر سعادت یولوندا ایره لیه مک ایچون آتاعیدان توتوموش یوخاریا قدر ئوز صداقتلرینی گوستره جک و چالیشاجاقلار. انیاخین بیر زماندا مشروطیت اصولونون حکم لرینی و آزادلیق قانونلارینی ئولکه نین هریرینده ایشه سالاجاقلار».

معلوم اولدوغو کیمی یاریم عصردن آرتیق بیر مدت بیزی او گونلردن آیبیرر. بومدت عرضینده مشروطیت اصولو و آزادلیق قانونلاری حاکم طبقه لر طرفیندن تدریجیه عیبه جرلشدیریلیمیش، قانون اساسیه دفعه لرله ضربه اندیریلیمیش، مجلسلر اساسا شاهین ئوزباشینا لیه قیماق عوضینه اونون الینده ئوزباشینا لیه واسطه سینده چوریلیمیشلر. مثلا،

بیرینجی مجلس بیزسیرا پوزغون، ظالم و نوزباشینا آداملارین دولت دستگاهیندان اوزاقلاشدیریلماسی، امپریالیست عامل لرینین دخالت رینه سون قویولماسی حقیقده تدبیرلر گورموش، مطبوعات آزادلیغینی تامین ایتمگه چالیشمیش و ۱۵۰ دن چوخ روزنامه و مجله یه عمل آزادلیغی ویریلمیشدیر. بیرینجی مجلس چارروسیه سی و انگلیستاندان ۴۰۰ میلیون لیره حجمینده بورج لایحه سینیردایتمکله ایران خلق لرینه خدمت ایتیمیشدیر. لکن ۲۲-نجی مجلس آمریکا حربی مستشارلارینا سیاسی مصونیت حقوقو و گومروک حقی ویرمکن معافلیق امتیازی ویرمکله، تازاجا آمریکا دان ۶۰۰ میلیون دولاریق سلاح آلماق لایحه سینیر تصدیق ایتتمکله خلقین منافعینه، ئولکه نین استقلالینا قارشى خیانتته مرتکب اولموشدور. هر ایل ۱۴ مرداد گلنده دولت تبلیغاتی نین، حاکمه هیئت نین مشروطیتدن دم وورماسی دا محض بئله بیر رسوایچیلیغین اوستونو. ئورتک ایچوندور. خصوصیه بوایل مشروطه بایرامی مناسبتله پیام ائله بیر شرایطه صادر اولموشدورکه، ئولکه ده مینلرله آدام ئوز سیاسی عقیده لرینه گوره حبسه آلینمیشلار، مطبوعات سازمان امنیتین شدتلی نظارتینه تابع ایدیلیمیشدیر. کارگر طبقه سینین منافعینی، ئولکه نین بوتون مرقی قوه لرینی تمثیل ایدن حزب توده ایران هله ده قانوندان کنار وضعیتده دیر، مجلسلر ایسه دربارین علاوه سینه چوریلیمیشدیر. مشروطیتین هر دورد رکنی آرادان آپاریلدیغی حالدا مشروطیت حقیقده هایکوی سالماق معلومدورکه، آنجاق عوام فریبلیک اولایلر.

گوروندوگو کیمی حاکمه هیئت سدرارملی ستارخانین، ایران خلق— لرینین بیرچوخ انباختشی اوغوالارینین، اوغروندا جان ویردی کلری قانون اساسینی و مجلسلری ئوز طبقاتی منافعینه تابع ایتدیرمیش، مشروطیتین ماهیتینده ئوز خیرینه موافق دگیشیک لیک عمله گتیریمیشدیر. ستارخانین آدیندان سوء استفاده ایدنلر، اونون کولگه سینده گیزلنمگه چالیشانلار ایندییه قدر اونون تاریخی خدمت لرینی ده قیمتلندیره بیلمه میشار. ایندییه قدر نه تک اونون آدیله بیر شهر، کارخانا، کوچه آدلانما میشر، هایکلی یارادیلما میشر، حتی آذربایجان ملی حکومتی دورونده تبریزده قویو— لموش ستارخان هایکلی دولت قوه لری واسطه سیله یخیلیب— داغید— یلمیشدیر.

لاکن، خلق آمالی اوغروندا فداکارلیق گوسترنلرین، اوجمله دن خلقیمیزین قهرمان اوغلو سردارملی ستارخانین و اونون سلاحداشلارینین خاطره سی ایران خلق لرینین اوره گیندن هئچ وقت سیلینمه یه چکندیر. اونون مرده هایکلی ینده ئوز اولادلارینین ایله، آزاد ایران زحمتکش—

لرینین الیله وطنیمیزین هر طرفینده یوکسله جک، سردارملی تاریخده ئوز حقیقی پیرینی توتاجاقدیر.

گرگین زحمت محصولو اولان حاضرکی کتاب ستارخانین بویوک خدمتلی مقابلینده یالینز کیچیک بیر آددیمدیر. حزب توده ایرانین آذر-بایجان تشکیلاتی-آدف-نین مرکزی کومیتة سینین اجرائیه هیئتی بو کتابین بوراخیلماسی حقیقنده قرارویررکن اونونظره آلمیشدیرکه، ستارخانین انقلابی خصوصیتلرینی، اونون مبارزه تجربه سیننی، قوچاقلیق، خلق ایشینه حدسیز صداقت، آزادلیق و استقلال ایشینه درین اینام کیمی یوکسک کیفیتلرینی ئوگرنمک اونون ایچون ان یاخشنی تشکرو منتداریق اولاردی. بو کتابین نشری ستارخانین باشچیلیق ایتدیگی حرکتین مترقی عنعنه لرینی ئوگرنمک و اوندان معاصر دورون طلباتینا اویغون داهامترقی بیر قورولوش اوغروندا مبارزه لرده استفاده ایتمک ایشینده خصوصیه جوان نسللر ایچون بویوک کومکدیر. ئوز قهرمانلیقلاری ایله خلقتین اوره گینده ان صمیمی حسلو هیجان اویادان سردارملی ستارخان ئوز فعالیتینده جوانلارین دا قاینار انرژی سینیه یوکسک قیمت ویرمیشدیر. او، حرکتین نایلیتلریندن دانشاندا بئله دیمیشدیر: اگر مشروطیت یولوندا بیر موفقیت وارسا بودا جوانلارین فعالیتی نتیجه سینده الده ایدیلیمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی تبریز حرکتیندا اون مینلرله آدم، او جمله دن جوانلاردا اشتراک ایتیمیش، ان آغیر بیر شرایطده، مین بیر محرومیتلر ایچری سینده ۴۰ مین نفرلیک دشمن اوردوسونون محاصره سینده ۱۱ آی تمام دویوش عملیاتی آپارمیش و دشمنه تسلیم اولمامیشلار. بو قهرمان مجاهدلرین افتخارلی آدی دا، رشادت و متانتی ده گله جک نسللره ارث قالمیشدیر. اونلار همیشه عقیده لی و ایمانلی، جسارتلی و قورخماز اولموشلار. آتا-بابالاریمیزین دویوش میدانلاریندا الده ایتدیکلری بو خصوصیتلر انقلابی عنعنه کیمی نسلدن-نسله کچمیش، انکشاف ایتیمیش و معاصرلشمیشدیر. بو عنعنه لردن معاصر طلبات سویه سینده، لیاقتله استفاده ایتمک حرکتین دوامی، گله جک انکشافی و موفقیتله نتیجه لنمه سی ایچون ضروریدیر. حاضرکی کتاب ایسه بئله بیر عالی مقصدین حیاتا کچیریلمه سینیه خدمت ایده جکدیر.

غلام یحیی دانشیان

تگپریش

آذربایجان خلقی عصرلر بویو استقلال و آزادلیق اوغروندا استیلاچیلارا، ظلمکارلارا و استعمارچیلارا قارشسی مبارزه آپارمیشدیر. بو مبارزه لر هم نوزونون قهرمانلاری، آدلی-سانلی سرکرده لرله، هم ده دویوش عنعنه لرله خلقیمیزین انقلابی تاریخ خزینه سینین زنگین لشدیرمیشدیر. بابک، کوراوغلو، ستارخان، باقرخان، شیخ محمد خیابانی، محمد تقی خان پسیان، حیدر عمو اوغلو، دکتر ارانی، آذربادکان، داداش تقی زاده و باشقالارینین دویوش عنعنه سی، انقلابی ارثی، اولارین آدیله باغلی اولان قهرمانلیق داستانلاری نسلدن-نسله کچه رک تکمیللشمیش، معاصر-لشمیش و بوگون خلقیمیزین ملی غرورونو، مبارزه عزمینی قوتلندیرن، اونون دویوش تجربه سینین آرتیران انقلابی ثروته چوریلیمیشدیر.

هله ۲۰-نجی عصرین بیرینجی یاریسیندا خلقیمیز تاریخین سینه سینه مشروطه انقلابی، خیابانی حرکاتی و ۲۱ آذر نهضتی آدیله ۳ بویوک قهرمانلیق داستانین یازمیشدیر. بیر-بیرینین آردی و تماملاینجیسی اولان بو حرکاتین هر بیرینین نوزلوگونده خلقین آزادلیق و دموکراتیک حقوقلارینین معین حصه سینین ارتجاع و امپریالیزم عامللریندن گری آلمیش و گله جک حرکات ایچون ایده اولوژی زمین یاراتمیشدیر. عموم ایران مشروطه انقلابینین بیر حصه سی اولان و ستارخانین باشچیلیغی آلتیندا گیدن تبریز حرکاتی دا بو جهندن دقته لایقدیر.

معلوم اولدوغو کیمی ۷-۱۹۰۵-نجی ایللر روس انقلابی پاریس کوموناسیندان سونرا امپریالیزمه قارشسی بیرینجی پرولتار

انقلابی ایدی. بو انقلاب روسیه‌ده چاریزمه ووزدوغو ضربه‌دن علاوه شرقین اویانماسی کیمی مهم بیر حادثه‌نین ده باشلانقیجی اولدو. بشریتین طالعی ایچون بویوک اهمیته مالک اولان بو انتباهی ماراقلا ایزله‌ین و. ای. لنین هیپر: «روسیه‌ده کی ۱۹۰۵-نجی ایل حرکاتینین آردینجا دموکراتیک انقلاب بوتون آسیانی-تورکیه‌نی، ایرانی، چینی بوروموشدور. انگلتره هندوستانیندا هیجان آرتماقدادیر». (۱)

۲۰-نجی عصرین اوللریندن باشلایاراق استبدادا، خارجی کاپیتال قارشی مبارزه بوتون ایراندا شدت‌لنیر، فکری انتباه‌داهادا درینلشیردی. فئودال گریدلیگی، شاهلیق استبدادی، خارجی کاپیتالین تضیقی آذربایجاندا دوزولمز وضعیت عمله‌گنیرمیشدی. بو وضعیتین طبیعی نتیجه‌سی اولان ناراضی‌لیق، اعتراض و مبارزه موجود قورولوشو دگیشدیریب یاخشیلانماغا، خارجی کاپیتالین نفوذونو کسمگه یوندیلیمیشدی. مترقی مطبوعات، وطنپرست ضیالیلار بو انتباهدا چوخ مهم رول اوینایردیلار. انقلابی روسیه‌ایله هم‌سرح‌دلیک، پرولتار باکی‌سیله یاخینلیق نتیجه‌سینده بو انتباه و حرکات آذربایجاندا داهادا گوجلوییدی. عموم ایران مقیاسیندا گنیش‌لنیمیش متشکل‌لشن بو حرکات تاریخده مشروطه انقلابی آدیله آدلانیر. ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایللری احاطه ایدن بو حرکات بعضی مؤلفر طرفیندن ایکی معین دوره‌ده آیریلیمیشدیر. گورکملی عالم سیداحمد کسروی تبریزی ۱۹۰۵-نجی ایلدن ۱۹۰۸-نجی ایلین اییون آیینا قدر دوره «مشروطه کبیر» («بویوک مشروطه»)، یرده قالان دوره ایسه «مشروطه صغیر» («کیچیک مشروطه») آدی ویرمیشدیر. بیرینجی دوره حرکات غالب گله‌رک ۱۹۰۶-نجی ایلین سنتیابر آییندا مظفرالدین شاه مشروطه فرمانی ویرمیش، اونون وفاتیندان سوئرا یرینه گلن محمدعلیشاه ۱۹۰۷-نجی ایلدن

۱-و. ای. لنین اثرلری، ۱۹-نجو جلد، ۴-نجو نشر،

باکی، ۱۹۵۱، ص ۷۱

حاضرلیق آپار اراق ۱۹۰۸-نجی ایلین اییون آیینین ۲۲-ده تهراندا پارلمان بیناسینی آتسه توتاراق بیرینجی مجلسی بوراخمیش، بوتون انجمنلری لغو ایتمیشدیر.

ایکینجی دورایسه ئولکه ده خلق حرکاتینین ییندن جانلا-نماسی، اساسا تبریزده ارتجاع و امپریالیزمه قارشلی جدی بیر مقاومتین تشکیلی ایله باشلانیر، نهایت ستارخان و باقرخان فدا-ئیلرینین تهراندا ترک سلاح ایدیلمه سیله سونا چاتیر.

تبریز اجتماعیون-عامیون (سوسیال-دموکرات) تشکیلاتینین باشچیلیق ایتدیگی بو مقاومت حرکاتی کتله لرین داها چوخ اشتراکی نتیجه سینده بورژوا-دموکراتیک ماهیت آلمیشدیر. آذربایجان خلقی، اونون قهرمان فدائیلری، گورکملی فدائی سرکرده لری ستارخان، باقرخان ایران مشروطه انقلابینا اونودولماز خدمت لر گوسترمیشلر. بیر چوخ مولفلرین دیدیگینه گوره همین ایکینجی دورده مشروطیت آذربایجان خلقی نین رشادت و ذکاسیله دیریلیمیش، ایران قانون اساسیسی اونون مینرله آدسینز-سانسینز شهید اولموش اوغوللارینین قانیه یازیلیمیشدیر. ستارخان و باقرخان ایران مشروطیت انقلابی نین سرکرده لری کیمی تانیناراق ایالتی انجمن طرفیندن ستارخانا سردارملی، باقرخانایسه سالار ملی لقبی ویریلیمیش و اونلارین عالیله لرینه عمرلوك تقاعد ویریلمه سی حقیقنده مجلس طرفیندن قانون تصدیق ایدیلیمیشدیر.

حاضرده مشروطه انقلابیندان ۶۳ ایل کچیر، آذربایجان خلقی ئوز قهرمان اوغلو سردارملی ستارخانین آنادان اولما-سینین ۱۰۰ ایلیگینی بویوک افتخار حسیله قید ایتمگه حاضر لاشیر. لاکن چوخ تاسفله قید ایتمک لازمدیرکه، حاکمه هیئتی نه آذربایجان خلقینین و اونون یتیردیگی بئله سرکرده لرین حقوقونا، نه ده اولارین اوغروندا چان ویردیکلری مشروطیت حقوقونا لایقینجه حرمت ایتمک ایسته مه میشدیر. همین حاکمه هیئتینه منسوب اولان تدقیقاتچیلار، تاریخچیلر، یازیچیلار ایسه بو مهم تاریخی حادثه حقیقنده یا سوسموش، یادا اله قلم

آلديقدا طبقاتى ملاحظه لرى اساس توندوقلارى ايچون بيرسيرا تحريفلره وسهولره يول ويرمه لى اولموشلار. عبداله مستوفى نين بعضى يازيلارى بوجوره مولفلر ايچون بير مثالدير. او، قاجاربه دورونو احاطه ايدن ۳ جلدليك تاريخ كتابى يازديغى حالدا ئولكه نين اجتماعى، سياسى حياتيندا باش ويرن مشروطه انقلابى كيمي مهم تاريخى حادثه نى لازمى سويده ايشيقلانديرماق ايسته مه ميشدير. مولف ايرانين فتوداليزمدن كاپيتاليزمه كچيدنين بينورسنى قويان مشروطه انقلابى گله جك اقتصادى، سياسى و اجتماعى انكشافين، لنگ و عيبه جرده اولسا ترقى و تكاملين اساس عاملى حساب ايتمك عوضينه ئوزونون و باشقالارينين مكتوبو ياخشى خطله يازمالارينى ترقى عاملى كيمي قلمه ويرير. مولف ئولكه نين فتوداليزم عطاتيندن، ظلم و استبدادان نجات تاپماسى ايچون محكم باشلانقيج اولان بو حركاتدا جانينى قربان ويرن مينرله فدائى نين، آدلى-سانلى سركره لرين خدمتينه گوز بومور، مشروطه فرمانينين ويريلمه سنى شاهين مرحمتى، آلاھين كومگى كيمي قيمتلنديرير.

معلوم اولدوغو كيمي تبريز شهرى استبداد اوردولارينين محاصره سينده اولدوغو وقت محمدعليشاھ محمدوليخان تنكابنى به ئوز ساحلى قوه لريله گيلاندان آذربايجانا گيديب اورادا ارتجاعى قوه لرى تقويت ايتمك امرى ويرير. بيريمخانلا بيرليكده تبريزه دوغرو حركت ايدن محمدوليخان تبريز مجاهدلرينين استبداد اوردولارينا ووردوقلارى ضربه لر حقينده ايشيدير و تبريزه گيتمك عوضينه تهرانا گلير. بوزمان بيريمخان تهرانين نظيه رئيسى تعيين اولور.

۱۹۱۰-نجو ايلين آوقوست آيندا بيريمخان قزاق بريقا-داسى ايله بيرليكده تهراندا ستارخان و باقرخانين فدائيلرينى خلع-سلاح ايتمك ايچون دولت طرفيندن مامور ايديلير، اونلارى شهر ايچينده محاصره آلير، ووروشورو ستارخان يارالانديقدان

سونرا ارتجاع ؤوز مقصدینه چاتیرو مشروطیت ؤوزونون ان گوجلای
 سلاحلی دایاغیندان محروم اولور. (۱) بیرچوخ مولفلرایسه بیریمخان
 کیمی بیر خائنی مشروطه سر کرده سی کیمی قلمه ویرمگه، «ایرانین
 آدلی-سانای آزادیخواه لاری» (۲) سیراسینا کچیرمگه چالیشیرلار.
 بعضی مولفلر انگلیس مستملکه چیلرینین مشروطه حرکاتینا
 اولان مناسبتینی کوبودجاسینا تحریف ایدرک بئله گوسترمگه
 سعی ایدیرلر که، بو حرکات ؤولکه نین داخلی شرایطی اساسیندا،
 خلق کتله لرینین فداکارلیغی ایله دگیل، انگلتره خارجی سیاستینین
 دیکته سیله حیانا کچیریا میشدیر. شبهه سیز، بونلار ؤوز امپریالیست
 اربابلارینین گوستریشلرینی یریزه یتیرمکله یاخود انگلیس مولفلری
 واسطه سیله یازیلان کتابلارین تاثیریه حرکت ایدن آداملار دیرلار.
 مثلاً، انگلیس داوید فریزر «ایران وتورکیه انقلابدا» آدلی
 کتابدا یازیر که، «ایرانلیلارین قانون اساسی الده ایتمه لری ایچون
 ییز اساس و تاثیرلی واسطه اولدوق. یقین که، ییزیم کومگیمیز
 اولمادان اونلار ایندیکی دورده قانون اساسی آلابیلمز دیر». (۳)
 البته، بیرچوخ انگلیس مولفلری طرفیندن مختلف شکللرده
 تکرار اولونان بوفکر بیرده اونلار گوره ایراندا ؤوزونه طرفدارلار
 تاپا بیلیمیشدیر که، انگلتره چار روسیه سیله شدتلی رقابت مبارزه سی
 آپاردیغی ایچون مشروطه حرکاتی دورونده ؤولکه نین شمال
 منطقه لرینده ؤوزونو چاریزم سیاستی مقابلینده آزادلیغا طرفدار
 کیمی گوستردیگی حالدا، جنوبدا آزادلیق و دموکراسی نین
 غدار دشمنی کیمی حرکت ایتیمیشدیر. عین زماندا انگلیسلرین
 شمالدا ؤوزلرینی آزادلیق طرفداری کیمی قلمه ویرمه لری،
 ؤوز قونسولخانالارینین قاپیسینی اوزمان بست اوتورانلارین اوزونه

۱- م. س. ایوانوف «اوچرک ایستوریی ایرانا» مسکوا، ۱۹۵۲،

ص ۲۳۹

۲- باخ، «امیدایران» ژورنالی، نمره ۵۷۴، تهران-۱۵ مرداد

۱۳۴۴، ص ۷.

۳- «امیدایران» ژورنالی، نمره ۶۸۶، تهران-۱۸ مهر ۱۳۴۶، ص ۲۰.

آچمالاری معلومدورکه، تامایله ریاکارلیق و مستملکه چیلیک سیاستینه خدمت مقصدی داشیمیشدیر. حالبوکه، چار افسری لیاخوفون ۱۹۰۸-نجی ایلین اییون آییندا مجلسی توپا باغلاماسی تکجه محمدعلی شاهین امریله دگیل، چار روسیه سی و انگلیستان دولترینین بیرگه راضیلیغیله، حتی تحریرکیله اولموشدور. انگلیس امپریالیستلری ایرانلیلارین هله قانون ودموکراسی اساسیندا قورولموش حکومت صاحبی اولماق درجه سینه چاتما. دیقلاری کیمی بیر تحقیر آمیز فکرین تبلیغاتچیسی اولموشلار. چار روسیه سی کیمی اونلاردا ایراندا شاهلیق اصولونون مدافعی کیمی حرکت ایدیردیله. انگلیسلر حتی لازم گلدیکده محمدعلی شاهی عوض ایتمک ایچون اونون عمی سی قاجار شاهزاده سی ظل السلطانی ئوز کانیدلری کیمی احتیاطدا ساخلا میشدیله. (۱) اونلار حتی ایرانین جنوبوندا مشروطه حرکاتینی بوغماق ایچون هنگام بندرینه ئوزلرینین «فوکس» آدلی حربی گمی سینی و دسانت قوه لرینی کتیر میشدیله.

مشروطه انقلابینی انگلیسلرین دیکته سیله، اونلارین راضیلیغیله باغلا یانلار ایستر-ایسته مز ایران خلقلرینین بویولدا چکدیکلری زحمتلری، مبارزه لرینی، تبریز مجاهدلرینین فداکارلیقلارینی، سنارخان، باقرخان و حسین خان کیمی سرکرده لرین خدمت لرینی دانمالی اولورلار. لاکن، مشروطه حرکاتی حقینده یازانلار تکجه بونلاردان عبارت دگیلله. بو حرکات دنیا آزادلیق حرکاتی تاریخینده، ایرانین گله جک طالعینین حلینده توتدوغو موقعه گوره بیرچوخ داخلی و خارجی تدقیقاتچیلارین و تاریخچیلرین دقینینی جلب ایتمیش و ئوزونون بویوک حجمی اثرلرینی ده یاراتمیشدیر. سیداحمد کسروی تبریزینین «تاریخ مشروطه ایران» («ایرانین مشروطه تاریخینی»)، دکتر مهدی ملک زاده نین «تاریخ انقلاب مشروطیت ایران» («ایران مشروطیت انقلابی تاریخینی»)، عباس

اسکندرینین «کتاب آرزو ویا تاریخ مشروطه ایران» («آرزو کتابی و یا ایرانین مشروطه تاریخی») و سایره کیمی چوخ جلدلی اثرلر بونون ایچون بیر مثالدير. بوندان علاوه ایرانین غومیتله و خصوصیه ۲۰-نجی عصر تاریخینه عاید ائله بیر کتاب آز تاپیلارکه، اورادا مشروطه حرکاتینا بیر ویریلمه میش اولسون، ایستر-ایسته مز آذربایجان خلقینین، اونون لیاقتلی اوغوللاری ستارخان و باقرخانین خدمتلی گوستریلمه میش اولسون. وقتيله حاج محمد باقرو و یجویه بی طرفیندن قیدلر کیمی قلمه آلمیش «تاریخ انقلاب آذربایجان و بلوای تبریز» (۱) («آذربایجان نهضتی و تبریز عصیانینین تاریخی»)، «قیام آذربایجان و ستارخان» (۲)، («آذر-بایجان نهضتی و ستارخان»)، «همرز م ستارخان» (۳) («ستارخانین سلا-حداشی») و سایره کیمی کتابلارایسه بلاواسطه مشروطه انقلاب-بینین ایشیقلا ندیریلداسینا حصر ایدیلیمیش منبعلر دیرلر. بو کتابلاردا حادثه لر اکثر اولکه نین اقتصادی، سیاسی و اجتماعی وضعیتله علاقه دار ایضاح ایدیلمه دیگی ایچون علمی نتیجه لره چوخ آز تصادف ایدیلیر. بونلارین هر تک-تکینده معین سهولر، تحریفلر، شخصی و صنفی موقعین حکمیه دیلمیش ملاحظه لرله برابر مشروطه انقلابینی، تبریز مجاهدلرینین مقاومتینی، ستارخان و باقرخانین، اونلارین سلاحداشلارینین خدمتلینی و گورنمگه کومک ایدن فکرلرده واردیر. سیداحمد کسروی تبریزی مشروطه تاریخی یازماقدا اونو حرکت گتیرن سببار ایچربسینده بو حرکاتدا عادی آداهلارین خدمتینی قید ایتمک کیمی عالی بیر فکری ده گوستریر. (۴)

۱-تبریز، هجری ۱۳۲۶.

۲-حاج اسماعیل امیرخیزی، تبریز، ۱۳۲۹.

۳-نصرت اله فتحی آتشیباک، تبریز، ۱۳۴۵.

۴-باخ: نس. ۱. کسروی تبریزی، «تاریخ مشروطه ایران»، بیرینجی جلد، تهران، ۱۳۱۹-نجی ایل، ص ۵.

مشروطه دورونده یاشامیش، حتی ستارخانلا بیرلیکده تبریز حرکتیندا اشتراك ایتمیش شخصلرین خاطرهلری ده بیر منبع کیمی قیمتلیدیر. حرکتین اشتراکچیلاری اولان اورمیله می مکافات (۱) و نعمت آبادلی صمصامین (۲) خاطرهلری بو جهندن دقنه لایقیدیر. لاکن ائله خاطرهلرده مطبوعاتدا منعکس اولموشدور که، اونلار اولدن تحریفچیلیگه، سهوه یول ویرمیشلر. بوجوره جیزما-قارالار اچریسینده سناتور فلیکس آقایینین یازدیقلارینی (۳) قید ایتمک لازم گلیر. بو یازیلاردا بیرسیرا جدی تاریخی تحریفلر، متودیک سهلردن باشقا بیر خلقین حرکتداکی خدمتلرینی باشقالارینین حسابینا یازماق کیمی ملتچی-لیک ملاحظه لرینه ده راست گلیمک ممکندور. بو خاطرهلر مشروطه حرکتیندان سناتور اولماق و ثروت توپلاماق مقصدی گودن بیرپول حریمینین ایله یازیلیمیش و ۱۹۱۰-نجو ایله تهراندا ستارخانا قارشی آتیشمالاردا اشتراك ایدن داشناکلارین معلوماتینا اساسلانمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی مشروطه انقلابینین ان هیجانلی دورو، اونون ان یوکسک ذروه سی، اونون دموکراتیک ماهیتینی گوجلندیرن تبریز حرکتی اولموشدور. بودورده عین زماندا ستارخانین خلق حرکتی سر کرده سی کیمی میدانا چخماسی تکمیللشمیش و اونون انقلابی خدمتی تام آیدیتلیغیله گورونمگه باشلامیشدیر. مارکسیزم-لنینیزم تعلیمینه گوره مادی نعمت لرین ده، انقلابی انرژی نین ده یارادیجی منبعی زحمتکش خلق کتله لریدیر. ستارخانین بویوکلوگو ایسه بوقوه نی سفربر ایتمکده، اونو دشمنه قارشی مبارزه لرده دوزگون استقامتده آپارماقدادیر. هم ایران مشروطه

۱- «اورمیة» روزنامه سی، نمره ۱۴۵، رضائیه، ۱۴ اسفند ۱۳۲۴-نجی ایل.

۲- «وطن یولوندا» روزنامه سی، تبریز، ۱۳۲۴-۱۳۲۵.

۳- «خواندنیها» ژورنالی، تهران، ۴۵-۱۳۴۴-نجی ایل.

انقلابی، هم‌دهه اونون سرکرده‌سی ستارخان بو نقطه نظر دن قیمت‌لندیرن بویوک لنین اولموشدور.

ستارخان حرکتی دنیانین هریریندن دهاچوخ روسیه‌ده دهوگراتیک و انقلابی فکرین دقتینی جاب ایتیمیشدیر. دنیا پرولتاریاتی نین داهی رهبری، مظلوم شرق خلقلرینین صمیمی دوستو و معلمی و. ای. لنین ستارخان حرکتینی دقتله ایزله‌میش و ئوزونون درین مضمونلو مقاله‌لرینده بو حرکتاتا بوکسک قیمت ویرمیشدیر. لنین ئوز مقاله‌لرینده بیر طرفدن چار روسیه‌سینین و انگلیس امپریالیستلرینین اشغالچیلیق سیاستلرینی افشا ایتیمیش، دیگر طرفدن ایسه ستارخانین باشچیلیغی ایله تبریزده دولت قوشونلارینا قارشی قهرمانلیقلا ووروشان انقلابی قوه‌لری بویوک سئوینج و صمیمیتله آلفیشلامیشدیر.

ستارخان حرکتی روسیه‌نین انقلابی احوال روحیه‌لی گنجلری آراسیندا بویوک مارق دوغورموشدور. معلوم اولدوغو کیمی چار حکومتی نین لیاخوفون ایله تهراندا مجلسی توپا باغلاندیر- ماسی روسیه‌ده مترقی فکری آداملاری غضبلندیردی. اونلار مختلف واسطه‌لرله چارین آزعینلیقلارینا قارشی ئوز اعتراضلارینی بیلدیردیلر. بو جهتدن ستارخان حرکتینا بویوک رغبت بسله‌ین پتربورق و مسکوا طلبه‌لرینین تشبئلری خصوصیه ماراقلیدیر.

پتربورق اونیورسته‌نین آچیق فکری طلبه‌لری اوزمان حکم سورن ترور و تعقیب سیاستینه باخمایاران انقلابی روحلو ورقه‌لر بوراخمیش و بونلاری اونیورسته‌نین دیوارلاریندا یاپیشدیرمیشلار. همین ورقه‌لردن بیرینده دییلیردی: «اوزاق پتربورقدان غالب ستارخانا! روس طلبه‌لری شیرخورشید ئولکه‌سی اوزرینده کی اسیرلیک بولودلارینی داغیدان ستارخانا سلام گوندریرلر. بیزیم دشمنیمیز سنین دشمنیدیر ستارخان! بیزیمکی روس مطلقیتی شخصینده، سنین کی ایسه همین مطلقیتین قولو لیاخوفون شخصینده دیر. بیز اوتانیریق که، لیاخوف بیزیم وطنداشیمیز آدلانیر. بیزده، سنین مبارزه آپاردیغین اِسارت و

مطلقیت اصول اداره‌سینه قارشی ووروش‌وروق. بیز ایندی اگیلمیشیک، اما سینمامیشیق. بیزینه قالخاجاغیق! بیزیم دشمنیمیز عمومی، مقصدیمیز عمومی‌دیر، ستارخان!

بیزیم سلامیمیزی و سئوینج دولو حرمتیمیزی قبول ائت! قوی، ایرانا آزادلیق گنیرن غلبه همیشه سنین طرفینده اولسون! یاشاسین آزادلیق مبارزلی! قوی، اونون دشمنلری محو اولسونلار». (۱)

آچیق فکرلی روس طلبه‌لری ستارخان حرکاتینا دایر مناسبلرینی تکجه ورقه‌لر یا یماق، گیزلی و آچیق بیغینجاقلار کچیرمکله بیلدیرمیردیله. اونلار حتی تبریزه-ستارخانا مکتوب بئله گوندرمیش و بومکتوبدا ستارخانا بویوک حرمت و محبت بسله دیکلرینی بیلدیرمیشدیله. مسکوا اونورسته تینین ۷۵۸ نفر طلبه‌سی آدیندان ستارخانا گوندریلیمیش مکتوب اوزمان تبریزده نشر اولونان هفته‌لیک «مساوات» روزنامه‌سینین ۲۸-نجی نمره‌سینده درج ایدیلیمیشدیر. (۲) مکتوبدا یازیلردی: «ما امضا-کنندگان ذیل‌که ازم‌تعامین... دارلفنون مسکو میباشیم حسیات صمیمانه و وجد بی‌پایان خودمانرا تقدیم می‌کنیم بان یگانه مجاهدین ایران... بالخصوص آن قهرمان حریت و بزرگوار آزادی طلب ستارخان را با احساسات باطنی سلام میرسانیم...».

(«بیز-آشاغیدا امضا ایدنلر مسکو اونورسته تینین طلبه‌لری ایرانین یگانه مجاهدلرینه... خصوصیه بوبوک آزادی‌خواه و حریت قهرمانی ستارخانا صمیمی حسلریمیزی، سونسوز سئوینجیمیزی بیلدیرمکله داخلی هیجانلا سلام سوویه بیریک...»)(۲).

ستارخانین دو یوشلرده گوستردیگی قهرمانلیقلار تکجه روسیه‌نین انقلابی و دموکراتیک دایره‌لرینده دگیل، بلکه اولکه نین روزنامه و مجله‌لرینده ده نوز عکسینی تاپردی. خصوصیه

۱- «علم و حیات» ژورنالی، باکی، ۱۹۶۶، نمره ۱۲، ص ۱۹.

۲- اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، ص ۲۹۷.

قافقاز مطبوعاتی ستارخان حرکاتینا ئوز صحیفه لرینده گنیش بر ویریردی. اودورده «ملانصرالدین» مجموعه سینین، «ارشاد»، «ترقی» وسایره روزنامه لرین ائله نمره سیننی تایماق اولماز که، بو حرکات حقینده ئوز اوخوجولارینا معلومات ویرمه سین. حتی دورونون ان گورکملی ساتیریک مجله سی اولان «ملانصرالدین» ئوزونون ماتریالاری، خصوصیه بویوک ساتیریک شاعر میرزا علی اکبر صابرین شعرلری ایله بوحرکات حقینده صمیمی حسلر یاییردی.

غرب مطبوعاتیندا ایران مشروطه انقلابینا، تبریز حرکاتینا بر ویرلمیشدیر. ایتالیانین مترقی مطبوعاتی ستارخان اوزمان ایرانین هاری بالدی سی آدلاندیرمیشلار. البته، بو، ستارخان او یغون آد ایدی و خلقیمیزین قهرمان اوغلونا ویرلمیش یوکسک قیمت ایدی. قید ایتمک لازمدیر که، غرب مطبوعاتی ستارخان حرکاتیننی یایماق و دویشلرین گیدیشی حقینده گنیش معلومات ویرمکه غرب اجتماعاتیننی حادثه لرین جریانیندا قویوردو. ستارخان حرکاتی ایله یاخیندان تانیش لیق و بوحرکاتین مترقی کاراکترلی حرکات کیمی قیمتلندیرلمه سی اجتماعی دایره لرده، خصوصیه زحمتکشلر آراسیندا بویوک مارق دوغورموشدور. همین دورده پاریسده یاشامیش بیر ایرانلی قید ایدیر که، محمد علی میرزانین مجاسی توپا باغلادیغی وارتجاعین دیرچلدیگی دورده کوچه یه چخماغا اوتانیردیم. لاکن بیرگون منزلیمه یاخین اولان کیچیک پارکدا اوتوروب مطالعه ایله مشغول اولدوغوم زمان بیرنچه فرانسه لی سئوینجک منه یاخینلاشیب الیمی سیخدی. اونلاردان بیر: «آفرین، آفرین ستارخان! قیامت ایدیر. آخی سنده اونون هم برلیسی سن». من فخر ایتمه یه بیلمزدیم. چونکه، سردار ئوز مبارزه سی ایله بوتون ایرانین باشینی اوجالتمیش و اونا خارجه ده بویوک شهرت قازاندیرمیشدی. لاکن بوتون بونلارلا یاناشی ایستر غربده و ایسترسده روسیه ده تبریز حرکاتیننی و اونون رهبری ستارخان، باقرخان، حسین خانی و باشقالاریننی

کیچیلتمک و اونلاری لکه له مک ایچون مختلف تشبیهلرده ای دیلمیشدیر. اوزمان روسیه ده نشر اولونان «نووویه وره میا» ژورنالینین تبریزده اولان نماینده سی بیرنجه دفعه مجله یه بهتا- نیچیلیقلا دولو اولان ماتریاللار گوندردیگی ایچون ستارخان اونو تبریزدن چخارماق حقیقنده گوستریش ویرمیشدی. حتی «نووویه وره میانین» مخبرینین روس اولدوغونو و اونو چخارماغین چتین لیگینی بیلدیرن شخصی ستارخان دیمیشدیر که، او، روس خلقی نین افکارینی تمثیل ایتمیر. ستارخانین وقتيله دیدیگی سوز و. ای. لنین «نووویه وره میا» ژورنالی حقیقنده ایره لی سوردوگو آشایداکی فکرله تامامله اویغون گلیر. «نووویه وره میا» روس خلقینین افکارینی دگیل، روس زاده گانلارینین، روس ارتجاعینین افکارینی تمثیل ایدیردی.

اوزمان تبریزده کی حرکاتدان حدتله نن ژورنال تبریزده گویا «ئوزباشینالیغین مثلسیز درجه یه چاتدیغینی»، شهرین گویا «یاریم وحشی» انقلابچیلار طرفیندن داغیدیلیب تالان ایدیلدیگی نی، گوستریر و چار روسیه سینی تبریز انقلابینی بوغماغا چاغیریدی. ائله همین دورده و. ای. لنین «نووویه وره میا» نی افشا ایدرک یازیدی: «گوردوگونوز کیمی، تبریزده انقلابین شاه قوشونلاری اوزرینده غلبه سی درحال روسیه اوفی سیوزونون حدتینه سبب اولموشدور. انقلابی ایران قوشونونون باشچیسی ستارخان همین مقاله ده «آذربایجان پوقاچوفو» اعلان ایدیلیمیشدیر...» (۱)

همین ژورنال ستارخان زادگان اوخوجولارینین گوزونده قولدور و یاریم وحشی بیر آدام کیمی جلوه لندیرمک ایچون اونو «آذربایجانین پوقاچوفو» آدلاندیرمیشدی.

و. ای. لنین وقتيله ئوز مقاله سینده «نووویه وره میا» نین ویردیگی بو آدی رد ایتمیش و گوسترمیشدیر که، «ستارخان

انقلابی ایران فوشونونون باشچیسیدیر». حتی، بعضی تاریخچیلر همین آدین هانسی مطبوعات طرفیندن ونه مقصدله ویریلدیگینین فرقینه وارامیش، لنین یولداشین مقاله سینده کی فکری دوزگون قاوایا بیلمه میش و بونون نتیجه سینده سهوه یول ویره رک ستارخاننی «آذربایجانین پوقاچوفو» آدلاندرمیشلار. ئوزوده بو آدین گویا لنین طرفیندن ویریلدیگینی ایره لی سورموشار.

«مسکووسکی یژه نه دلنیک» ژورنالی دا وقتيله مشروطه انقلابینا، اونون لیاقتلی سرکرده سی ستارخانایو کسک قیمت ویرمیشدیر. او، عین زماندا بوباره ده بهتانیچیلیغا یول ویرنلری تنقید آتشینه توتاراق یازیردی: «اونون (ستارخانین) آدی همیشه خلقین خاطره سینده یاشایاجاقدیر... گله جک نسل اونلاری یوکسک خدمتترینه گوره قیمت لندیره جک و هئچ بیر بهتان اونلارین آدینی لکه له یه بیلمز» (۱)

محض بئله آیدی، ستارخانین آدی و اونون آپاردیغی مبارزه ایرانین حدودلارینی آشدی. بو حرکاتین سسی روسیه ده، غربده، آسیا و آفریکادا ایشیدیلدی. اوزاق آفریکانین شمالیندا، مراکشده ستارخان حقیقنده سرودون قوشولماسی و عرب دیلینده اوخونماسی بو افسانه وی قهرمانین شهرتینین گنیش مقیاسدا یابیلدیغینی بیرداها ثبوت ایدیر.

و. ای. لنین، روسیه انقلابچیلارینین ایران مشروطه انقلابینا گوستردیکلری مادی و معنوی یاردیم، تبریز حرکاتینا و ستارخانا ویردیکلری یوکسک قیمت بویوک اوکتوبر سوسیالیست انقلابینین غلبه سیندن سونرا بو باره ده بیرسیرا دگرلی اثرلرین میدانا چخماسیله ده نتیجه لنمیشدیر. خصوصیه بو اثرلرده خلقیمیزین انقلابی خدمتلی دوزگون قیمتلندیریلمکله برابر بو خدمتترین اوستونه خط چکمک ایسته یین بورژوا تدقیقاتچیلارینا، زحمتکش کتله لری کولگه ده گورمک فکرینده اولان سطحی مشاهده.

۱- «مسکووسکی یژه نه دلنیک»، ۱۹۰۸، ۸ نوامبر، ص ۱۵.

چیلر ده تاثیرلی جواب ویرمیشلر. ۱۹۳۵-نجی ایلده «پروبوژدیه آزی» آدلی منتخباتدا پ. م. پتروف، ۱۹۴۰-نجی ایلده «ایستوریک مارکسیست» ژورنالیندا ا. بور-رامنسکی ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایللر ایران انقلابی حقینده چخیش ایتیمیش، ۱۹۵۷-نجی ایلده «ایرانسکایا ره والیوسیا ۱۹۰۵-۱۹۱۱» نشر ایدیلیمیشدیر. ایران مشروطه انقلابی، تبریز حرکاتی، حتی ستارخانین انقلابی فعالیتی دفعه لرله مختلف جهنلردن علمی تدقیقات اویکتلری اولموشدور. بو موضوع لاراوزره دفعه لرله چوخ جلدلی بدیعی اثرلریازیلیمیشدیر. بو موضوع سووه تله اولکه سینده صحنه عالمینده و تطبیقی صنعت ساحه سینده ده نوز انعکاسینی تاپا بیلیمیشدیر.

سووه ت اتقاقیندا نشر اولونان معلومات کتابچالاریندا، بویوک لغت کتابلاریندا، تقویم لرده حتی بو موضوعلارا دقت یتیریلیمیشدیر. بو اثرین یازیلما سیندا بورژوا منبع لریندن تنقیدی صورتده، سووه ت اتقاقیندا نشر اولونموش اثرلردن مارکسیست-لنینچی متودولوژی اساسیندا استفاده ایدیلیمیشدیر. بورادا ایران مشروطه انقلابی حقینده دگیل، اونون معین حصه سی اولان تبریز حرکاتی و خصوصیه بو حرکاتدا سردار ملی ستارخانین خدمت لرینین ایشیقلا ندیر ایلماسینا سعی گوستریلمه سی نظرده توتولموشدور. آذربایجان خلقینین قهرمان اوغلو، ایران مشروطه انقلابینین گورکملی سرکرده سی ستارخانین آنادان اولماسینا حصر ایدیلیمیش بو اثر طبیعی اولاراق علمی کتله وی قایدادا ایشلنمیشدیر.

ایران مشروطه انقلابی (۱۹۰۵ - ۱۹۱۱ - نجی ایلدر) عرفه سینده

الف. دنیا وضعیت و ایران

۱۹-نجی عصرین آخرلاری و ۲۰-نجی عصرین اوللریندن اعتبارا کاپیتالیزم ئوز تاریخی انکشافی نین سونونا- امپریالیزم پیلله سینه چاتاراق بومرحله یه مخصوص جهتلری ایله تظاهرایدیر. استحصالی تمرکزشدیرمک، کاپیتال اخراج ایتمک، قوشونیریتیمک، دنیانی اقتصادی و اراضی نقطه نظرده بولوشدورمک، ال آلتی دولتر یاراتماق، امتیازلار آماق و سایره همین بو جهتلردندیر. بودورون، امپریالیزمین باشلیجا جهتلرینین علمی ایضاحینی ویرن و.ای. لنین دینی دیدیگی کیمی «...مالیه، کاپیتال دنیانین بوتون ئولکه لرینده، تام معناسیله ئوز تورونوقورور» (۱) باشقا شرق ئولکه لرینده اولدوغو کیمی ایراندادا ۱۹-نجی عصرین آخرلاری و ۲۰-نجی عصرین اوللرینده بوجهتلردن دوغان امپریالیست وحشی لیکلرینه، غارت و حربی فتنه لره راست گلمک ممکن دور. ۱۹-نجی عصرده باشلا یاراق چار روسیه سی وانگلیسر دولتی بیر- بیرینین آردینجا ایراندان امتیازلار آلیر، یوکسک فایض و چوخ آغیر سیاسی شرط لرله اونا بورجلار تحمیل ایدیر و نهایت ۱۹۰۷-نجی ایلین آوغوستوندا اونو نفوذ دایره لرینه بولمک حقیقته ئوز آرالاریندا مقاوله باغلا ییرلار. (۲) بومدت ایچری سینده آلمان و آمریکا بیرلشمیش ایالتلری کیمی ایکی بیرتیجی امپریالیست دولتی نین، فرانسه، بلژیک، یونانستان، اوتریش و سایره نینده سرمایه لرینین ایراندان نفوذ ایتدیگینی گوروروک.

-
- ۱- و.ای. لنین، « امپریالیزم کاپیتالیزمین ان یوکسک مرحله سیدیر ». باکی، ۱۹۴۹، ص ۶۷.
۲- بین الخلق فعله حرکاتی و ملی آزادلیق نهضتلری تاریخی، بیرینجی حصه، مسکو، ۱۹۶۲، ص ۵۱۲.

قاجار سلاله سیندن هله تکجه ناصرالدین شاه امپریالیست دولتردن آلدیغی پوللار عوضینده ایرانی یاریم مستملکه یه چویرن ۸۲ سازش و مقاوله باغلامیشدی. (۱) بوندان سونراکی شاهلارین دا آلدیقلاری بورج، ویردیکلری امتیازلار نتیجه سینده ئولکه نین ثروت منبعلری، دولت سوورنلیگی، ساحلی قوه لری و حتی دولت آپاراتی دا اساسا چار رو- سیه سی و انگلیس امپریالیستلرینین اختیارینا کچیر. ۱۹-نجی عصر دن باشلانان یاریم مستملکه یه چوریلماک پروسی ۲۰-نجی عصرین اوللرینده باشا چاتاراق ایران یاریم مستملکه ئولکه لره خاص جهتلرین بیرلشدیگی بیرمملکت اولور. بو وضعیت ایسه ئولکه نین صنایع، فلاحت و مدنی انکشافیندا، اهالینین حیات طرزینده ئوزونون چوخ جدی منفعی تاثیرینی گوسترمه یه بیلمزدی.

خارجی کاپیتال ئولکه نین صنایع لشمه سینه، خصوصیه آغیرصنا- یعنی، ماشین قاییرمانین یارانماسینا جدی صورتده مانع چیلیک توره دیردی. ال امگینه اساسلانان خیردا اعمالاتخانلار یا خود تازاجا یارانمیش کیچیک کارخانلار اقتصادی تضییق نتیجه سینده ئوز ایشینی اختصار ایتمه لی و سیرادان چخارمالی اولوردو. صنایع ائله بیر وضعیتده اییدی که، ان چوخ گریده قالمیش کندتصرفاتی نین ابتدائی آتله اولان احتیاجینی حتی چتین لیکله ئوده یه بیلیردی.

تورپاقلارین ۹۲ فایضی بویوک ملکه دارلارین الینده اییدی. یرده قالان ۸ فایضی ایسه خیردا مالکلره، کندخیردا بورژوازیاسینا مخصوص اییدی. محض بونا گوره ده زحمتکش خلق کتله لرینین اکثریتینی تشکیل ایدن مظلوم ایران کندلیسی نین گزرانی اولدوقجا دوزولمز اییدی. کندلیلر یوخسوللوق ایچریسینده، پالچیق داخمالاردا یا شامالی اولوردولار. بوتون ثروت دورد چیلپاق دیواردان و بیر پالچیق سهنگدن عبارت اییدی. (۲) شاه ئولکه نین ان بویوک تورپاق صاحبی، ان بویوک فئودالی حساب اولونوردو. سرایدا توپلاشانلار و حاکمیتی الهه ساخلایانلاردا همین تورپاق صاحب لریندن عبارت ایدی لر. بیرجه بوفاکتی دیمک کفایتدیر که، هله پول و باشقا ثروت لریندن باشقا آتابگ اعظمین ۱۲۰۰ کندی. (۳)

۱- «شرح حال میرزا رضا کرمانی» (کرمانلی میرزا رضانین ترجمه حالی)، اسلامبول، ۱۹۰۵، ص ۴۲.

۲- ز. اورژونیکیدزه، «بولشویکین یولو»، باکی، ۱۹۴۹، ص ۹۰.

۳- آرقت، محمد علی شاه، آکساندرا پول، ۱۹۰۹، ص ۱۲۸.

ظل السلطانین ایسه بیرمیلیون اهالیسی اولان ۲۰۰۰ کندی (۱) وارایدی. ایران کندلیسی فئودال و ملکه دارلارین قولوناچوریلیمیشدی. اربابلار، مباشرلر، آزعین دولت مامورلاری و نلاری آدیم باشی تحقیرایدیر، دویوب تالاییردیبلار. کندلیلر هرجهتدن تجاوزه معروض قالیردیبلار.

۲۰-نجی عصرین باشلانغیچیندا وضعیت داها آغیرایدی. اصفهان کندلیلرینین ۸۰ فایضی تورپاقدان محروم ایدیلیمیشدیبلر. تورپاغین ۹۵ فایضی ملکه دارلارین، روحانیلرین و دولتین الینده ایدی، کندلیلرین الینده تورپاغین جمعی ۳-۵ فایضی قالیردی.

ملکه دارلار تورپاغی اجاره یه ویرمهک بوتون محصولون ۴۰-۹۵ فایضینه قدرینی اجاره حقق آیردیبلار، کندلییه ایسه سحردهن آخشما قدر ایشله مک، قان تر توکمک و بیردسته طفیلی نین فراوان یاشایشینی تامین ایتمک خدمتی قالیردی. کندلیلرین اوزرینه قویولوموش ۵۰-یه یاخین مختلف نوعلی ویرگی نین حسابینا شاه، شاهزاده لر، یوکسک رتبه لی سرای آداملاری، حکومت نماینده لری و باشقالاری مختلف یرلرده، خصوصاً سیله اوروپادا عیش-عشرتله مشغول اولوردولار.

«ملانصرالدین» مجموعه سی «وارثاوسکی کوریر» روزنامه سینده اساسلاراق وارشاوادا کئفه مشغول اولان شاهزاده حقینده یازیردی: «شاهزاده الی مین مناتلیق قیش لباسی تیکدیریب. بلی، بئله دیر عزیزیم! سن مندن سوروشورسان ایرانین پولو هارالاردا داغیلیرکه، جماعت آچیندان ئولورا» (۲)

دوزولمز حیاتا محکوم ایدیلیمیش کندلیلرله بیرلیکده فعله لرینده وضعیت اولدوقجا آغیرایدی. فئودال قانون-قایدالارینین و شاه طرفیندن قویولوموش ویرگی سیستمی نین آغیرلیغی شهر اهالی سینینده اوزرینه دوشوردو. مختلف منبع لرین یازدیغینا گوره ۱۸۷۰-نجی ایلدن ۱۹۰۰-نجی ایلده قدر اولان ۳۰ ایل ایچری سینده مالباتلار ۳۲ دفعه آرتیریلیمیشدیر. ۲۰-نجی عصرین اوللرینده تبریزده بیرسیرا ایری و خیرداکارخانا وار ایدی که، بونلاردا تقریباً ۱۰۰۰۰ آدم چالیشیردی. صنایع اوجاق-لاری دیمک اولار، اساساً شهرلرده اولان پراکنده اعمال تاختانالاردان عبارت ایدی. ۱۹-نجی عصرین آخزلاری و ۲۰-نجی عصرین اوللرینده صنعتکارلار شهر اهالی سینین امک قابلیت اولان حصه سینین ۱۵-۲۰ فایضینی تشکیل

۱-ملک زاده، «تاریخ انقلاب مشروطیت ایران»، تهران، ۱۳۲۸، ایکینجی جلد، ص ۲۶۳.

۱-«ملانصرالدین» ژورنالی، ۱۹۰۸-نجی ایل، ۷ دکابر تاریخلی

نمره سی.

ایدردی، تبریز، اصفهان، کاشان، همدان، کرمان، تهران، مشهد، شیراز، یزد شهرلری ئوز محصوللاری ایله تکجه ایراندا گیل، اونون خارجینده ده شهرتله نیردیله. (۱) لاکن بو محصوللارین حاضرلاندیغی کارخانالاردا و اعمالاتخانالاردا چالیشان زحمتکشلر گونده ۱۴-۱۶ ساعات امک صرف ایدر و بونون مقابلینده چوخ جزئی امک حقی آلمالی اولوردولار. آذربا-یجانین شهرلرینده، اوجمله دن اردبیل، اورمی، خوی، سراب، مراغه ده صنایع اساسا کیچیک اعمالاتخانا و کارخانالاردان عبارت ایدی که، بویرلرده ده ایش شرايطی آغیرو امک حقی جزئی ایدی. ایستر ایراندا و ایسترسده آذربایجاندا نسبتا انکشاف ایتیمیش اولان خالچاچیلیق کوستار صنایعینده ده امکچی لرین وضعیتینی آغیر ایدی. فرش کارخانالاریندا اساسا کیچیک یا سلی اوشاقلارین امگیندن استفاده اولونوردو. کندلرده ایو صنایعی شکلینده یا ییلیمیش اولان خالچاچیلیقدا ایسه یالنیز قادیرو اوشاق امگی استثمار اولونوردو. وحشی استثمارا معروض قالمیش بو فعله لرین اوزوجو زحمتی قارشیسیندا اولار اولدوقجا جزئی امک حقی ویریلیدی. فعله لرین منافعینی مدافعه ایدن هج بیر یارارلی تشکیلات یوخ ایدی. اولار حتی ان عادی دموکراتیک حقوقدان بئله محروم ایدیلیمیشدیله.

چار مطلقیتی نین، انگلتره امپریالیزمی نین مستملکه چیلیک سیاستی و سویغونچولوغو، اوزون ایلردن بری ئولکه ده حکم سورن استبداد قورولوشو، دره بگلیک، صحیه سیزلیک، معارف سیزلیک و باشقا محرومیتلر ایران خلقلرینی الدن سالمیشدی. بوظلم و سویغونچولوق آذربایجاندا اداها شدتلی ایدی. چونکه، آذربایجان خلقی نین اوزرینه باشقا ظلم لرله یاناشی ملی ظلمده علاوه اولونموشدو.

کندده وضعیت آغیر ایدی، شهر صنایعی ایسه کنددن آخیشیب گلنلری اعمالاتخانالاردا یرلشدیرمک اقتداریندا دگیلدی. اونا گورده زحمتکشلر ئوز وطنلرینی ترک ایدرک خارجه، خصوصیه روسیه و زاقافقازیانین. مختلف صنایع شهرلرینه آخیشیب گیدیردیله. اولار ئوز وطنلرینی، ئوز ایولرینی، حتی دوداقلاریندا اینجه تبسم اوینایان معصوم اوشاقلارینی بئله قویوب اوزاقلایر، بیر پارچا چورک ایچون قاباقلارینا گلن شهر و کندلره اوز توتوردولار.

زاقافقازیانین مختلف شهرلرینده ایشله مگه گیدن ایران زحمتکشلرینین دیمک اولار که، بویوک اکثریتینی آذربایجانلیلار تشکیل

۱- ذاکر عبداله یف، ۱۹-نجی عصرین سونوندا، ۲۰-نجی عصرین اوللرینده ایران صنایعی و فعله صنغی نین تشکیلی، باکی، ۱۹۶۳، ص ۷۲.

ایدیردیلر. بیرسیرا سندلره گوره ایران زحمتکشلرینین اختصاصلی حصه سی ده مهاجرت ایتمگه مجبور اولموشدور.

هله ۱۸۴۵-نجی ایلده زاقاقزایا ایشله مک ایچون تورکیه و ایراندان دولگرلر و بنالار گلیرمیشلر. (۱) عمومیتله ۱۸۵۸-نجی ایلده روس-ایران سرحدینده، گلنلره ۴۸۵۲ پاسپورت ویریلیمیشدی. اونلار، تفلیسه، گنجهیه، شوشایا، شاماخی، ایراوان و زاقاقزایانین باشقا یرلرینه ایشله مک ایچون گلیردیلر. بو آخین ۱۹-نجی عصرین آخرلاری و ۲۰-نجی عصرین اوللرینده داها بویوک وسعت آلمیشدی.

روسیه یه ایشلمگه گلنلره تبریزده ۱۸۹۱-نجی ایلده ۲۶۸۵۵، ۱۹۰۰-نجی ایلده ۱۶۶۲۷، ۱۹۰۳-نجی ایلده ۳۲۸۶۶ پاسپورت ویریلیمیشدی. البته، یوخاریدا گوستردیگیمیز رسمی معلوماتلار زاقاقزایا مختلف یوالارلا کچیپ گلنلرین هامیسینی احاطه ایتمیر. ۱۹-نجی عصرین سونو و ۲۰-نجی عصرین اوللرینده ایشله مک ایچون ایراندان روسیه یه گلنلرین سایبی ایلده ۲۰۰ مین نفر اولموشدور. (۲)

احمد کسروی تبریزی ایشچی قوه سینین مهاجرتیندن دانش اراق یازیر که، زاقاقزایادا چوخلو ایرانلی و ارایدی. خصوصیه اونلارین اکثر حصه سی باکی معدنلرینده ایشله ییردی. (۳)

روسیه یه مهاجرت ایتمیش زحمتکشلر اورادا مدنی قورولوشلا، تکنیک ایله تانیشر اولور، روسیه پرولتاریاتی ایله یاخینلاشیر، خصوصیه بین المللی چی بیر شهر اولان باکیدا جریان ایدن فعله حرکاتینی گورور و بئله لیکله سیاسی جهتن آییلیردیلار. اونلار یرلی فعله لرین مبارزه تجربه لرینی ئو گره نیردیلر.

اوزمان ئولکه نین ئوز داخلی شرایطی ایله؛ اقتصادی، سیاسی و اجتماعی وضعیتیه علاقه دار اوزون عصرلردن بری سویولوب تحقیر ایدیلن مظلوم ایران خلقلری قارشیسیندا ایکی مهم سؤال یارانمیشدی. افکار عامه نی، بوتون ضیالیلاری، وطنپرستلری، شهر و کندلری دولاشان بو سؤاللار بئله ایدی: یا ابدی اولاراق ظلم و تحقیره دوزمک، یا دا استقلال و آزادلیق اوغروندا مبارزه لره قالماق! ایران تاریخینده دفعه لرله بانس

۱- «و پروسی ایستوری» ژورنالی، ۱۹۵۶-نجی ایل، نمره ۱۰.

۲- م. س. ایوانوف، گوستریلن اثری، ص ۱۹۳.

۳- احمد کسروی، «تاریخ مشروطه ایران»، تهران، ۱۳۱۹ ایکینجی

نشری، ۱-نجی جلد، ص ۲۶۵.

ویرمیش خلق هیجان و عصیانلاری، کندیلرین کورطیعی چخیشلاری زحمتکش خلق کتله لرینین ایکینجی یولو سچدیگینه آیدین مثاللاردیر. ۱۹-نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا دین بایراغی آلتیندا دوام ایدن بایبلر حرکاتی ماهیت اعتباریله ایران خلقلرینین فئودال ظلمونه و مطلقیته قارشى آپاردیقلاری مبارزه اولموشدور. لاکن بونون آردینجا ئولکه نین دیمک اولارکه، هریرینی بوروموش تنباکی عصیانى خلق کتله لرینین امپریالیزمه و اونون ال آلتیلارینا قارشى آپاردیقلاری گوجلو بیر حرکاتا چوریلیمیشدیر. تبریز اهالیسی انگلیس، روسو عثمانلی سفیرلیک لرینه مکتوب گوندره رک تنباکی امتیازینا قارشى ئوز اعتراف. ضلارینی بیلدیریر. (۱) عمومیتله ایران خلقلرینین اعتراض حرکاتینین تضییقی ایله ۱۸۹۲-نجی ایلین دکابر آییندا شاه حکومتی تنباکی امتیازینی لغو ایتمگه مجبور اولدو.

همین دورده صنعی آجلیقلار توره دن بویوک ملکه دارلارا و محتکرلره قارشى ۱۸۹۵-نجی ایله تبریزده باش ویرمیش آجلیق زمانی قادین-لارین مبارزه سی خصوصیه دقتی جلب ایدیر. بیرچوخ عایله لری، اوشاق-لاری فاجعه لی ئولوم تهله که سی قارشیسیندا قویان بو آجلیق، نهایت، بوتون خلقین، خصوصیه قادینلارین کسگین ناراضیلیغینا سبب اولمو-شدور. تاریخده آدینا اهالی طرفیندن ماهنیلار قوشولان، اوزون مدت تبریز زحمتکش لرینین خاطره سیندن چخمایان و «زینب پاشا» آدیله مشهور اولان بیرقادین یوخسوللاری باشینا توپلایاراق محتکرلرین انبارلارینا هجوم چکمیشرو اله کچیردیگی بوغدانى آجلیق چکن شهر اهالی سینه پایلا-میشدیر. هله بو حادثه نین فاجعه لری یاددان چخمامیش ۱۹۰۱، ۱۹۰۲، ۱۹۰۴-نجی ایللرده عموم ایران مقیاسیندا انده شتلی آجلیقلار باش ویرمیشدیر. آجلیق چکن کندیلر، صنعتکارلار، فعله لر، بیرسوزله آج انسان دسته لری چورک دکانلارینی، محتکرلرین تاخیل و ارزاق انبار-لارینی داغیتمیش و حتی اله کچن محتکرلردن بیرنجه سینیه ده ئولدور-موشلر. ۱۹۰۳-نجی ایله باش ویرن آجلیق آذربایجاندا داها شدتلی اولموش، تبریز شهرینده اهالی نین ۱۰ فایضی نین هلاک اولماسیله نتیجه-لنمیشدیر. تصادفی دگیلدیرکه، ۲۰-نجی عصرین اوللرینده موجود قورولوشا، امپریالیزم نفوذونا و شاه استبدادینا قارشى نفرت و غضب ئولکه نین هر طرفینی بوروموش، گیت-گیده داها دا شدتلمیشدیر. بیرى-بیرینین آردینجا باش ویرن بو حادثه لر عین زماندا ایران خلقلرینی

اویادیر، غفلت یوخوسونا دالمیشس اهالی نین گوزونو آچیرو اونلاری
 ینی مبارزه لره روحلاندیریر. معین اوییکتیو و سوپیکتیو عاملر اسا—
 سیندا ئولکه نین موجود اقتصادی—سیاسی قورولوشو ایله راضیلاشمایان،
 جمعیتده بیرسیرا اصلاحات آپاریلماسی اوغروندا بیرعه مترقی استقال—
 متلی بورژوا نماینده لری و ائله جهده لیبرال ملکه دار ضیالیلاری مبارزه یه،
 قوشولورلار. اوروپادا اولموش، تحصیل آلمیش، ایرانا نسبتا قبا قجیل
 اصول اداره یه منسوب اوروپا ئولکه لرینی گزمیشریو آداملاردا مترقی
 ایده یالار دوغوردو. ایراندادمو کراتیک فکرین یاییلماسیندا سیدجمال الدین
 اسدآبادی، میرزا ملکم خان، میرزا عبدالرحیم طالبزاده نجارتبریزی، ادیب—
 الممالک فراهانی، میرزا آقاخان کرمانی، شیخ احمد روحی، خبیرالملک،
 میرزایوسف خان اعتصام الملک، حاج زین العابدین مراغه ای و باشقالارینین
 خدمتی چوخ بویوک اولموشدور.

عمومیتله ایرانین، خصوصیه اونون روسیه ایله همسرحد اولان
 منطقه لرینین خالق لرینین اویانماسیندا روسیه ده کی مترقی احوال رو—
 حیه نین، انقلابی فکرین تاثیرینی خصوصیه قیدایتمک لازمدیر. همین
 مترقی احوال—روحیه نین ترنم چیسسی، دموکراتیک تفکرون نماینده لری اولان
 میرزا فتحعلی آخوندوف، میرزا علی اکبر صابر، جلیل محمدقلی زاده، تکجه ایران
 دگیل، شرق خالق لرینین اویانماسیندا گورکملی رول اویانامیشلار. گورکملی
 متفکرو رئالیست ادیب میرزا فتحعلی آخوندوف ۶۰—۷۰—نجی ایلدرده
 میرزا ملکم خان، جلال الدین اسدآبادی، میرزا جعفرخان و بیرسیرا دیگر
 ایرانلی ضیالیلارلا یازیشیر، سیرداشی اولدوغوبو ضیالیلارلا یاخیندان
 علاقه ساخلاییردی. طبیعی دیرکه، بو یازیشمالاردا اونلار مختلف مسئله لر
 قویور و بونلارین دوزگون حلی ایچون مصلحت له شیر و یوللار آختاریر—
 دیلار. میرزا فتحعلی نین مترقی ایده یالاری، اونون شرق دیسپوتیزمینده
 قارشسی کسگین یازیلاری رقبا قجیل دموکراتیک فکرلی شرقده یاییلیر.
 باشقا یرلرده اولدوغو کیمی ایراندادا اونون صداقتلی خلفاری میدانا
 گلیردی. میرزا فتحعلی آخوندوفون اثرلری ایله یاناشی میرزایوسف خانین،
 روحی نین، میرزا عبدالرحیم طالبزاده نجارتبریزی نین، مراغه لی حاجی
 زین العابدینین و باشقالارینین آدلاری و اونلارین قیمتلی اثرلری کتله لری
 اویادیر، اونلارین دقتینی اطرافدا باشویرن حادثه لره جلب ایدیرو
 مبارزه یه چاغیریردی. طالبزاده نجارتبریزی نین «کتاب احمد» (ویاسفینده ی
 طالبی)، مراغه لی حاجی زین العابدینین «سیاحت نامه ی ابراهیم بگو و یا
 بلا تعصبوی» و سایر اثرلرینده ایرانین منفور اجتماعی قورولوشو

افشا ایدیلیر، خلقین آغیر، دوزولمز حیاتی ایناندیریجی شکلده تصویر اولونوردی.

میرزا فتحعلی نین «هندشاهزاده سی کمالا لدوله نین ایران شاهزاده سی جمال الدوله یه مکتوبلاری» باشلیقلی فلسفی اثری، «یوسف شاه سراج»، «حکایت ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر» وسایره بو کیمی اجتماعی دردلری آچان اثرلری، میرزا علی اکبر صابریز ایرانعا اید مختلف شعرلری، خصوصیلده «هوپ-هوپ نامه»-سی، میرزا جلیل محمدقلی زاده نین «ئولولر» پیه سی وسایره بوجهتدن خصوصیلده قید ایدیلمه لیدیر.

«مشروطه انقلابی دورونده آذربایجان ادبیاتیندا انقلابی دموکراتیک جریانین مشهور سیمالاری اولان میرزا علی اکبر صابریز ظاهرزاده نین شعرلری و میرزا جلیل محمدقلی زاده نین «ملانصرالدین» ژورنالی ایران اجتماعیاتیندا مترقی و دموکراتیک فکرین یاییلماسینا و انکشاف ایتمه سینه گوجلو تاثیر گوستیرر» (۱).

زحمتکش کتله لرین اویانماسیندا ایسترایراندا، ایسترسه ده خارجه منتشر اولوب ایرانا گلن مطبوعاتیندا خدمتی بویوک اولموشدور.

ب- ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر روس انقلابی و آسیانین اویانماسی

ئولکه نین اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شرایطی ایلده علاقه دار اولاراق ۲۰-نجی عصرین اوللرینده استبدادو امپریالیزم ظلمونه قارشلی مبارزه لر سرعتله گنیشله نیردی. انقلابی حرکاتین گنیشلنمه سینده دموکراتیک فکرین یاییلماسی ایله یاناشی ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللرده باش ویرمیش بیرینجی روس انقلابی دا چوخ مهم رول اوینامیشدیر. ایران ئوز تاریخی نین مهم بیر مرحله سینده ایکن اونونلا قونشو اولان روسیه ده باشلانمیش بو انقلاب ۲۰-نجی عصر تاریخینده یینی بیر دور آچمیش، تکجه ایران دگیل، بوتون شرق دنیاسینی اورتا عصر لر غفلتیندن اویاتمیشدیر.

۱-ا. امین زاده، بویوک اوکتوبر سونیالیست انقلابی نین ایراندا ده وکراتیک فکرین انکشافینا تاثیر (۱۹۱۷-۱۹۴۵-نجی ایللر)، باکی، ۱۹۶۴، ص ۱۱.

و.ای.لنین «آسیانین اویانماسی» آدلی مقاله سینده ۱۹۰۵-نجی ایل انقلابی نین تاریخی اهمیتی نی یوکسک قیمت لندیره رک گوستریرکه. آسیا ئولکه لرینده انقلابی چخیشلارین باشلانماسیندا، شرق ئولکه لرینده بورژوا-دموکراتیک انقلابلار و ملی آزادلیق محاربه لرینین میدانا چخما-سیندا ۱۹۰۵-نجی ایل روس انقلابی نین بویوک رولو اولموشدور. معلوم اولدوغو کیمی هله ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر انقلابیندان اولده خلقلر دفعه لرله ظلمکارلارا قارشى چخیش ایتیشلر. عادتاً اورتا عصر فورمالاریندا اولان بو چخیشلار کورطیبعی و داغینیق اولموشدور. ۱۹۰۵-نجی ایل انقلابی نین تاثیرى نتیجه سینده ایسه مختلف چخیشلار بیرلشهرک حقیقی کتله وی کاراکتر آلماغا باشلامیشدیر. بو انقلاب نتیجه-سینده چاریزم مطلقیتینه وورولموش تاثیرلی ضربه بوتون شرقه مبار-زه نین عملی یولونو گوسترمیش، اونلاردا ئوزقوه لرینه اینامی گوج-لندیرمیشدیر.

بیرینجی روس انقلابینین صداسی روسیه ایله اوزاق کچمیشدن اقتصادی-مدنی علاقه یه مالک اولان و جغرافی موقع جھتدن روسیه یه دها یاخین اولان ایراندا ایشیدیلدی. بوانقلاب ایراندا گوندن-گونه شدت-لنمکده اولان فئودال ظلمونه و امپریالیزم اسارتینه قارشى خلق کتله-لرینین قانلی ووروشمالارا حاضرلانماسینی دهادا سرعت لندیردی، مبار-زه یه قالخمیش اولان مختلف صنغو طبقه لرین انقلابی حرکاتینی تعلیم اهمیتلی مبارزه متودی ایله تجهیز ایتدی. ۱۹۰۵-نجی ایل روس انقلاب-بی نین ایرانا دهااتز و دهاادریز تاثیر ایتمه سینده جغرافی موقعدن علاوه باشقا بیر جهتده رول اوینامیشدیر.

یوخاریدا قید ایدیلدیگی کیمی ایران زحمتکش لریندن بویوک بیر عده، خصوصیه آذربایجانلیلار ایش آختارماق ایچون روسیه نین، اوجمله دن زاقاقازیانین بویوک شهر لرینه مهاجرت ایدیردی لر. بئله لیکله اونلار بویوک صنایع شهر لرینده یرلی فعله لرله یاخینلاشیر، اونلارلا عین شرایطه ایشله ییر و روسیه فعله لرینین کاپیتالستلره و چاریزمه قارشى آپاردیقلاری مبارزه لرینده فعال اشترک ایدیردی لر. ایرانلی فعله لرین شعورونون انکشافیندا قفلیس، باطوم، خصوصیه باکیداکى ۱۹۰۳-نجى ایل چخیشلاری و ۱۹۰۴-نجى ایل ۱۲-۳۱ د کابر تعطیل لری بویوک رول اوینامیشدیر.

روسیه سوسیال-دموکرات فعله پارتیاسینین باکی تشکیلاتی نزدینده کی «همت» قروپو ۱۹۰۴-نجى ایلدن اعتباراً بوتون زاقاقازیا مسلمانلاری آراسیندا گنیش تبلیغاتی-تشویقاتی ایش آپاریر. ایرانلی

فعله‌لری ده انقلابی روحدا، پرولتاریبین المللی لیگی، قارداشلیق، بیرلک روحوندا تربیه ایدیردی. بئله بیر انقلابی تجربه مکتبی کچمیش ایرانلی زحمتکش لر ئوز وطنلرینه قاییدارکن ئوزلری ایله بیرلیکده قاباقجیل فکرلر، انقلابی روح و مبارزه عنعنه‌لری آپاریردی لارکه، بودائوز نوبه-سینده انقلابی فکرین انکشافینا تاثیرایتمه‌یه بیلمزدی.

بوندان علاوه بوانقلاب روسیه چاریزمینه ضربه اندیرمکله اونون اسارت تضمیقی آلتیندا اولان ایرانین انقلابی قودلرین مبارزه سینده آسانلاشدیرمیشدی. تکجه روسیه ده دگیل، ایرانین ئوزونده ده ارتجاعی قوه لر بوانقلابین تضمیقی آلتیندا بحرانا دوشموشدولر.

بوانقلاب همچنین ایرانین قونشولوغونداکی ئولکه لرده-تورکیه، هندوستان و سایر ده ملی آزادلیق حرکاتینی گوجلندیردیگی ایچون ایران آزادیخواه لارینین حرکاتینا معنوی قوه ویرمیشدی.

۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر روس انقلابی هر شئیدن اول انقلابی فکرین گنیشلنمه سیله، مبارزه نین عملی یولونون-سلاحلی عصیان یولونون کتله ره چاتدیریلما سیله ئوز تاثیرینی گوسترمیشدیر. تصادفی دگیلدیرکه، ۲۰-نجی عصرین اوللری مارکسیزم-لنینیزم ادبیاتینا آسیانین اویانماسی دورو کیمی داخل اولموشدور.

و.ای.لنین انقلابی مبارزه لرین نتیجه لرینی تحلیل ایدرکن سیاسی شعور سویه سینین یوکسلشمه سیله بویوک اهمیت ویرمیشدیر. او، ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر روس انقلابی نین تاثیرینی تحلیل ایدرکن ده بوجه ته دقت یتیرمیشدیر. بویوک لنین روسیه نین جغرافی جهتمدن اوروپا و آسیایا مربوط اولدوغوندا، انقلاب نتیجه سینده اوروپانین اویانماسیندان دانیشاراق گوستیریر: «اونون نایلیتی یالنینز بوندان عبارت دگیلدیر. روس انقلابی بوتون آسیانی حرکت گتیرمیشدیر» (۱).

و.ای.لنین بیرچوخ اثرلرینده دفعه لرله بومسئله یه توخونموش و نهایت بوموضوعا مستقل اثر حصر ایدرک ایران مشروطه انقلابینین دا داخل اولدوغو همین دورو «آسیانین اویانماسی» دورو آدلاندیرمیشدیر.

۹-و.ای.لنین، اثرلری، ۲۳-نجی جلد، ۴-نجی نشر، باکی، ۱۹۵۱.
ص ۲۷۱.

تبریز حرکاتی مشروطه انقلابی نین ذروه سی دیر

معلوم اولدوغو کیمی مشروطه انقلابی عرفه سینده موجود قورو۔
لوش تاریخین ایره لیه دوغرو حرکتینی آچیقدان۔ آچیغا لنگیدیردی. بو
لنگیتمه یه قارشی ئولکه نین اکثر اجتماعی طبقه لری مختلف واسطه لرله
اعتراض ایدیر، وضعیتین یاخشیشماسی ایچون معین طلبلر ایره لی
سوروردولر. نهایت، بو اعتراضلار جدی لشرك ۱۹۰۵-نجی ایل دکا برین
۱۴-ده تهران اهالی سیندن ۵مین نفره یاخین خیردا آلویرچی، صنعتکار،
دینی مکتبلرین طلبه سی، تاجرو روحانی شاه عبدالعظیمده بست اوتور۔
دولار. بو حادثه ایران تاریخینده مشروطه انقلابینین باشلانماسی حساب
اوانور. بست اوتورانلار خلقه مراجعت ایدرک بوتون بونلارین سببینی
شاه و حکومتده گوردوکلرینی بیلدیردیلر. اونلار طلب ایدیردیلرکه،
حکومت باشیندا دوران عین الدوله (۱) وظیفه سیندن کنار ایدیلسین،
اصلاحات ویریلسین و تزلیکله خلق نماینده لریندن عبارت قانون ویریحی
مجلس چاغیریلسین. تهراندان اوجالان بئله بیر طلب ایران خلق لرینین تام
همزاییگی ایله قارشیلاندی. باشقا ایالتلرده ده کتله لر آباغا قالخاراق
همین طلبلری مدافعه ایتدیکلرینی بیلدیردیلر. آشاغیدان باشلانان بو
گوجلو تضییق قارشیسیندا مظفرالدین شاه و عین الدوله مقاومت گوسترمک
ایسته دیلرسه ده ممکن اولمادی. نهایت، شاه ۱۹۰۶-نجی ایلین یانواریندا
اصلاحات کچیره جگینه و مجلس چاغیراجاغینا سوز ویردی. بونا باخمایاراق
ارتجاعی قوه لر ویردیکلری و عدین ییرینه یتیریلمه سینی لنگیدیر، گیزلی
شکلده حرکاتا قارشی تدبیرلر حاضر لایبیردیلار. شاه حکومتی نین بو حیله۔
سینی باشادوشن خلق کتله لری ۱۹۰۶-نجی ایلین ایون۔ ایول آیلاریندا
مبارزه نی داها دا گنیشر لندیردیلر. بوزمان خلقین اعتراض و غضبیدن
فورخویا دوشن شاه حکومتی نماینده چیلره قارشی سلاحلی قوه لردن استفاده
ایتدی. بونو گورن تهران اهالی سیندن ۳۰مین نفر اعتراض علامتی اولاراق
قوم شهرینه گیدیب اورادا بست اوتوردولار. همین گونلرده تبریزده
باش ویرن گوجلو نمایشلر و سلاحلی چخیشلار حرکاتی بیرقدرده جنی۔
لشدیردی. بوزمان تبریز شهرینده ده بست اوتورما فورماسیندان استفاده

۱- عبدالمجید میرزا عین الدوله فتحعلی شاهین اوغلو احمد میرزا عزا الدوله نین
اوغلو و ناصرالدین شاهین قایین آتاسیدیر. عین الدوله مظفرالدین شاه دورو۔
نون، سونراکی دورون صدراعظمی دیر و آذربایجانا قارشی گوندریلن
سلاحلی قوه لره او باشچیلیق ایتمیشدیر.

اولونموشدور. لاکن کوچه نمایشلرینده بیر عده نین سلاحلا حرکت ایتمه سی
 ارتجاع قوه لرینی دوشونمگه وادارایدیر.

قوم شهرینده بست اوتورانلارین طلبی و اوردونون خلاقه قارشى
 چخیش ایتمه یه جگى نین معلوم اولماسى نتیجه سینده، همچینین باشقا
 سببلر اوزوندن مظفرالدین شاه آوغوست آیینین ۵-ده قانون اساسى
 ویریلمه سی حقدہ فرمانی امضالاییر. بوندان سونراینه ده خلق اعتراض--
 لارینین تصبیقی آلتیندا شاه ایکنجی بیر فرمانی امضالامالی اولور. یالنیز
 بوندان سونرا قوردا بست اوتورانلار تهرانگری قایدیرلار. لاکن بوتون
 بونلارا باخمایاراق ارتجاع قوه لری ینه ده فیریلداقلارال آتاراق مجلسین
 تشکیلینى وقانون اساسى نین حیاتا کچیریلمه سینى لنگیدیردیله. ایران
 خلقلرینین ان یاخشى اوغوللارینین مبارزه سی نتیجه سینده ارتجاع و اونو
 حمایت ایدن امپریالیستلر گری چکیلهرک، نهایت، ۱۹۰۶-نجى ایل
 اوکتوبر آیینین ۷-ده شورای ملی مجلسى نین بیرینجى دوره سی رسمى
 صورتده ایشه باشلاییر. بیرسیرا مهم نقصانلارینا باخمایاراق بوتون
 سونراکى مجلس لرله مقایسه ایدیلدیکه ده بومجلس دموکراتیک بیر
 مجلس اولموشدور. مجلس ئوز قارشسیندا دوران ایلک مهم وظیفه نى،
 یعنی قانون اساسى حاضرلاماق وظیفه سینى یرینه یتیردیکن سونرا شاه
 همین قانون اساسى نین بیرینجى حصه سینى ۱۹۰۶-نجى ایلین دکابریندا
 امضالاییر. قانون اساسى یه گوره شاهین مطلق حاکمیتى مجلس طرفیندن
 محدودلاشدیریلیر. حکومت و شاه مجلسین اجازه سی اولمادان هئچ بیر خارجی
 ئولکه ايله مقوله باغلاماق اختیارینا مالک اولمور. بوتون بو یاخشى
 جهت لرینه باخمایاراق مجلسین الده ایتدیگی نایلیتلر گنیش زحمتکش
 کتله لرینین منافعینى تام عکس ایتدیرمیردی. «مجلسین تشکیلیندن وقانون
 اساسى نین ویریلمه سیندن سونرا لیبیرال ملکه دارلار، بورژوازی او روحانیلر
 الده ایتدیکلری موفقیتله کفایتلنرهک، خلق حرکتى نین گنیشلنمه سیندن
 احتیاط ایدیب انقلابى جبهه دن اوزاقلاشماغا و شاهلا یاخینلاشماغا
 باشلاییرلار». (۱)

قانون اساسى یه گوره تهراندا تشکیل اولونان شورای ملی مجلسیندن
 علاوه ایالتلرده، ولایت و شهرلرده ده انجمنلر یارادیلمالی ایدی. همین
 قانونون الده ایدیلمه سی اوغروندا ایران خلقلری ايله یتیرلیکه

۱- ذاکر عبداله یف، ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجى ایللر روس انقلابینین
 شرق ئولکه لرینده انقلابى حرکتین یوکسلیشینده تاثیرى، باکی،
 ۱۹۵۵، ص ۱۰.

چوخلو قربانلار ویرمیش، مین بیر محرومیتده دوز مویش آذربایجان خلقی ده تبریز شهرینده و باشقا شهرلرده انجمنلریارادیر. قید ایتمک لازمدیر که، تبریزده یارادیلیمیش یرلی حاکمیت اورقانلاری—انجمنلر ایلمک تشبث کیمی ئولکه نین باشقا منطقه لرینده تزییکله سرایت ایتدی. بئله که، تبریز انجمنلرینین آردینجا ایرانین باشقا ولایتلرینده ده انجمنلر تشکیل ایدیلمگه باشلادی. تهراندا، رشتده، مشهدده، شیرازدا، اصفهاندا، کرماندا، بندر بوشهرده، بندرعباسدا، سیستاندا و باشقا یرلرده بوتیپلی انجمنلر یارادیلدی. (۱)

یرلی حاکمیت اورقانلاری کیمی یارانیب انکشاف ایتمگه اولان انجمنلر ئولکه نین سیاسی، اجتماعی حیاتیندا نفوذ قازانماقدا و ئوز تاثیرینی گوندن—گونه گنیشلندیرمگه ایدی. تصادفی دگیلدیر که، همین دوردده ایرانداکی چار سفیری ئوز معلوماتیندا گوستریردی که، حاضردا حاکمیت اساسا انجمنلرین الینده دیر. آذربایجان انجمنلری ئولکه ده درین نفوذ قازانمیشدی لار. البته، بو هر شئیدن اول آذربایجان انجمنلرینین انقلابی مبارزه سی، دموکراتیک تدبیرلر حیاتا کچیریلمه سی و حرکات اینی—ینی موفقیتلر قازاندیرماسی ایله علاقه دار ایدی. معلومدور که، انجمنلرین موقعیتی اونلارین ترکیبی و صنفی ماهیتیه باغلی دیر. ئولکه نین بعضی بویوک شهرلرینده ۱۹۰۷—نجی ایلین اورتا—لاریندان باشلایاراق تقریباً یکی حاکمیت لیک حکم سوروردو : عکس انقلابچیلارین حاکمیتی و انقلابچی خلق حاکمیتی. بوزمان انجمنلر خلق اورقانی کیمی حاکمیتده اشتراک ایدیر و تدریجیه محکم لنیردی لار. ایران خلقلرینین مشروطه اوغروندا مبارزه سی گیتدی کجه محکم لنیب ینی—ینی افقاری فتح ایتدی کجه، شاه و اونون دارودسته سینین حقوقلاری محدود—لاشدریلدی کجه، عمومیتله خلقین طلبی گوجلندی کجه ارتجاع قوه لریده عکس انقلابی تدبیرلره بو حرکاتین قاباغینا چخیردی لار. ۱۹۰۶—نجی ایلین آخرلاری و ۱۹۰۷—نجی ایلین اوللرینده خلق حرکاتینا قارشى ارتجاع و امپریالیزم طرفیندن تزیعکس انقلابی چخیشلارین و باسقین—لارین تشکیل ایدیلمه سی محض حرکاتین گنیش لئمه سینه مانع اولماق ایچون ایدی. طبیعی دیر که، انقلابی قوه لر بئله بیر شرایطده ارتجاعین قارشیسینا داها تاثیرلی واسطه لرله چخمالی ایدیلر. بوهر شئیدن اول مبارز قوه لری واحدیر تشکیلاتین اطرافیندا بیرلشدیرمگی وجدی دویو—شلره حاضرلاشماغی طلب ایدیردی. تبریز انقلابچیلاری بومهم وظیفه نی حیاتا کچیرمک مقصدی ایله تبریز سوسیال—دموکرات تشکیلاتینی یارا—

۱—م.س. ایوانوف، گوستریلن اثری، صحیفه ۲۱۲.

تدیلاز. همین تشکیلات ئوزونون مرکزی کومیتہ سینہ «مرکزغیبی» آدی ویرمیشدی. بو کومیتہ یه علی مسیو، حاجی رسول صدقیانی، حاجی علی دوافروش، سیدحسن شریفزاده، میرزامحمدعلی تربیت، جعفر آفا گنجہ ای، میرباقر، میرزاعلی اصغر، آقانقی شجاعی، محمدصادق خامنہ یی و سیدرضا داخل ایدیلاز (۱)

اورتادا اوتوران علی مسیودور
تبریز-سوسیال دموکرات تشکیلاتی خلق کتله لرینه آرخالانمیش،
اونلاری عکس انقلابا قارشی متشکل بیر قوه یه چویرمک مقصدینی
دائیمیش و ئوزونون سیاسی اورقانی اولان «مجاهد» روزنامه سینئی نشر
ایتدیرمیشدیر. منظم و آرتیق درجه ده طلبکار اولان بو تشکیلات تزلیکله
زحمتکشلر آراسیندا رغبت قازانمیش و اونون سیرالارینا آزییر زماندا
مینرله آدام داخل اولموشدور. ۱۹۰۸-نجی ایلین اوللرینده تبریزده
۱۷مین نفره مجاهد و فدائی بلیطی ویریلیمیشدیر. (۲)

۱- احمد کسروی، «تاریخ مشروطه ایران» جلد اول، ۱۳۱۹، تهران،
صحیفه ۲۰۸.

۲- «ارشاد» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۸، ۳ فورال نمره سی.

تبریز سوسیال-دموکرات تشکیلاتی درک ایدیردی که، عصر لر بویو نولکه ده کوک سالمیش مطلقیتی، کهنه استبداد قورولوشونو یخماق و دموکراتیک انقلابی باشاچاتدیرماق ایچون اعتراض تلگرافلاری، خواعش، مکتوب، نمایشرو میتینگ کفایت دگیلدیر. و.ای.لنین ئوگره دیرکه، «آنجا ق عموم خلقین سلاحلارناماسی آزادلیغی تامین ایدیه بیلر». (۱) بوتعلیمی الده رهبر توتان تبریز سوسیال-دموکرات تشکیلاتی فعله لری، شهر زحمتکش لرینی و یوخسوللاری، صنعتکارلاری، خیردا آلویرچیلری و انقلابا رغبت بسله ینلری واحد مقصد اوغروندا بیرلشدیرمگه و اونلاری سلاحلاندیرماق کیمی چتین ایشه محکم عزم له باشلامیش و نایل اولموشدور. شرق زحمتکش لرین صمیمی دوستو معلمی داهی لنین، مبارزه لرده چوخلو قربانلار ویرمیش ایران سوسیال-دموکرات تشکیلاتلارینین مبارزه سینئ یوکسک قیمتلندیرمیش و اونادرین رغبت بسله میشدیر. و.ای.لنین تکلیفی ایله پرافا کونفرانسین چخاردیغی قطعنامه نین بیریرینده دیبلیر: «... کونفرانس ایران خلقی نین مبارزه سینده، خصوصیه چار تجاوز کارلاری ایله مبارزه ده قربانلار ویرمیش اولان ایران س.د.پارتیاسینین مبارزه سینه ئوزونون تام رغبتینی اظهار ایدیر». (۲) قیدایتمک لازمدیرکه، تبریزده سوسیال-دموکرات تشکیلاتی ایله یاناشی زاقافقازیادا ساکن اولان ایرانلیلار داسوسیال-دموکرات تشکیلاتی یاراتمیشدی لار. احمد کسروی یازیرکه، «ایرانلیلار بورادا (قافقازدا) «اجتماعیون-عامیون» فرقه سینه مالک ایدیلرکه، اونادانریمان نریمانوف رهبر لیک ایدیردی. (۳)

بئله لیکله گوروندوگو کیمی ۱۹۰۷-نجی ایلین آخیریندا نولکه ده انقلابی دموکراتیک قوه لر سرعتله انکشاف ایدیر، خلقین طلبی گونو-گوندن آرتیر، استبداد و امپریالیزم علیه نه چخیشلار داهادا قوتله نیر. عین زماندا شرق خلق لرینی غارت ایتیمک اوستونده امپریالیست دولتر

۱- و.ای.لنین اثرلری، ۱۰-نجی جلد، ۴-نجی نشری، باکی، ص ۴۶.

۲- و.ای.لنین، اثرلری، ۱۷-نجی جلد، صحیفه ۴۸۸.

۳- احمد کسروی، گوستریلن اثری، ۳-نجی جلد، تهران ۱۳۲۲، ص ۱۹۹.

آراسیندا اولان رقابت و ضدیتده سوندرجه کسگینلشمیشدی. امپریا-لیست آلمانیا دولتی شرقه سوخولوب ئوزوایچون نفوذ منطقه لری قازانماغا جهدگوستیریدی. آلمانیانین قارشیسینی آلمات، شرقده انقلابی حرکتی بوغماق و ئوز آقالیقارینی دهاچوخ محکم لتمک مقصدی ایله امپریالیست انگلتره حکومتی ایله چار روسیه سی آراسیندا بینی پیر مقاوله باغلانیر. ۱۹۰۷-نجی ایل آوغوست آیینین سونوندا باغلانمیش بو مقاوله یه اساسا ایران ایکی نفوذ دایره سینه بولونور. امپریالیست دولترین ئولکه نی بولوشدورمک پلانی خلقلریمیزین اعتراضینا سبب اولموش، خلق کتله لری بو توطئه یه شدتلی میتینگ و نمایشلرله جواب ویرمیشدیر. لاکن بو گیزلی مقاوله، خصوصیه روسیه ده ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایللر انقلابی نین بوغولماسی ایرانین عکس انقلابی قوه لرینین، بو قوه لری حمایت ایدن امپریالیستلرین ال-فولونو آچمیشدی. نهایت، انقلابا قارشی مختلف یوللارلا قصده حاضرلاشان محمدعلی شاه فرصتدن استفاده ایدرک امپریالیستلرین کومگیله ئوز شوم پلانلارینی حیاتا کچیرمگه باشلادی. ایران خلقلرینه ویردیگی وعدی، قرآنا ایچدیگی آندی پوزان محمدعلی شاه انگلیس امپریالیستلرینین گوستریشی و ایرا-نداکی قازاق بریقاداسینین باشچیسی چارافسری لیاخوفون کومگی ایله ۱۹۰۸-نجی ایل ایونون ۲۲-ده ملی شورا مجلسینین توپ آتشینه توتوب عکس انقلابی چوریایش ایتدی. بو، ارتجاع قوه لرینین مشروطه علیه نه چخیشلارینین ایلك ائاره سی ایدی. بوندان سونرا عکس انقلابی قوه لر هجوما کچره ک، تبریزدن باشقا ایرانین هریرینده، بیرنچه گون عرضینده انقلابی قوه لری بوغدولارو خلق حاکمیت اورقانلاری اولان انجمنلری داغیتدیلار. شاه قوشونلارینین و عکس انقلابی قوه لرین تزبیر زماندا ئولکه نین اکثریرلرینده آزادیخواه لارا دیوان توتماسی تبریزده اولان دولت طرفدارلاری آراسیندا جانلانمایا سبب اولدو.

تهرانداکی سوء قصدین آردینجا تبریزده ده دولت طرفدارلاری (عکس انقلابچیلار) مجاهدلر اوزرینه هجوما کچدیله. تبریزده ارتجاع یوواسی اساسا ده وه چی محله سینده «اسلامیه انجمنی» آدلای تشکیلاتین اطرافیندا بیرلشن قوه ایدی. بو تشکیلاتین اطرافیندا استبداد طرفدارلاری: مرتجع دین

ملك المتكلمين

جہانگیر خان صور اصر افیل

خادملىرى، بويوك ملكه دارلار، وارلى تاجرلارو باشقا عنصرلر توپلاش-
 ميشدىلاركه، اونلارادا رهبرلىگى مشهور مرتجع روحانى ميرهاشم
 ايديردى. (۱) ميرهاشم هله مشروطه نين لاپ ايلك گونلريندن استبداد
 جبهه سينده دايانيردى ومحمدعلى ميرزا ايله ياخيندان علاقه ساخلاييردى.
 شورا مجلسى توپا باغلانديقدان سونرا محمدعلى شاه درحال ميرهاشما
 گوندرديگى مکتوبدا گوستيريركه، ارتجاعين تبريزده اولان استنادگاهى
 محض ميرهاشمين اطرافيندا بيرلشن قاتى ارتجاعى قوه دير. محمدعلى ميرزا
 مکتوبدا يازيردى: «جناب مستطاب شريعتمدار آقاميرهاشم... كمال قدرتله
 غلبه چالديم. مفسدلىر توتوب سيدعبداله نى كربلايا، سيدمحمدى خراسانا
 سورگون ايتديم، ملك المتكلمينى وميرزا جهانگيرخانى محو ايتديم.
 سيزده كمال قدرتله مبارزه يه باشلايا بيلرسينيز. منيم طرفيمن نه كيمي
 كومك ايسته سه نيز حاضرام...» (۲)

بونونظره آماق لازمديركه، تبريزده مشروطه نى قورويوب ساخلاماق
 و الده ايديلميش موقفيتلرى عكس انقلابين ضربه لریندن خلاص ايتمك
 مقصدينى قارشىيا قويان انقلابى قوه لرى تكجه دوه چى محله سينين ارتجاعى
 قوه لرى دگيل، انگليس، چارروسيه سينين تضييقى و رحيم خانين آتلى
 دسته لرینين هجومدا حاضراشماسى دا تهديد ايديردى. بوندان علاوه ارتجاع
 و امپرياليزم عامللرى خلق آراسيندا شايه لر يايير، تبليغات آپاريرو
 آزاديخواه لار آراسيندا روح دوشگونلوگو و ايكى تيره ليك ياراتماغا
 چاليشيرديلار. لاکن بوتون بونلارا باخميا يراق تبريز شهرى نچه ايللردن
 برى آپارديغى مبارزه نين باسيلماز قلعه سى كيمي هر بير طوفانا قارشى
 سينه گريب دايانميشدى. «مشروطه ايران شهرلرينين هامى سيندان
 گوتورولدوگو حالدا، تبريزده هله ده قالماقدا ايدى. تبريزينده يالنيز
 اميرخيز محله سينده سون آنلاريني ياشاماقدان ايدى. ستارخانين وتبريز
 مجاهدلرينين سعي و قوچاقلغيغى نتيجه سينده مشروطه ينيدن تبريزين
 بوتون محله لرينه و داهاسونرا ايرانين بوتون شهرلرينه قايتاريلدى». (۳)

۱- «ارشاد» روزنامه سى، باكى، ۱۹۰۷، نمره ۱۲۳.

۲- احمدكسروى، گوستريلن اثرى، ۲-نجى جلد، ص ۱۳۳.

۳- ينه اورادا، ص ۱۵۳.

مرتجع قوه لربو فکرده ایدیلرکه، مجاهدلرین، خصوصیله اولارین تدبیرلی و قورخماز سرکرده سی اولان ستارخانین مقاومتینی گویاترلیکله فیرا بیله جکلر. لاکن دنیا زحمتکشلرینین داهی رهبری و معلمی و ای.لنینین گوستردیگی کیمی «کهنه نین برپا ایدیلمه سی تشبثلرینی حربی قوه ایله دفع ایده بیلن، بئله تشبث قهرمانلارینی یاد ائلیلردن کومک ایسته مگه مجبور ایدن انقلابی حرکات محو ایدیله بیلمز و بئله بیرشرایطده ایران ارتجاعین ان بویوک طنطنه سی یالنیزینی خلق هیجانلارینین مقدمه سی اولاردی» (۱)

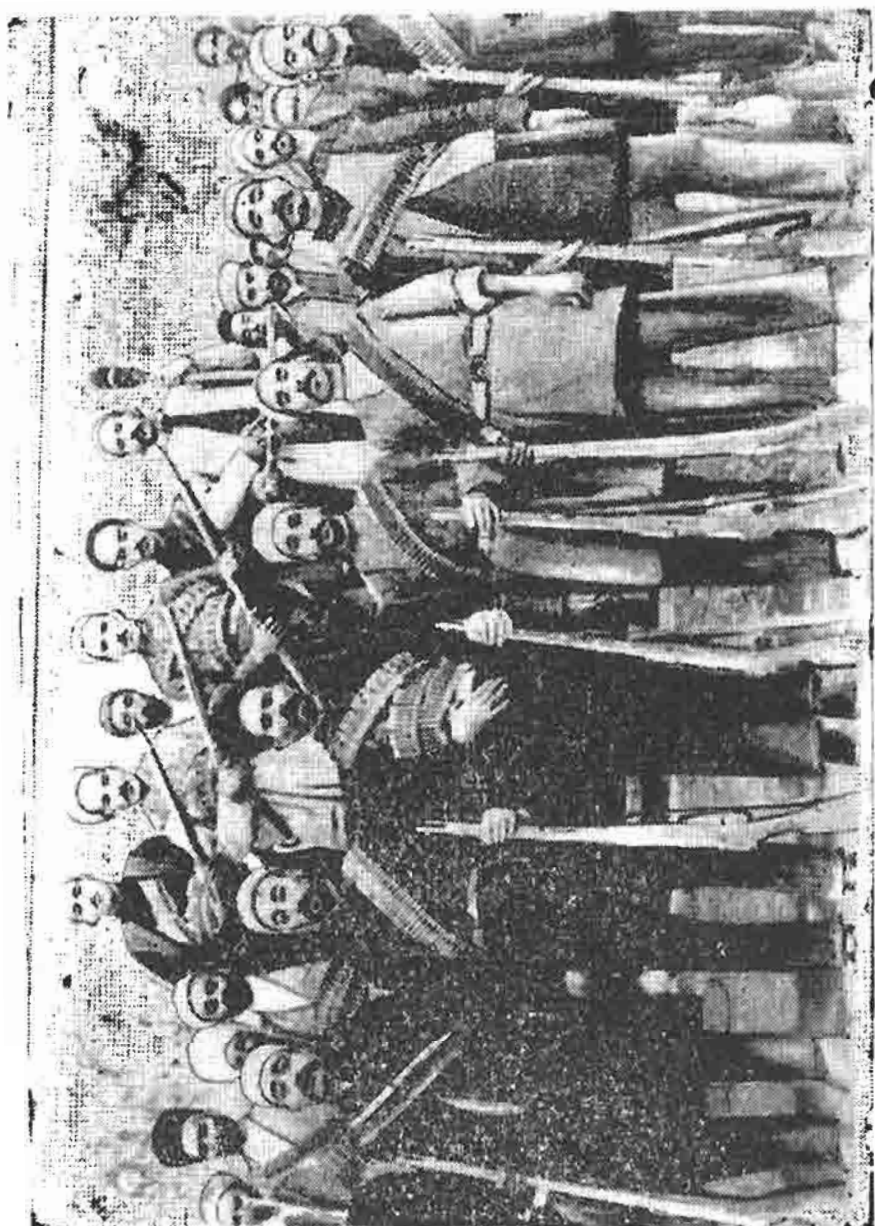
خلق علیهینه بیگانه لرله سازش ایدن، یادائللی لردن کومک آلان محمدعلی شاه و ارتجاع آذربایچاندا دموکراسی اوزرینه هجوموشدت. لندیریرلر. مشهور قان ایچن فئودال رحیم خان محمدعلی شاهین امریله تبریزه قارشلی هجوم کچیر، سیاوان، باغمیشه محله لرینی، مارالانین بیر حصه سیننی توتوب غارت ایدیر و شمال باغیندا (۲) اوتوراق سالاراق تبریزین قالان محله لرینی اله کچیرمگه حاضرلاشیر. بونولا بیرلیکده نصراله خان یورتچی و شجاع نظام دا سرخاب و ششکلان محله لرینی توتور، امیرخیزه گیرمک ایچون شرایط یارادیرلار. لاکن بوایلک تجاوزون طبیعی نتیجه سی اولان خلق هیجانلاری دا شدتله یوکسلیر. رحیم خان ئوز موفقیتلرینین گزارشیننی محمدعلی شاها گوندرب چاتدیرما میش تبریز مجاهدلرینین عکس ضربه سینه معروض قالیر، شمال باغینی تعجیلی صورتده ترک ایدیب صاحب دیوان باغینا گیتمه لی اولور. اوزمان منتشر اولان «انجمن» روزنامه سی بو عکس ضربه نی بئله ایضاح ایدیر: «باقرخانین باشچیلیق ایتدیگی خیابان ونوبر محله لرینین مجاهدلری ششکلان و سرخاب محله لرینی فتح ایتمک ایچون حاضرلیق آپاردیلار و یکشنبه گونو سحر ساعات ۶-دا هجوم باشلادیلار. رحیم خان آتلیلا-رینین صاحب دیوان باغیندان سرخاب و ششکلانا گیدن یولونو کسمک مقصدیله بیرینجی اولاراق باقرخان ئوزو اوچ یوز نفره یاخین خیابان مجاهدیله قله نی (۳) اشغال ایتدی.

۱- و.ای.لنین اثرلری، ۱۵-نجی جلد، ۴-نجی نشری، ص ۱۷۹.

۲- وقتیله بوباغا «قوم باغی» و «سازدا باغی» دا دیمیشلر.

۳- خیابان ایله باغمیشه و سیاوان آراسیندا یرلشن داغین آدیدیر.

بوداغ شهره مسلطدیر.

سونرا خیابانین مشهور مجاهد باشچیلاریندان اولان یوزباشی تقی و میرهاشم خان ۵۰ نفر توفنگچی ایله پل سنگی طرفدن، قافقاز مجاهد- لریندن اولان مشهدی حاجی و مشهدی حسن بیردسته ایله باغمیشه قاپیسیندان، علی مسیونون اوغلو حاجی، زینال واسداله بیرعه ایله تلگرافخانا دربندیندن، حسین خان باغبان، مشهدی محمد علی خان و مشهور فشنگچی اسد آقا ئوز مجاهد لر ایله بازار طرفدن-دورد نقطه دن هجوم باشلا دیلار. بونلاردان فقط حسین خان سرخابا هجوم ایتدی. قالانلاری ششکلانی هدف قرار ویردیلهر.

ششکلان محله سی نصراله خان یورتچی و شجاع نظامین باشچیلیق ایتدی کتری آتلیلار واسطه سیله مدافعه اولونوردو. لکن یوزباشی تقی خان اولجه شاهزاده مقتدرالدوله نین ایوینده اولان آتلیلارلا ووروشوب اونلارا غالب گلدیکن سونرا بوتون محله نی اله کچیردی.

ارتجاع قوه لری چوخ گنیش مقیاسلی حمله یه باشلامیش دیلار. رحیم خانین وحشی هجومو ایله یاناشی خیابان ونوبر محله لرینده تفرقه وسست لوك یاراتماق ایچون دشمن تبلیغاتی گوجلندیریل می شدی. امیر خیزه حمله ایتمک مقصدیله دشمن بیرسیرا مانورلارادا ال آتمیشدی. لکن بیرینجی عکس ضربه اونلاری گری اوتورماغا مجبور ایتدی.

مخص بو زمان تعجیلی صورته کومک وگوستریش آلان دشمن ینی حمله یه ال آتیر. رحیم خان باقرخانان قصاص آماق ایچون خیابانا توپخانا وسوارلار واسطه سیله هجوم ایدیر. شجاع نظام ستارخانین قرارگاهی نین لاپ یاخینلیغینا قدر گلیب چاتیر. بونا باخمایاراق، هم رحیم خان، همده شجاع نظام ینی بیر ضربه آلیب، چوخلو تلفات ویریب گری اوتورورلار. شهری محاصره ده ساخلایان ارتجاع قوه لری ایچون قله حیاتی اهمیتته مالک ایدی. چونکه، دوه چی، باسمنج وسایر منطقه لرین علاقه سی آنجا بونقظه دن ممکن ایدی. اودورکه، دشمن قوه لری بویوک قوه ایله، آغیر سلاحلارلا بورایا هجوم ایدیب قله نی اله کچیریرلر. «لکن باقرخان سالارملی نین گوستریشیله مجاهدلر هر طرفدن هجوم کچهره ک قله نی دولت قوه لرینین الیندن چخاریلار. بوندان سونرا دشمن نه قدر

چالیشیرسا قلەنی داها بیرده اله کچیره بیلیمیر. مجاهدلرین بوجسارتلی اقدامی استبداد قوه لرینین روح دوشگونلوگونه سبب اولور». (۱)

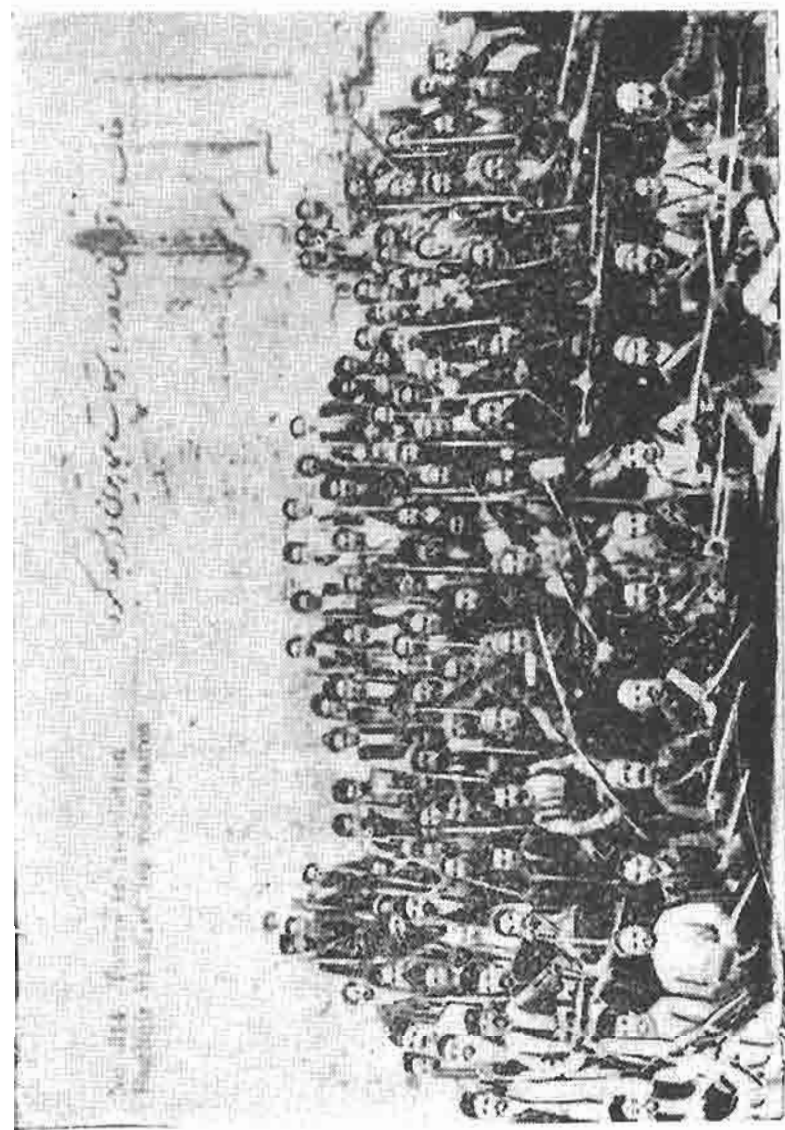
بوغلبه تبریز انقلابچیلارینین روح پوکسک لیگینی آرتیریر. بوندان علاوه همین غلبه ارتجاع و امپریالیستلرده بئله بیر فکر یاراتدی که، ستارخان و اونون اطرافیندا بیرلشن قوه لر مشروطیتین نایلیت لرینی وار قوه ایله قوروماق عزمینده دیرلر. اونا گوره ده محمدعلی میرزا ئوز امپریالیست حامیلرینین مصلحت و کومگیله آذربایجان اوزرینه ینی-ینی قوه لرین گوندریلمه سینی، اوجمله دن قوشون دسته لری گوندرمگی قرارا آلیر. «اوزمان تبریزی باسمنج طرفدن عین الدوله نین باشچیلیغی ایله محمدعلی میرزانین قولدور قوه لری، قره داغ طرفدن رحیم خان آتلیلاری، مراغه طرفدن حاجی صمدخانین جلاد دسته لری، مرند طرفدن شجاع نظام مرندینین آتلیلاری، خوی و ماکو طرفدن عزت اله خان ماکولونون باشچیلیغی ایله ماکو سرداری اقبال السلطنه نین قوشونلای محاصره یه آلمیشدی لار». (۲)

تبریزی محاصره یه آلمیش قوه لر آذوقه گلن یوللاری و سو منبع لرینی ده باغلامیشدی لار. عین زماندا شهر داخلینده اولان دشمن عامللری شایعه لر یاییر، اضطراب و چاخناشما تورتمگه چالیشیردی لار. اونلار خارجی امپریالیست قوشونلارینین شهره داخل اولاجاغی، شهرده قتل عام و عمومی غارت باشلاناجاغی و سایر و سایر باره ده خبرلری ایماقلا اهلینین مقاومتینی ضعیف لتمک ایسته ییردی لار.

تقریباً بیرایل محاصره دورونده دشمن قوه لر شهر توپخانه و مسلسل آتشی ایله ضربه آلتینا آلمیشلار. بوندان علاوه اللرینه دوشن محله، باغ، دگیرمان، کوچه و ایوی غارت ایتیمیش، اونا اود و ورموش و غدار وحشی لیک گوسترمیشلر. شهر محاصره ایدن قوه لرین ترکیبی ده بونو تصدیق ایدیر. سید احمد کسروی تبریزینین یازدیغینا گوره تبریز شهرینین محاصره ایدیلمه سینده عمومی تله آشاغیداکی دولت قوه لری و

۱- امیرخیزی، گوستریلن اثری، صحیفه ۲۰۲.

۲- «آذربایجان» روزنامه سی، ۱۹۵۶-نجی ایل، نمره ۸۶۸.

1st Regiment of Cavalry

No. 114
Photographed by H. H. H. H.

فئودال آتلیلاری شرکت ایتیمیشلر: بختیاری، دماوند، فدوی، مخبران، همدان، اردبیل، ملایر، سیلاخور، عراق وقره داغ باتالیونلاری، قزوین، مراغه قوشونلاری، توپخانا باتالیونو، شاهسئون، مرند، پشتکوه، کیکاوند و سنجابی آتلیلاری، ماکووشکاک کورد دسته لری و سایرہ. (۱)

بونلارین بیرعده سی شهره هجوم و قتل و غارت ایشلرینده خصوصیلہ فعال و غدارلیقلا اشتراک ایتیمیشلر. بونلاردان سیلاخور و قره داغ باتالیونلارینمی، مراغه قوشونلاری، مرند، ماکی و شکاک کورد دسته لرینی قید ایتیمک لازمدیر. تبریزی محاصره ایدن قوه لر محمدعلی شاه، ارتجاع و امپریالیستلر طرفیندن، فئودالارین ئوز و سایطی حسایننا تامین و تجهیز ایدیلیمیشلر. بونلارا دائماینی قوه لر علاوه ایدیلیمیشدیر. بونلار چار روسیه سینین قزاق مستشارلاری طرفیندن تعلیماتلا، تبریزده کی چار قونسولخاناسی واسطه سیله شهره و شهرده اولان آزادیخواه قوه لرین فعالیتینه عاید معلوماتلا تامین اولونموشلار. لکن دشمن ۴۰ مین نفردن آرتیق قوشونا، بیرچوخ توپا، خارجی ئولکه لردن آلینمیش ینی تیپلی آغیر ویونگول سلاخلارا مالک اولسادا سایجا اوندان خیلی آز اولان تبریز مجاهدلرینین مقاومتیننی نه تک قیرابیلمه دی، حتی اونلارین عکس هجومونادا راست گلدی. بوهرشئیدن اول قهرمان تبریز مجاهدلرینین افسانه وی ایگیدلیگی، دویوشلرده رشادت و شہامتله و وروشمالارینین ستارخانین سرکرده لیک لیاقتینین، خصوصیلہ سوسیال-دموکراتلارین و انجمنین تشکیلاتچیلیغینین نتیجه سی ایدی. تبریزی اوزوک قاشی کیمی محاصره یه آلمیش اولان دشمن قوه لر ایلک گونلرده مدافعه وضعیتینده اولان شهر زحمتکشلرینین، قهرمان سجاهد و فدائیلرین اراده سیننی قیرماق، شهری تسلیم ایتیمک ایچون بوتون واسطه لره ال آتیردیلار. توپ و مسلسل گولله لری سنگرلرین و باریکادالارین اوزرینه یاغیش کیمی یاغیردی. دینی و ملی عداوت تبلیغاتیلہ زهرلنمیش فئودال آتلیلاری، غارتله شیرنیکدیریلیمیش قولدور دسته لری تز-تز هجوم کچره ک، دویوش خطیننی کچمگه و بونونلادا مجاهد قوه لریننی ازمگه جان آتیر-دیلار. لکن، انقلابی قوه لرین اینده اولان یرلر، خصوصیلہ امیرخیز

۱- کسروی تبریزی، گوستریان اثری، اوچونجو جلد، ص ۲۱۶-۲۱۷.

وخیابان محله لری بو آغیر گونلرده حیران ایدیجی قهرمانلیقلا دوپو- شور دولر. اونلار مدافعه موقعینده دایانماقلا کفایتلنمیر، لازم گلدیکده موققتلی هجوملاردا ایدیردیلر. ماکی قوشونلارینین آجی چایی اطرافیندا دارماداغین ایدیلمه سی، ساری داغ و وروشمالاری بونون ایچون بیر مثال دیر.

معلوم اولدوغو کیمی آذربایجانین مشهور فئودالی ماکی لی اقبال- السلطنه نین باشچیلیق ایتدیگی ماکی آتلیلاری شکاک ائلی نین ان غدار، اوغرو و جنایتکار آتلیلاریله بیرلیکده تبریز محاصره سینده اشتراک ایدیردیلر. اونلار تبریزین شمال غربینده یرلشن آناخاتون کندیننی توتوب غارت ایتدیکن سونرا یواش-یواش شهرین اطراف محله لرینه ال آتیر و امیرخیز استقامتینده ایره لیله مک ایسته ییردیلر. مستبدلر باجاریقلی آتلی و پیاده لردن عبارت اولان بو حصه یه ضربه قوه سی کیمی باخیردیلار. اونا گوره ده «اسلامیه انجمنی» باشچیلاری طرفیندن امیرخیز محله سینه، خصوصیله مقاومت حرکاتی نین سرکرده سی ستارخانا قارشلی پلانلاشدیر- یلمیش عمومی یوروشده بونلاردا اشتراک ایدیردیلر. لکن بوایش ستارخانا و اونون سلاحداشلارینا نامعلوم دگیلدی، آناخاتون مجاهدلری و باشقا منبعلر بونو سردارا خبر ویرمیشدیلر.

اقبال السلطنه نین باشچیلیغی آلتیندا حرکت ایدن قوه لر بیرینجی نوبه ده «آجی چای» کورپوسونو توتماقلا چوخ مهم نقشه لرین اجراسی ایچون جان آتیردیلار. اونلار تبریزله قافقازین، باکی نین علاقه سیننی کسک امپریالیستلر ایچون توطئه لر دوزلتمک و اونلار ایشه آچیق دخالت ایتمک امکائی یاراتماق، ائله جه ده امیرخیز محله سیله شهرین جنوب محله لرینین علاقه یوللاریننی هده له مک و بونونلادا قلنه نین مجاهدلر طرفیندن توتولماسینین عوضیننی چخماق ایسته ییردیلر. همین کورپونو توتماغا موق اولدوقدا ایسه اونلار شهرین داخلینه، بیرینجی نوبه ده ستارخانین مقاومت مرکزینه ضربه وورماق فکرینده ایدیلر. اونا گوره ده ماکی و کورد دسته لری حرکت حاضراشارکن ستارخان گجه ایکن کورپو اطرافیندا سنگر قازدیریب موضع توتور و سحر تزدن کورپویه یاخینلاشان دشمنی اورادا جا محاربه نی قبول ایتمگه مجبور ایدیر. بورادا دشمن چوخ آغیر ضربه آلیر، ۷۰- دن چوخ ئولو، بیرقدر توفنگ و فشنگ میداندا

قويوب «بابا باغي» داغلارينا چکيلير. دشمن قوه لرین حاضرليقدان سونرا يني دن هجوم کچمه سي يالنيز نوز لرین يني ضربه لر آلمالاريله نتيجه له نير. بومحاربه يه ستارخان هم باشچيليق ايتميش، هم ده نوزو

شخصا اونون اشترکچيسي اولموشدور. «آجي کورپوسو دويوشلري» آديله مشهور اولان بو عملياتدا حسين خان باغيان، کرمانشاهلي يار محمد خان، آغ بولاقلي محمد قلي خان، خيابان مجاهد باشچيلاريندان ميرهاشم خان و قاقاز مجاهد لریندن بيردسته چوخ فعال اشترک ايتميشلر.

ستارخان ماکی و کورد دسته لريله اوز-اوزه دوردوغو يرده اونا خبر چاتيرکه، دشمن عين زماندا خيابان، نوبر، مارالان و سد باشي معمله لرینی توپ آتشینه توتوب «ساری داغ»-دا ایسه باقرخانين باشچيليق ايتدیگی مجاهد قوه لری اوزرینه شدتلی هجوم کچميشدير. ستارخان ميرهاشمخانی، اونولا بيرليکده گلmiş صادقخانی گری قايتاریر، مشهدي حاجی نين باشچيليق ايتدیگی قاقاز مجاهد لرینی ده خيابان مجاهد-لرینين کومگينه گوندریر. «ساری داغ» دويوشلرينده آزاديخواه لار

فوق العاده رشادت و مهارتله و وروشورلار. بورادا وروشان مجاهدلر
 آغیرتلفاتا دوزور، لاکن بیر آدیما اولسون دشمنه ایره لیلهمک امکائی
 ویرمیرلر. بوندان سونرا مجاهدلر داهادا تقویت اولوناراق عکس رهجوم
 کچیر و عین الدوله نی باسمینج اطرافیندان حتی گری چکیلمگه مجبور
 ایدیرلر. بو ایکی دویوشدن سونرا دیمک اولار بوتون شهر دشمن
 قوه لردن تمیزلنیر، مجاهدلرین روح یوکسکلیگی آرتیر، ستارخان و
 باقرخانین آدلاری دیلله دوشور. اولار تبریز حرکاتی نین گورکملی
 سرکرده لری کیمی پارلاماغا باشلاپیرلار. اولارین باشچیلیق ایتدیکلری
 دویوشلر تبریزین مبارزه تاریخینه ینی-ینی غلبه داستانلاری یازیر.
 عین الدوله نین باسمینج اطرافیندان گری چکیلمه سینه، رحیمخان و ماکی
 قوشونلارینین ازیشدیریلنه سینه قدرکی دور عرضینده تبریز بویوک
 چتین لیکلره سینه گرمیش، مینلره اوغول و قیزی قربان ویره رک،
 ئوز سوزونون اوستونده محکم دایانمیشدیر. بوموقیتلرین صداسی
 تکجه تهراندا دگیل، بیرچوخ دنیا پایتختلرینده و شهرلرده یاییلمیش،
 ایران مشروطیتینی مدافعه ایدن، ارتجاع و امپریالیزمه مقاومت گوسترن،
 اولنا قارشى ضربه لر اندیرن تبریز حرکاتی شهرت لنمیشدیر.

همین ایلین آوقوست آییندا شرق خلقلرینین صمیمی دوستو
 و معلمی و.ای. لنین ئوزونون «دنیا سیاستینده آلیشمان ماده» اثرینده
 تبریز مجاهدلرینین مقاومتینی بویوک بیر سئوینجله قید ایدیر و یوکسک
 قیمتلندیریر. (۱) ۱۹۰۸-نجی ایلین اوکتیابر آییندا تبریز شهری
 (ده وچی محله سیندن باشقا) مجاهد قوه لرین الینده اولور. ایکی آی اول
 ضعیفلر لبراللیق ایدیب اوزاقلاشدیقلاری ایچون انجمن یینیدن تشکیل
 اولور. حربی شورا تشکیل ایدیلیر و سوسیال-دموکرات تشکیلاتی دا
 ئوزایشینی گنیشلندیریر و محکم لندیریر.

انقلابی حرکات ئوزونو تبریزده برکیدیر، انجمن بیناسی اوزرینده
 یوکسلن قیرمیزی بایراق ئوزشعاعینی آذربایجانین باشقا شهرلرینده

۱- و.ای. لنین اثرلری، ۱۵-نجی جلد، ۴-نجی نشری، باکی، ۱۹۵۲.

سالماغا باشلايیر. ارتجاع قوه لرینی ازمک مقصدیله مرند، مراغه، سلماس، بیناب، رضائیه وسایر شهرلره فدائی دسته لری گوندریلیر. بو ولایت کندلرینده انجمنلری ارا دیلماسینا باشلانیر. بئله ایگله دموکراسی کندیرلرینده یاییلیر و کندلی حرکاتی گنیشلیر، بعضی یرلرده خانلار، مالکلر قووو اور و بوغدا یوخسوللار آراسیندا تقسیم ایدیلیر.

حربی شورایا ستارخان، باقرخان، حسینخان و باشقالاری باشچیلیق ایدی. ستارخان بوتون تبریز حرکاتینین سرکرده سی کیمی انجمن مقابلینده جوابده اولور. سوسیال-دموکرات کومتیه سی ایسه نوز رهبر عضولری واسطه سیله انجمنه و حربی شورایا کومک ایدی و استقامت ویریر. بودورده هم انجمنلرین ترکیبینه، همده حرکاتین ماهیتینه دگیشیک لیک نوزونو حس ایتدیریر. بو دگیشیک لیک لیبرال تمایلی مالک و تاجرلرین، بعضی روحانی فتودالارین انجمندن گیمه سی، اونلارین یرینه دموکراتیک فکرلی شخصلرین گلمه سی ایله علاقه دارایدی. حرکاتین ماهیتینه گلدیکده دیمک لازم دیرکه، بیرچوخ مولفلرین فکرینجه بوندان سونرادا اچوخ خلق کتله لرینین اشتراکیله، سوسیال-دموکرات رهبرلیگی نین استقامتیه تبریز حرکاتی بیرقدرده دموکراتیک لشه رک بورژوا-دموکراتیک استقامته یونلمیشدیر.

تبریز انجمنینین شعارلاری بئله آیدی: قانون اساسی برپا ایدیلمه- لیدیر. مجلس چاغیریلما لیدیر (۱) شاه، مرتجع لرو اونلاری حمایت ایدن امپریالیستلر نولکه دن قووولما لیدیر! (۲)

ایالتی انجمن، تبریز سوسیال-دموکرات فرقه سی، خلقیمیزین قهرمان اوغوالاری ستارخان، باقرخان و اونلارلا مجاهد باشچیلاری شهرین مدافعه سینین تشکیل ایتمکده بویوک رول اوینامیشلار. همین حرکاتین اشتراکچیلاریندان بیر اولان حاج محمد باقرو بیجویه یازیرکه، «آوغوست

۱- محمد علی شاه مجلسی بوراخارکن ۳ آی عرّه یینده مجلس چاغیرا- جاغیننی وعد ایتیمیشدی، لکن چاغیرماق ایسته میردی.
۲- م.س. ایوانوف، گوستریلن اثری، ص ۲۲۸.

آيينين آخرا لاريندا، (يعنى تبريز حرکاتى نين باشلانديغى دوردن جمعى ۲۰ آي سونرا) سلاھلى كونللولرين سايبى ۲۰ مينه چاتيردى. اونلارين بايراغى قيرمىزى رنگلى انقلابى بايراق ايدى». (۱)

يوخاريدا گوستردىگيمىز كيمى، تبريز محاربه نين ايلك مرحله - سينده مقاومت موقعينده ايدى. لاکن ايندى تبريز مجاهدلى یری گلدیکده هجوم کچيرو دشمن قوه لرینه سارسيديجى ضربه ار انديريرديلر. وضعیتين دموکراسى خيرينه نجه دگيشديگيني اوزمان عين الدوله ايله چار روسيه سى کونسولو آراسينداكى صحبتلرده تصديق ايدير. او، چار روسيه سى کونسولونو امين ايدرک آوغوستون ايلک گونلرينده بئله ديميشدى: «۲۰ ورستليک مسافه ده ۶ ميندن عبارت قوشون وبيرباتار يا توپ گليرکه، بونلار ايله تبريزى ۲-۳ ساعاتين مدتینده خاک ايله يکسان ایتمک اولار». (۲) لاکن بير آي کچمه ميش عین الدوله انقلابى قوه لرین ضربه لریندن قورخويا دوشه رک محمدعلی شاه آشاغيداکى مضموندا تلگراف وورماغا مجبور اولور: «مشروطه چيلرين هامى طلباتينا راضى اولوب بلاتاخیر مجلسين آچيلماسيندان باشقا بير چاره گورمورم». (۳)

شبهه يوخدورکه، دولت قوشونونون وبوتون ارتجاعى قوه لرین باشچيسى نين يوخاريداکى اعترافى آرتيق تبريز اطرافيندا اونلارين مغلوبيته اوغراماسى ديمک ايدى. ۴ آيدان برى دوام ايدن (اييون - سنتيابر) قانلى دويوشلر تبريز عصيانچيلارينين غلبه سى ايله نتيجه لندى. «دوه چيئه ساکن اولان شاهپرستلرين باشچيسى ميرهاشم، مجتهد ميرزا حسن، ميرزا کریم، همچنين دوه چيليلر ايله برابر محاربه ايدن آتليلارين باشچيسى رحيم خان و سونرا شجاع نظام هاميسى قاچديلار، مشروطه چيلر اسلاميه نى دارماداغين ايتديلر». (۴) تبريز زحمتکشلى مشروطه اوغروندا، استقلال و آزادلىق اوغروندا آپارديقلارى مبارزه نين ينى مرحله سينه قدم قويدولار. بو ايندي يقدار آپاريلميش دويوشلرده و مشروطه تاريخينده ان مهم دونوش نقطه سى ايدى. بو اونا گوره دونوش نقطه سى حساب اولونورکه، همين تاريخدن باشلاياراق تبريزين انقلابى قوه لرى، آرتيق مدافعه وضعيتيندن ومحلله دويوشلريندن چخاراق دها

- ۱- حاجى محمدباقر ويجويه، گوستريلن اثرى، صحيفه ۱۴۵-۱۴۹.
- ۲- «ترقى» روزنامه سى، باكى، ۱۹۰۸، نمره ۲۷.
- ۳- يينه همين روزنامه، ۱۹۰۸، نمره ۴۶.
- ۴- يينه همين روزنامه، ۱۹۰۸، نمره ۶۷.

گنیشس مقیاسدا هجو ما کچمک امکائی قازان دیلار. بوندان علاوه تبریز انقلابی قوه لرینین دو یوش غلبه سی هم آذربایجانین، هم ده ایرانین بیرسیرا شهرلرینده، خصوصیه تهراندا انقلابی حرکتین یوکسلیشمینه شرایط یارانندی. تبریزین آردینجا آذربایجانین بیرچوخ کندلرینده، اوجمله دن آلوار، شجاع، علمدار-گرگرو باشقا کندلرده کندلی عصیانلاری باشلانندی. بونونلادا تبریز حرکتی آذربایجان عصیانی خارا کتری آلدی. تبریزدن حرکت ایدن فدائی دستلری نویابر آییندا سلماسی، مرندی و مراغه نی آزاد ایتیمیش، کورد قولدور قوه لرینی مغلوب ایتدیکدن سونرا ایسه دکابرین باشلانغیچیندا خویو توتوموشدولار. عمومیتله ۱۹۰۸-نجی ایلین نویابر و دکابر ایلاریندا تبریز انقلابچیلارینین حاکمیتی و تاثیری بوتون آذربایجانا یاییلمیشدی. (۱) چار روسیه سی خارجی ایشلر وزیر ایزوولسکینین «ایراندا وضعیت حقینده» معلوما-تیندا قید ایدیلیرکه، «حاضردا آذربایجان ستارخانین اداره سی آلتیندا دیر». (۲)

حرکاتین باشلاندیغی دوردن بویوک سیاسی، اجتماعی ایشلر آپاران آذربایجان ملی انجمنی عالی حاکمیت اورقانی ایدی. بوتون انقلابی، مدنی و قوروجولوق تدبیرلری یالیز بو اورقانین قرار و گوستریشلری اوزره حیاتا کچیریلیردی. ملی انجمن حقیقی سیاسی مرکز اولماقلا یاناشی زحمتکشلرین معارف لئمه سی، صحیه جهندن تامین ایدیلمه سی ایچونده گنیش تدبیرلر گوروردو. شهر اهالیسی و یارالانمیش فدائیلرین معالجه سی ایچون آچیلیمیش خسته خانا، اونلارلا ینی ابتدائی واورتا مکتبین آچیلما سی و سایر بونا مثال دیر. ملی انجمن پوست و سچیل ویریلمه سی ایشلرینده ئوزالینه آلمیشدی. حتی ۱۹۰۹-نجو ایله گومروک اوزرینه نظارت قویولموشدی.

انجمن عضولری هرگون اداره یه گیر، مختلف ایشلره یتیشیر و جماعتی قبول ایدیردیله. اوزرینده قیرمیزی پیراق دالغالانان بوانجمن اعلان ایتیمیشدی که، او، محمدعلی شاهین قانونسوز اولاراق داغیتدیغی مجلسی عوض ایدیر. تبریزده و آذربایجاندا حرکتین تاثیریلما-سینا قدر ملی انجمنین اوینادیغی رول اولدوقجا مهمدور. او، تبریز حرکاتینی و قهرمان خلقین مبارزه سینی سون لحظه یه قدر مدافعه

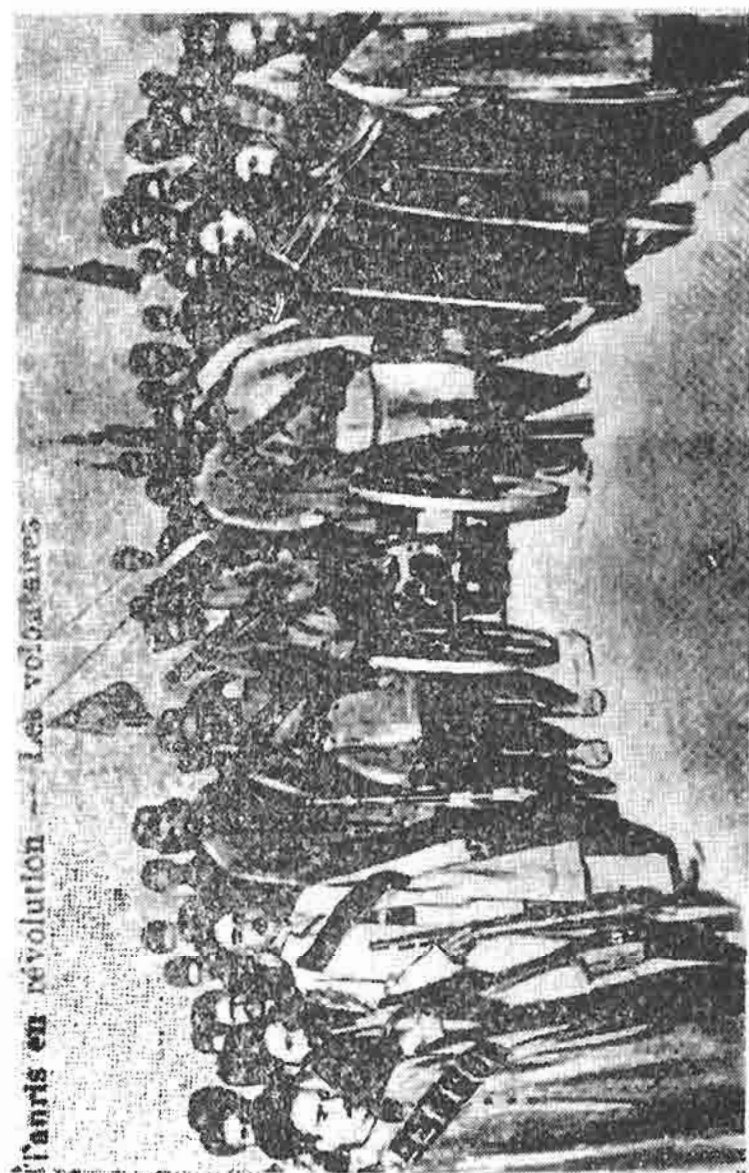
۱-م.س. ایوانوف، گوستریلان اثری، ضحیفه ۲۲۴
 ۲-چ.ق. ای آل، ف. ۵۶۰، ا.و.ب. ۲۸، ۳۵۶، ص. ۱۱۳.

ایتمیشدیر. خارجی عالمده حرکاتا حسن رغبت قازانديرماقدا، خارجدن معنوی ومادی یاردیمین الده ایدیلمه سینده ملی انجمن چوخ بویوک ایشر گورموشدور.

همین دوردده ملی انجمنین تشبثی ایله تبریزده و آذربایجانین بیرنجه دیگر شهرلرینده کتاب، مجله و روزنامه لر نشر ایدیلمیشدیر. انجمنین سعیی نتیجه سینده نشره باشلایان روزنامه و مجله لرین ایچریسینده «انجمن» (۲)، «مساوات»، «آذربایجان»، «ندای ملت»، «عدالت»، «آزاد»، «استقلال» و باشقالاری خصوصیه فرقله نیردیلر. بوروزنامه و مجموعه لر تکجه آذربایجان خلقی دگیل، بوتون ایران خلقلرینین مشروطیت اوغروندا مبارزه سینى ترنم ایدیر، ملی اتباهین گوجلنمه- سینه چوخ گوزل تاثیر گوستریردیلر. خصوصیه بو مطبوعات اورقانلا- رینین اساس خدمتی بوندا ایدی که، اونلار کتله لری شاهلیق اصول اداره سینه و امپریالیزمه قارشى کسگین مبارزه آپارماغا چاغیریردیلر. شهرده برك قحطلیک دوشور. انجمن ستارخانین، علی مسیونون کومگیله قحطلیگه قارشى تدبیرلر گورور. تبریز انجمنی مشهد، رشت، اصفهان، تهران و بندرعباس آزادیخواه لاریله، بویرلرده اولان انجمنلرله علاقه یه گیریر. مختلف منطقه لردن قالخان حرکاتین بیراشمک ایده یاسی اورتایا چخیر. بوايسه ارتجاع و امپریالیزمی خصوصیه نگران ایدیر.

آذربایجان مجاهدلرینین آزادلیق و استقلال اوغروندا نایبیتلرینین عکس صداسی ایرانی بورویوردو. بوندان علاوه تبریز دولت ساحلی قوه لرینین، ارتجاع قوشونلارینین بویوک بیر حصه سینى ئوز اوزرینه جلب ایتدیگینه گوره ئولکه نین قالان یرلرینده آزادلیق حرکاتى نین جانلانماسی ایچون الویریشلی شرایط یارانمیشدی. تبریزین آردینجا ایلك موفقیتلی چخیشی گیلان انقلابچیلاری ایتدیلر. گیلان فدائیلرینین کومگی ایله یرلی انجمن حاکمیتى اله آلاق تهران اوزرینه یوروشو تشکیل ایتدی. خراسان و باشقا یرلرده اهالی مالیات ویرمکن بویون قاچیریر و کندلی حرکاتى یوکسلیر. بندرعباس، بندر بوشهر و سایر جنوب منطقه لرینده قانون اساسی طرفدارلارینین اعتراضی گنیشلنیر.

۱- بوروزنامه همین دوردده یارانمیش بیرینجی مطبوعات اورقانی اولموش، اولجه «روزنامه ملی»، سونرا «انجمن» آدلانمیش و تبریز انجمنینین، عمومیتله آذربایجان آزادیخواه لارینین فکرنی تمثیل ایتمیشدیر. روزنامه نین دیلی ساده اولموش و نشرینده داش چاپدان استفاده ایدیلمیشدیر.

بوزمان باشقا شهرلرده انقلابی حرکاتین یوکسلمه‌سی و انقلابی انجمنلرین میدان‌گلمه‌سی شاه‌ی‌شاهی و مرتجع قوه‌لری‌ج‌دی تفسیق‌معروض قویور. ئوز قوه‌سی‌ایله حرکاتی‌دایان‌دیرماغا گوجوچاتمایان محمدعلی شاه امپریالیست دولتره مراجعت اینرک اونلاری هارایینا چاغیردی. بوچاغیریشا ایلك دفعه مستملکه‌چی انگلیس حکومتی جواب ویردی. او، جنوبا قوشون چخاراراق همین منطقه‌لرده‌کی انقلابی تشکیلات و قوه‌لری بوغدو. شمالدا ایسه چارقوشونلاری ئوزمنفور امپریالیست مقصدلرینی حیاتا کچیردی‌لر. بئله‌که، ۱۹۰۹-نجو ایلین فورال‌آییندا تبریز اوزرینه ارتجاع و امپریالیزمین شدتلی یوروشو اولور.

رحیم‌خانی تبریز شهرینی محاصره‌ایتمگه حاضرلایان چارمامورلاری تبریزده چورک تاپیلما‌ماسینی، جلقا-تبریز یولونون گویا باغلی قالما‌سینی بهانه‌ایدیرلر. بونون آردینجا ئوز عامللری واسطه‌سیله تبریزده انگلیس قونسولخاناسینا هجوم تشکیل ایدیر و «ارمنستان محله‌سینی» غارت ایتدیریرلر. بوتوطئه‌لردن استفاده ایدن چار قوشونلاری شهره هجوم ایدیر، ستارخان و باقرخان طرفیندن باشچیلیق اولونان مجاهدلر شهره سوخولماقدا اولان ارتجاع قوشونلاریله شدتلی ووروشمالارا مشغول اولدوقلاری حالدا چار قوشونلاری شهره داخل اولور، ۱۹۰۹-نجو ایلین آپریلینده چار قوشونلارینین تبریزی‌اشغال ایتمه‌سی ایران انقلابینا تکان ویرمیش اولان آذربایجانلی غلبه عرفه‌سینده ایکن سکوتا مجبور ایتدی.

بوزمان بختیاری قبیله‌لری باشدا سردار اسعد و اماقلاگیلان انقلابچیلاری ایله بیرلیکده تهرانا یوروش تشکیل ایتدی‌لر و ۱۹۰۹-نجی ایلین ایپول‌آییندا تهرانی‌آلدیلار. محمدعلی‌شاه ئولکه‌دن قاچدی، تهراندا گیلان فدائیلرینین و بختیاریلرین باشچیلاریندان، مجتهدلردن، مجلس و قاجار عایله‌سی نماینده‌لریندن عبارت فوق‌العاده شورا تشکیل اولوندو. یینی حکومت خلق حرکاتی‌نین طلبی‌ایله دموکراتیک انجمنلرین آچیق فعالیتینه امکان یارادیر، قانون اساسی‌نین برپاسینی اعلان ایدیردیسه. بونونلا یاناشی ملکه‌دارلارین و ایری‌بورژوازینین منافعینی‌ده قورویور. خارجدن بورج‌آلیر، خلق اوزرینده‌کی ویرگیلری حتی آرتیریردی.

تبریز حرکاتی ایران مشروطه‌انقلابی تاریخینده ئوزونه‌مخصوص موقع و اهمیته مالک‌دیر. سردارملی ستارخانین باشچیلیغی آلتیندا آذربایجان آزادیخواه‌لارینین گوستردیکلری قهرمانلیق بوتاریخه‌قبزیل خطرله ثبت ایدیلیمیش‌دیر. بوحرکاتین باشلیجا جهت‌لریندن بیری اوندا داها گنیش خلق کتله‌لرینین اشتراک ایتمه‌سیدیر. منبع‌لردن آیدین

اولورکه، بورادا حرکت ویریجی قوه فعله لردن، صنعتکارلار، شهر یوخسوللاری، شهرخیردا بورژوازیسی، مترقی فکرلی تاجرلر و روحانیلردن عبارت اولموشدور. ایستر شهرین مدافعه سی زمانی و ایستر سه ده هجوم دورونده حربی عملیاتدا خلقین مختلف زمره لرینه منسوب اولان مبارزلر اشترک ایتمیشلر. باریکادالاردا، سنگرلرده، ساریداغ، آجی چای محاربه لرینده، خیابان و خطیب و وروشمالاریندا ئوز جانلارینی قربان ویرمیش اولان مینرله قهرمانین عزیز خاطره سی هئچ وقت یاددان چخما- یا جاقدیر.

تبریز حرکتی نین ئوزونه مخصوص جهت لریندن بیریده سیاسی تشکیلاتین اونیاخیندان کومک و رهبرلیک ایتمه سیدیر. تبریز سوسیال-دموکرات تشکیلاتی نین یارادیلماسی و بو تشکیلاتین فعالیتی تبریز حرکتی نین ایره لیله مه سینه، موفقیت قازانماسینا بویوک خدمت ایتمیشدیر. سوسیال-دموکرات تشکیلاتی فدائی و مجاهدلرین سلاحلا- ندیریلماسینی، خلقین متشکل مبارزه سینی تشکیل ایتمیشدیر. اونون خارجی مترقی و انقلابی قوه لرله علاقه سی و بو علاقه نتیجه سینده تبریزی ارزاق و اسلحه ایله تجهیز ایتمک ایشی اوزمان بویوک اهمیته مالک ایدی. حرکتدا مختلف خلقلرین نماینده لرینین، اوجمله دن روس، گورجو، ارمنی، فارس، کورد، تورک، ایتوالی، آمریکالی و سایرین اشترکی ئولکه میزین شرایطیندن دوغان و حرکتین ئوزونه مخصوص اولان جهت لریندن بیرینی تشکیل اییدیر. همین خلقلرین نماینده لری بو حرکتدا اونا گوره قوشولموش و اونا گوره بویوک فداکارلیقلا و وروشموشلار که، اولار ئوز مبارزه لری ایله بو حرکتین مقصدی آراسیندا یاخینلیق گورموشلر.

تبریز حرکتی بیرده بو جهتی ایله فرقلنمیشدیر که، بودورده انجمنلر و ایالتی انجمن خلق حاکمیتی اورقانی کیمی یارادیلیب امتحان دان کچیر- یلمیشدیر. همین اورقانلارین ایرانین بیرچوخ شهر و رایونلاریندا یارادیلماسی فاکتی انقلابی تدبیر کیمی اولدوقجا قیمت لیدیر. بئله اورقانلارین یارادیلماسی عمومیتله خلق حرکتی و سیاسی حاکمیتی اله آلماق نقطه نظریندن بویوک اهمیته مالک دیر. دیمک اولار بوتون آذربایجانین شاهلیق اصول- اداره سی اولمادان انجمنلر یولیه اداره ایدیلمه سی مشروطه انقلابی نین ان قیمتلی درس لریندن دیر. گله چکده خلقین ئوز مقدراتینی ئوزو حل ایتمه سی ایشینده انجمنلر خلق حاکمیتی اورقانی، یرلی ئوزونو اداره اورقانلاری کیمی مهم خدمت لر ایتمشلر. تبریز حرکتی دورونده تبریز انجمنی نه تک انقلابی حرکتا رهبرلیک

ایتمک، همده صحیه، معارف ایشلریئی، اقتصادی مناسبتلری، خلقین تجهیزات و سایرہ احتیاجلارینی نظاما سالماقلادا مشغول اولموشدور. خلقلرین ئوز قوه سینه اینامو اعتمادینی گوجلندیرمک جهتندده انجمنلرین خدمتی دفته لایقیدیر.

تبریز حرکاتی دورونده آذربایجانلیلار آراسیندا ملی انتباه گوجلنمیشس، طلبلر سیراسیندا ملی طلبلرده ئوزونه مخصوص یر توتموشدور.

تبریز حرکاتی ئوزونون متشکل لیگی، نتیجه لری، طلب ومقصدلری ایله ئوزوندن اولکی حرکاتین هامیسیندان یوکسکده دورور. بوحرکات ئوزونه مخصوص مبارزه عنعنہ لری یارادا ییلیمیشس، ئوزوندن سونرا گلن ملی دموکراتیک نهضتله ده تاثیر گوسترمیشدیر. شیخ محمد خیابانی حرکاتی وخصوصیله ۲۱ آذر نهضتی بوحرکاتین انقلابی عنعنہ لریندن استفادہ ایتمکله یاناشی طبیعی اولراق اونو بیرچوخ جهتلردن معاصر طلبات سویه سینه قدر انکشاف ایتدیرمیشلر.

تبریز حرکاتینین مغلوبیت سببلرینین باشلیجاسی هله اوزمان فعله سفینین چوخ جوان اولماسی، سوسپال-دموکرات تشکیلاتی نین تازاجا یارانماسی، بویوک روحانیلرین وبورژوازینین حرکاتدان اوزاقلاشماسی، اونلارین تبریز انجمنی داخلینده ایکی تیره لیک سالماسیندان عبارتدیر. مغلوبیت سببلریندن دانیشارکن ارتجاع قوه لرینین گوجلو اولماسینی، ایکی امپریالیست دولتین بیرلیکده حرکاتا قارشی چخماسینی خصوصیله قیدایتمک لازمیدیر.

بوتون بونلارا باخمایاراق تبریز حرکاتی ایران خلقلرینین آزادلیق ودموکراسی اوغروندا مشروطیت نهضتینین ذروه سی کیمی تاریخه داخل اولموشدور. بودورده اولان یوکسلیش معین بیرمرحله کیمی منبعلرده قیده آلمیشس و ئولکه نین اکثر منطقه لرینده ده ئوز تاثیرینی گوستر-میشدیر.

ستارخان آزادلیق حرکاتینین یتیشدیرمه سی و سرکرده سیدیر

زنگین مبارزه تاریخینه مالک اولان آذربایجان خلقی ئوزونون ملی حرکات دالغالاریندا، ئوز حیاتینین ان طوفانلی چاغلاریندا آدلی-سانلی خلق قهرمانلاری، اجتماعی فکر بهادرلاری، گورکملی انقلاب خادم لری یتیر-میشدیرکه، ستارخان دابو انقلاب خادم لری نین پیریدیر. اونون یتیشمه سی، ایران مشروطه انقلابینین سرکرده سی. کیمی بیر مقاما یوکسلمه سی تصادفی یا خود ئوتری حادثه لرله علاقه دار اولمامیشدیر. بو ایشده تاریخی شرایط، ستارخانین شخصی استعداد و کیفیتلری مهم رول اوینا-میشدیر. اونون بوتون اهمیتی، گوجو اوندادیرکه، ۲۰-نجی عصرین اولمیشده آذربایجان خلقی نین موجود قورولوشو انقلابی صورتده دگیشدیریب یاخشیشدیرماق طلبینی چوخ گوزل درک ایتمیش و طلبله باشلانمیش سلاحلی عصیانین لیاقتلی باشچیسینی اولموشدور. محض یوناگورده ایران خلقلرینین مشروطه انقلابی تاریخینه گور-کملی بیر انقلابی سرکرده کیمی داخل اولموشدور. بویوک تاریخی شخصیتلری بویوک تاریخی حادثه لر یاراتدیغی کیمی آذربایجان خلقینین فداکار اوغلو ستارخانین دا مشروطه انقلابی، خصوصیه تبریز حرکاتی یتیشدیرمیش و عموم دنیا خلق حرکاتی تاریخینه گورکملی بیر شخصیت کیمی تقدیم ایتیمیشدیر.

ستارخانین قهرمانلیق نمونه لری ایله دولو اولان حیات و فعالیتینی مشروطه انقلابینا قدر و مشروطه انقلابینان سونراکی دورلری احاطه ایدن ایکی معین دوره بولمک اولار.

الف. ستارخانین حیات و فعالیتی مشروطه انقلابینا قدر

ستارخان آذربایجانین قره داغ ولایتینین گرمه دوز محالیندا آنادان اولموشدور. اونون اجتماعی وضعیتتی حقیقته ایکی مختلف فکر واردیر. بعضیاری ستارخانین کندلی عایله سینده دوغولدوغونو، بعضیاری ایسه

خیزدا آلویرچی، سیار بزاز عایله سینه منسوب اولدوغونو سویله بیرلر. عین زماندا اونون قره داغین هانسی کندینده دوغولوب یا شادیغی باره ده ده مختلف فکرلر موجود دور. بیر اوانون سوجیلی کندینده، بعضیلری ماسقاران و جانانلو کندلرینده، بیرعه ایسه حتی اونون محمدخانلو ائلینده ویا اهرده آنادان اولدوغونو ایره لی سورور. البته، ستارخانین بو کندلرین هانسیندا دوغولدوغو حقه دقیقه معلومات اولماسادا بیرشئی تمامیه آیدیندیرکه، او، قره داغدا آنادان اولموش و تاریخده قره داغلی ستار کیمی تانییب شهرت قازانمیشدیر.

۱۹-نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا اهرده یاشایان حاجی حسن ایکی دفعه ایولنمیشدیر. حاجی حسنین محمدخانلو ائلیندن اولان بیرینجی آروادینین آدی بیزه معلوم دگیل، لاکن بیرینجی آروادی ئولودکن سونرا او، قره داغ محالینین بیشک (۱) کندیندن اولان ام کلثوملا ایولنمیش و اوندان ۳ اوغلو، بیر قیزی اولموش دور. عمومیتله حاجی حسنین ایکی آرواددان ۴ اوغلو و ایکی قیزی قالمیشدیر. اوغلانلارینین آدلاری سیرا ایله بئله ایدی: اسماعیل، غفار، ستار و عظیم. الهه اولان سندلرگوستیریر که، تکجه ستارین دگیل، بلکه اونون اسماعیل، غفار و عظیمدن عبارت اوچ دیگر قارداشینین دا حیاتی مبارزه لرده، کشمه کشلرده، منفور فئودالیزم اصول اداره سینه، استبداد رژیمینه قارشئی چارپیشمالاردا کچمیشدیر.

حاجی حسنین قاپیسی ظلمکارلارا قارشئی مبارزه آپارانلارین اوزونه همیشه آچیق اولموش دور. تکجه آرازین جنوب ساحلینده اولانلار دگیل، شمال ساحلینده چاریزمه، خان و بگلره قارشئی و وروشانلاردا تهلکه ایله اوز-اوزه گلدیکه قره داغ کچمگه مجبور اولدوقدا بورادا حاجی حسنین ایوینده دالالانا بیلمیشلر. معلوم اولدوغو کیمی چاریزم دورونده خلق ایچریسینده حرمته مالک اولان قاچاقلار، او جمله دن کرم، نبی، فرهاد و باشقالاری لازم گلدیکه آرازی کچرک قره داغدا و باشقا محاللاردا ئوز-لرینه اعتبارلی سیغیناچاق تاپیروال-آیاقلارینیی بیغمیشدیردیقدان سونرا ینیدن دشمنه قارشئی هجوم کچیرمیشلر. اولار عین زماندا ایران دولت مامورلارینین ترورو تضییقینه قارشئی عمومیتله جنوبلی قارداشلارینین، خصوصیه ایو صاحبینین کومگیندن استفاده ایدیرمیشلر. بو جهتدن حاجی حسنین ایوی اعتبارلی سیغیناچاق اولدوغو کیمی اونون اوغلو اسماعیل دا بو عنعنه نی دوام ایتدیره رک ئوز ایوینی ایران استبدادینا، روسیه مطلقیتینه، خانلار او فئوداللار قارشئی مبارزه آپارانلارین سیغیناچاغینا

۱- بیشک یا بشوو.

چویرمیشدی. اسماعیل ایله آرازین شمال ساحلیندن اولان قاچاق فرهاد آراسیندا چوخ یاخین دوستلوق اولموشدور. قیدایتمک لازمدیرکه، اسماعیل توفنگ آتماقدا، آت اوینا تماقدا خصوصی مهارته مالک ایشیر، عین زماندا اهرده، اطراف کندلرده ئوز قوچاقلیغی ایله مشهور اولان، ظلم و عدالت سیزلیکلره قارشى مبارزه آپاران اسماعیلا قره داغدا اولان دولت مامور— لاری آراسیندا تز—تزاختلافلار باش ویریرمیش. اسماعیلی قاچاق فرهادلا یاخینلاشدیران، اونونلا صمیمی دوستلوق علاقه لری یاراتماغا سوق ایدنده ائله بوایدی. فرهادین سیماسیندا ئوز همفکرینی گورن اسماعیل دفعه لرله اونو ئوز ایوینده گیزلتمیش و تهلهکه سوو شدوقدان سونرا یولا سالمیشدی. لکن بیر دفعه فرهاد اسماعیل گیلده ایکن اهرده اولان دولت مامورلاری بوندان خبرتوتور و گجه قارانلیقدا حاجی حسنین ایوینی محاصره یه آلیرلار. قیزغین آتیشما باشلانیر. حاجی حسنین بوتون عایله عضولری مقاومت گوستریب فرهادی آرادان چخارماغا چالیشیر سادا بونا موفق اولو بیلمیرلر. بو ووروشمادا فرهاد ئولدورولور، اسماعیل ایسه دولت مامورلاری طرفیندن توتولوب تبریزه آپاریلیر. «قیام آذربایجان و ستار خان» («آذربایجان حرکاتی و ستارخان») آدلی کتابدا گوستریلیرکه، اسماعیل تبریزه آپاریلیدقدان سونرا ولیعهد محمدعلی میرزانیین امریله اونون باشینی کسیرلر (۱).

اسماعیلین جوان یاشلاریندا ایکن فاجعه لی صورتده ئولدورولمه سی حاجی حسنین عایله سینده قاچار سالله سینه قارشى نفرت و غضب حس— لرینی داها دا درینلشدیریر. بو حادثه حاجی حسنی حدسیز درجه ده کدر— لندیریر. بو، حتی اونون صحتی نین پوزولماسینادا گتیریپ چخاریر. حاجی حسن بیرمدت تبریزده یا شادیقدان سونراینه ده قره داغا قاییتمیش، آغ یازی آدلی بیرده وفات ایتمیش و بورادادا دفن ایدیلیمیشدیر. او، ئولن دقیقه یه قدر قاتل لره قارشى انتقام حسلریله یا شامیش و اوغلانلارینادا عدالت سیزلیکلره، استبداد و حشی لیکلرینه قارشى مبارزه آپارماغی توصیه ایتمیشدیر.

حاجی حسنین ایکینجی اوغلو غفاردا قارداشلاری کیمی مبارز روحدا تربیه لیمیش و نهایت آزادلیق یولوندا جانینی قربان ویرمیشدیر. اسماعیلین اوغلو محمدخان امیرتومان، غفارین اوغلو کریم خان ستارخانین فرماندهلیگی آلتیندا مشروطه حرکاتیندا اشترک ایتمیش و نهایت آزادلیق و استقلال اوغروندا شهید اولموشلار.

ستارخانین کیچیک قارداشی حاجی عظیم خان دا مشروطه حرکاتیندا، خصوصیلہ تبریز عملیاتیندا اشتراک ایتیمیش، سونرالار اونون خدمتلی نظره آلیناراق تبریز انجمنی طرفیندن اونا «خادم ملت» لقبی ویریلیمیش— دیر. حاجی عظیم خان یاشینین چوخالماسیلہ علاقہ دار ۲۱ آذر نهضتینده فعال اشتراک ایده بیلمه سه ده بونهضتین طرفینده دورموشدور. ۱۲۲۵— نجی ایلین آذر آییندا آذربایجانا خائنجه سینہ باسقین ایدن ایران ساحلی قوه لری حاجی عظیم خان توتاراق آیلار لاتبریز حبس خاناسیندا ساخلامیش و مختلف بهانه لرله اونو ئوز یولوندان دوندرمگه چالیشمبشار. لاکن او، آخراقدر ئوز عقیده و مسلکینه صادق قالمیشدیر. نهایت، او، سون ایللرده وفات ایتیمیشدیر.

ستارخانین باجیسی دا ۲۱ آذر نهضتینه قدر یاشامیش، ملی حکومت دورونده تشکیل اوموش رسمی کچیدلرده، شن لیکلرده فعال اشتراک ایدرک ئوز راضیلیغینی بیلدیریمیشدیر.

ستارخانین قیزی سلطان خانم ستاری ملی حکومتین اصلاحات تدبیر— لرینین حیاتا کچیریلمه سینده فعال اشتراک ایتیمیشدیر. ملی حکومت دورونده یارانمیش «ظفر» توخوجولوق کارخاناسینین اوشاق باغچا— سینین مدیریت اوناتا پیشیریلیمیش و او بو وظیفه نی لیاقتله یرینه یتیریمیشدیر.

آذربایجان و ایران خلق لرینین مبارزه تاریخینده گورکملی یرلردن بیرینی توتوموش اولان سردار ملی ستارخان ۱۹—نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا ۱۸۶۷—نجی ایلین اوت آیینین ۱۶—دا قره داغدا آنادان اولموشدور. او، جوانلیق دورونه قدم قویانا قدر جوشغون آرازچایی نین جنوب ساحل لری بویو اوزانان قره داغدا سیل دیریم قایا لیقلا ری، اوجسوز— بو جاقسیز چوللری، گوزیاشی کیمی تمیزو شفاف بولاقلاری اولان بیر دیاردا یاشامیش و بویا باشا چاتمیشدیر. معین چتین لیکلر اوزوندن ستار کفایت قدر تحصیل آلا بیلمه میشدیر. لاکن قره داغین عظمتلی داغلاری اونا وقارلی اولماغی ئو گرتیمیش، خلقین مبارزه عنعنه لری اونون وطن— پرستلیک حس لرینی گوجلندیریمیشدیر. طبیعتین فسونکار گوزل لیکلری، بو دیارین برکتلی هواسی، بلور کیمی صاف سویو، عایله تربیه سی اونون

خاصیتینه علوی بیر تمیزلیک بخش ایتمیشدیر. آذربایجانین بدیعی ادبیات عالمینه نباتی لر کیمی سوز اوستادی و صنعت عاشقی و پرمیش قره داغ، خلقیمیزین زنگین مبارزه تاریخینه ستارخان کیمی سرکرده، ایگید قهرمان بخش ایتمیشدیر. ستارخان هله کیچیک یاشلاریندان جسارت و باجاریغینا گوره ئوزتای-توشلاری آراسیندا فرقلنمیشدیر. اونون اوشاقلیق دورینه اشاره ایدن آداملارین خاطره لریندن آیدین اولورکه، ستار اوشاقلارلا اوینایارکن همیشه عدالتلی اولموش، ملکدار اوشا-قلارینین تهدیدارینه معروض قالان کندلی بالالارینا هوادارلیق گوستر-میشدیر. بونو گورن گوجسوز اوشاقلار ستارا قیسیلار و اوندان کومک آلارمیشلار. بئله لیکله بویویوب باشچاتان ستار بوش وقتلرینده آتاسینین تصرفاتیندا زحمتله مشغول اولموش، آتا-آناسینین «عدالتلی اولماق لازمدیر»-دیهه ویردیکلری ئوگوداونون سوموگونه و ایلیگینه ایشله میس، او، بویودوکجه بوکیفیتلر داهادا انکشاف ایتمیشدیر.

ستاردا قارداشی اسماعیل کیمی عقللی و قوچاق ایدی. اودا آت مینمگه، آتجه یلیغا، عمومیتله سلاح اویناتماغا چوخ میل گوسترمیشدیر. ستار، زمان کچدیکجه آت تانیماق، آت تربیه ایتمک ایشینده بیرنوع تجربه وی اختصاص کسب ایتمیشدی.

بوخاریدا قید ایتدیگیمیز کیمی حاجی حسن اوغلو اسماعیلین ئولو-موندن بیرآز سونرا تبریزه گلرک بیرمدت اورادا یاشامیشدیر. ائله همین دورده ستارین حیاتیندا، اونون گله جک بولونون تعیین ایدیلمه سی ایچون اهمیتلی اولان بیر حادثه باش ویریر. بیرگون ایکی نفر تبریز والیسینین فراشلارینین تهدیدینه معروض قالیرو آتیشمادان سونرا همین ایکی نفر امیرخیزد، ستارگیلین ایوینه پناه گتیریر. بویکی نفری آچیق اورکله قبول ایدن ستار اولارین مدافعه سینده مردلیکله قالمیشیر. آزغین فراشلارلا مباحشه ساحلی توققوشما ایله نتیجه له نیرو ووروشمادا فراشلردان بیرى گولله یه هدف اولور. نتیجه ده ستار هله چوخ جوان ایکن حبسه آلینیب اردبیلده کی نارین قلعه حبس خاناسینا گوندریلیر. اوزمان قاجار سلاله سینین ان قورخولو زندانلاریندان بیرى اردبیلده کی «نارین قلعه» حبس خاناسی ایدی. هوندور دیوارلاری، ئوزونه مخصوص اشکنجه رژیمى، رطوبتلی زیرزمینلری اولان بو قلعه ده قاجار سلاله سی ایچون قورخولو دشمن حساب ایدیلنلری ساخلایردیلار. ائله ستاری دا بورایا تکجه والینین فراشلاری ایله ووروشدوغونا گوره گتیرمه میس-دیله. چونکه، بو قلعه یه «خصوصیله او آداملاری گتیریردیلهرکه، اونلار حکومت اورقانلارینین دقتینی جلب ایدیردیلهر، اونلارین بیرگون عصیان

بايراغی قالديراجاقلاری، دولت علیهینه آياغا قالخاجاقلاری و شاهلیق ادعاسینا دوشه جکلری احتمال اولونوردو». (۱)

معلوم اولدوغونا گوره ستار ۲ ایل تمام «نارین قلعه» ده آغیر اشکنجه لر آلتیندا ساخلانمیشدیر. لاکن، بوتون بواشکنجه لر، دهشتلی زندان رژیم اونیون مبارزه عزمینی ضعیفله ده بیلمه میشدیر. عکسینه، آزادلیقدان محروم اولماق، بلا واسطه ظلم و اشکنجه لره معروض قالماق جوان ستارین عدالت سیزلیکلره قارشلی اعتراض روحیه سینی داها دا گوجلندیر میشدیر. عدالت سیزلیکه قارشلی اعتراض ایدن ستارین بو قلعه ده ئولومله اوز- اوزه دورماسی ظلمه اساسلانا اجتماعی قورولوش حقیقته ایدن اونون تصور لرینی داها دا گنیشلندیر میشدیر. اونون حیات حقیقته لرینه دوزگون مناسبت بسلمه سی، قوچاقلیقی، مبارزه عزمی نین محکم لیگی ایلرله «نارین قلعه» زندانیندا یاتان محبوسلارادا مثبت تاثیر گوستر- میشدیر. او، جوان اولماغینا باخما یاراق زندانی لرین رغبتینی قازانمیش، اونلارین محبت و احترامینی الده ایت میشدیر. ستارین زندان حیاتلی ایلله باغلی اولان ماراقلی بیر حادثه نی خاطر لاما ق یرینه دوشردی. ستارخانین سونرالار ئوزونون ده بعضی یولداشلارینا سویله دیگی کیمی «نارین قلعه» ده اونون ان یاخین یولداشلاریندان بیر قوجابگلی هاشم ایمیش. هاشم ایلله ستار آراسیندا زنداندا دوستلوق علاقه لری یارانیب ایمیش. بیرگون آخشام هاشم ستارا مراجعت ایدرک بیلدیریرکه، گجه یاتما، سحره یاخین قاچا- جاغیق، دوغرودان دا او، گجه یاریدان کچندن سونرا ستارین یانینا گلیر، اونودا گوتوروب چوخ احتیاطلا هوندور قلعه دیوارلارینین دیبینه گیدیر لر. دیوارین اوستوندن زندان حینه طینه یوغون ایپ سالانمیشدی. هاشم تا کید ایدیر که، اولجه ستار ایپله چیخیب دیواردان آتسین. بئله ده اولور. اول او، سونرا ایسه هاشم دیواردان آشاراق اوطرفه دوشور لر. ستار و هاشم اونلاری خلاص ایتمک ایچون گلیمیش آتلیلارلا بیرلیکده قاچیب آرادان چخیرلار. الده اولان خاطره، معلومات و مکتوبلاردا، خصوصیله ستارخانین ئوزونون دیدیکلرینه گوستریلیرکه، اونلاری زندانان خلاص ایدن آلاو اولی نین باشچیسسی محمد قلی خان ایمیش.

بورادا قوجابگلی هاشمین ئوزوندن اول ستارین خلاص اولماسینا جان آتماسی دفته لایق دیر. سونرالار ستار بونون سببینی سوروشدوقدا هاشم بئله دیر: من یاخشی بیلیردیم که، اگر اولجه من ایپله چیخیب اوطرفه

دوشسه ایدیم، آتلیلار ایکینجی بیر آدامین حقیقنده فکرلشمه ییب آتلانا۔
جاق ایدیلرو سزده دیوارین اوطرفینده قالب یاددان چخاجاق ایدین۔
سونرادان سنین کومگینه چاتماق گج اولاردی۔

البتہ، بورادا ستاراقارشی نہ قدر بویوک بیر حرمتین اولدوغونو
گورمک چتین دگیلدير۔ سوزیوخدورکہ، ستارئوزونون یوکسک کیفیت۔
لری ایله هاشما تاثیر ایتمه سیدی بو حادثه چتین کہ، ئوزوده بو شکلده
باش ویره ردی۔

ستار «نارین قلعه» دن قاچدیقدان سونرا بیر مدت قوجا بگلی و
آلارلوا لئولرینده یاشامیش و سونرا مرنند خوی محالارینا گلیمیشدیر۔ ایکی
ایللیک زندان حیاتی، خصوصیلہ اشکنجه و عذابلار اونون قاجار اصول
اداره سینہ قارشی کین و نفرتینی داهادا آرتیرمیشدی۔ «امیدایران»
مجله سینده کی ماتریالدا، امیرخیزی نین «قیام آذربایجان و ستارخان» اثری،
کریم طاهرزاده، کسروی و اونلارلا ایران تاریخچینسی تصدیق ایدیر
کہ، ستار زنداندان قاچدیقدان سونرا دولت علیہینہ چخان دستہ لره
قوشولموش و بونولادا دولت مامورلارینا، ظلمکار فئودال و خانلارا
قارشی مبارزه یه باشلامیشدیر۔ ئولکده حکم سورن موجود قورولوشون
ارتجاعی و ظالمانه ماهیتینی ستارخان هله مشروطه حرکاتیندان اول باشا
دوشموشدو۔ اوزمان ئولکہ نین هر طرفینده خلقله حکومت مامورلاری و
مالکله آراسیندا تز-تز توققوشمالار باش ویریردی۔ تصادفی دگیلدير کہ،
سید احمد کسروی دییر، هله انقلابدان خیللی قاباق ستارخان ئوزونون
رهبرلیک ایتدیگی پارتیزان دستہ سی ایله ایران مرتجع حکومتی علیہینہ
قیزغین مبارزه آپاریردی۔ (۱)

مولف ئوز سوزونو دوام ایتدیره رک ستارخانین بونولا علاقہ دار
دولت تفسیقینه معروض قالدیغینی و بیر مدت گیزلنمگه مجبور اولدوغونو
بیلدیریر۔ عین زماندا بودا دقتہ لایق دیر کہ، ستارخان مرتجع حکومت
علیہینہ، ظلمکار مالکله قارشی مبارزه آپاردیغی حالدا همیشه خیر۔

خواهلیق ایتمگه چالیشیر، ضعیفله ویوخسوللار ایا رادیم الی اوزادیردی۔
لاکن اوزون مدت قالین مئشه لرده، داغ و دره لرده یاشاییب مبارزه آپارماق
جوان ستاری یورور۔ او، نهایت آتاسینین تاکیدی ایله معین مدت قاجاق۔
ایقدان اوزا قلاشماغا مجبور اولور۔ حاجی حسن و اونون تبریزده کی
یاخین دوستلارینین کومگی و کلی مقداردا پول حسابینا باغیشلانان ستارخان
مرنده گلیر و اورادا رضاقلی خانین واسطه سیله مرنند خوی۔ سلماس
آراسیندا کی یول منطقه سینده محافظه چیلیک وظیفه سینده ایشلمگه

باشلايير. بوزمان غريبه بير احوالات باشرويير. ستارين پوستدا دوردوغو يول قيراغينداكى اوطاغيناياخين يولداشلارىدا گليرو بورادا اونلار بعضا شرابدا ايچيرميشلر. آنجاق ستارخانا شراب ايچمگى قدغن ايتميش رضاقلی خان اوتاغا گيرنده گورورکه، ستارين ميزين اوستونده بير ليوان شراب واردير. او، چوخ آجيقلايرو سوروشور:

—من سنه ديمه ميشديم که، شراب ايچمه؟

—خان، من که، شراب ايچميرم—ديبه ستارجواب ويرير.

—بس او نه دير؟

—سودور.

—خان عصبى لشرهك:

—مگر سو قيرمیزی اولار؟

—قربان، سیزی گورن کیمی خجالتيندن رنگی قيزاردی—ديبه ستارجواب ويرير. ستارين حاضر جوابليغيني گورن خان هئچ بيرسوز ديمدن قاييديب گيدير.

ستارخانين بو ايشدن نه ايچون ونه وقت کنار اچکيلديگى معلوم دگيل، آنجاق او، بوندان سونرا تهرانا و اورادان خراسانا گيتميشدير. ستارخان خراساندا اولدوغو وقت اونون قوچاقلیغی و باجاریغی حقیقنده خبر خراسان حاکمینه چاتیرو اونو حاکمین آتلی دسته لری سیراسینا قوللوقا قبول ایدیرلر. او، ینه ده یول محافظه چیلیک وظیفه سینده ایشلمکله مشغول اولور. لکن، بو وظیفه ده بیر قدر ایشله دیکدن سونرا آتلی دسته—لرینین باشچیسی ایله، حاکمین ئوزو ایله اونون آراسیندا مناقشه باش ويرير. حاکم اونو تورکمنلر علیهینه و وروشماق ایچون گوندرمک ایسته—دیکده ستارخان بونا اعتراض ایدیر، حاکمین تحقیر آمیز سوزلرینی ئوزونه قایتاراق دولت قوللوقوندان اوزاقلاشیر.

ستارخان خراساندان عراقا گيدير. او، کربلا شهرينده اولدوغو وقت اورايا زیارته گلیمیش ایرانلیلارلا خداملار (۱) آراسیندا مباحثه باش ويرير و بو ایش توققوشما ایله ونه نهایت ال به یاخا و وروشما ایله نتیجه نییر. لکن عراق دولت مامورلاری، گوزتچی پولیس نفرلری ایشه قاریشیب ایرانلیلاری دوگمک و توتماق ایسته دیکده ستارخاندا دولت قوللوقچو—لاری و خداملارین بیرنچه سینى دوگور. بوندان سونرا عراق دولت اور—قانلاری، تورکیه پولیسی ستارخاننی تعقیب ایدیرو نتیجه ده او عراقدان چغیب ایرانا قاییتمالی اولور.

۱—زیارتگاهلاردا قوللوق ایدن خدمتچیلر.

عمومیتله مشروطه انقلابینا قدرستارخانین ایراندان خارجه، ایرانین مختلف ایالتلرینده مختلف وظیفه لرده اولدوغو گوستریلیر: «بویوک سووهت انسکلوپدیا سیندا» ستارخان حقیقنده درج اولونموشر معلوماتدا اونون بیرنجه ایل زاقافقازیا صنایع مرکز لرینده ایشله مه سی گوستر- یلیر. همین سنده گوره او، ایراوان دمیریولو تیکینتی سینده عادی کارگر، کریچ کارخاناسیندا اوستا و باکی نفت معدن لرینده کارگریک ایتیمشدر. او، بو زمان زاقافقاریادا کارگر حرکاتیندا یاخیندان اشتراک ایتیمش، سوسیال-دموکراتلارین «همت» قروپونون عضو اولموشدور. (۱)

تزار روزنامه سی «وستنیک باکو» ایسه مسئله یه باشقا جور یانا- شارق، ستارخانین بو دورد باکیدایوخ، سلماسدا یا شادیغینی و حتی اونون گویا داشناق (۲) فرقه سینه عضو اولدوغونو ادعا ایدیر.

الته، بونو همان روزنامه دن باشقا یازان اولما میشدیر. بونو یازان یگانه منبع- «وستنیک باکو» روزنامه سی حتی ستارخانین سلماسدانه ایشله مشغول اولدوغونو معلوم ایده بیلمه میشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی ستارخان هله انقلابا قدر معین مدت قره داغدا کندیلیرین مالک لره و حاکم دایره لره قارشلی مبارزه لرینده اشتراک ایتیمش و حتی بونلارین باشچیسی دا اولموشدور. شبهه سیزکه، ئوز پارتیزان دسته لر یله حکومت علیه نه و وروشان بیر آدام موفقیت سیزلیگه راست گلدیکده روسیه یه کچه بیلردی. بونا بنزدر حادثه لرده چوخ اولموشدور. لکن ستارخانین همین دورد سلماسدا اولماسی و خصوصیله اونون داشناق فرقه سینه عضو اولماسی تمامیله حقیقتدن اوزاقدیر. گورونور، «وستنیک باکو» روزنامه سینه بئله بیر معلوماتی یایماق هر شئیدن اول ستارخانلی لکه له مک ایچون لازم اولموشدور.

آیدیندیرکه، ستارخانین شخصیتینه، اونون باشچیلتی ایتدیگی حرکات هامینین مناسبتی بیر جور اولما میشدیر. هر کسر ئوز اجتماعی موقعیندن اونا باخدیغی ایچون ئوزونون طبقاتی منافعینه اویغون فکر دیمه لی اولموشدور.

بعضی مولفلر، او جمله دن کریم طاهرزاده ده بئله فکرده دیرلرکه، گویا مشروطه انقلابینا قدر ستارخانلی تبریزده تانیان اولما میشدیر. لکن

۱- بویوک سووهت انسکلوپدیا سی، مسکو، جلد ۲۸، صفیحه ۱۳۵-

۱۳۶.

۲- «وستنیک باکو»، ۱۹۰۸-نجی ایل، ۱۸-۲۰ دسامبر تاریخلی

نمره لری.

ستارخان حرکاتی نیز اشتراکچیلاریندان بیرری اولان صمصامین خاطرهلرینده دیلیبرکه، ستارخان هله تبریز حرکاتیندان خیلی اول تبریزده تانیبیردی و حرمتده مالک ایدی. بوفاکت کریم طاهرزاده نین ملاحظه سینمی ردایدیر. او، دها سونرا قیدایدیرکه، ستارخان هله دشتگیرلیکله مشغول اولدوغوزمان باقرخانلا دوست ایدی، خیابان محله سینه گل-گیت ایدردی و بورادا اولان آزادیخواه لارلا علاقه ساخلایبیردی و اونلارین دقتینی جلب ایده بیلمیشدی. همین مولف علاوه ایدیرکه، هم ستارخان و همده باقرخان ئوز قازا-نجلارینی آزادیخواهلیق ایشینه کومک گوسترن شخصلرله خرج ایدیر-دیله. بوایکمی نفرین باشینا بیرچوخ آچیق فکرلی آدمالار توپلانمیشدی. (۱) بوزمان ئولکه مقیاسیندا، آذربایجاندا مترقی قوه لر بیرلشیر، همفکر مبارزلر بیریره توپلاشاراق ئوز فکرلرینی ایضاح ایدیردیله. بئله لیکله موجود قورولوشو انقلابی یولاد گیشدیریب یاخشیلشدیرماق ایچون سوویکتیو عاملیتیشیر، سیاسی فعالیت گوجه نیردی.

ب. تبریز حرکاتیندا ستارخانین رولو

مشروطه انقلابینین باشلانماسیله ستارخاندا اونون سیرالارینا قوشولدو و آزکجه دن اونون سرداری کیمی شهرتلندی. انقلابی حرکات ستارخانین حیاتو مبارزه سی ایچون یینی دور آچماقلا یاناشی، اونون استعداد و باجاریغینین پارلاق شکله تظاهر ایتمه سینه سبب اولدو. بعضی بورژوا تحقیقاتچیلاری ستارخانین مشروطه حرکاتینا قوشولماسینی اساسا اونون شخصی انتقام حسلریله، قارداشینین انتقامینی آلماق مقصدیله باغلاماغا چالیشیرلار. اونلار بئله ادعا ایدیرلرکه، گویا اونون قارداشلاری ئولدورولمه سه ییمیش، اودا انقلابی حرکات قوشولماز اییمیش. البته، ستارخانین قارداشی اسماعیلین و یاخین دوستلارینین دولت طرفیندن وحشیجه سینه ئولدورولمه سی اونداهمین قورولوشا قارشى نفرتینی آرتیران عامللره داخلدیر، لکن اونون مبارزه سینین اساسینی تشکیل ایدن عامللر تمامیله باشقادیرلار. بونلار دورون اجتماعی، سیاسی و اقتصادی وضعیتیله بلاواسطه باغلی اولان عامل لردیر. ستارخان ئولکه ده حکم سورن دره بگلیگی، خلقین اجتماعی-سیاسی حقوقلارینین تاپدالان-دیغینی، زحمتکشلرین آغیر حیاتینی ئوزگوزلریله گوروموشدو. او، ئوزوده منفوراستبداد رژیمینین و اونون غدار مامورلارینین ئوزباشینا-

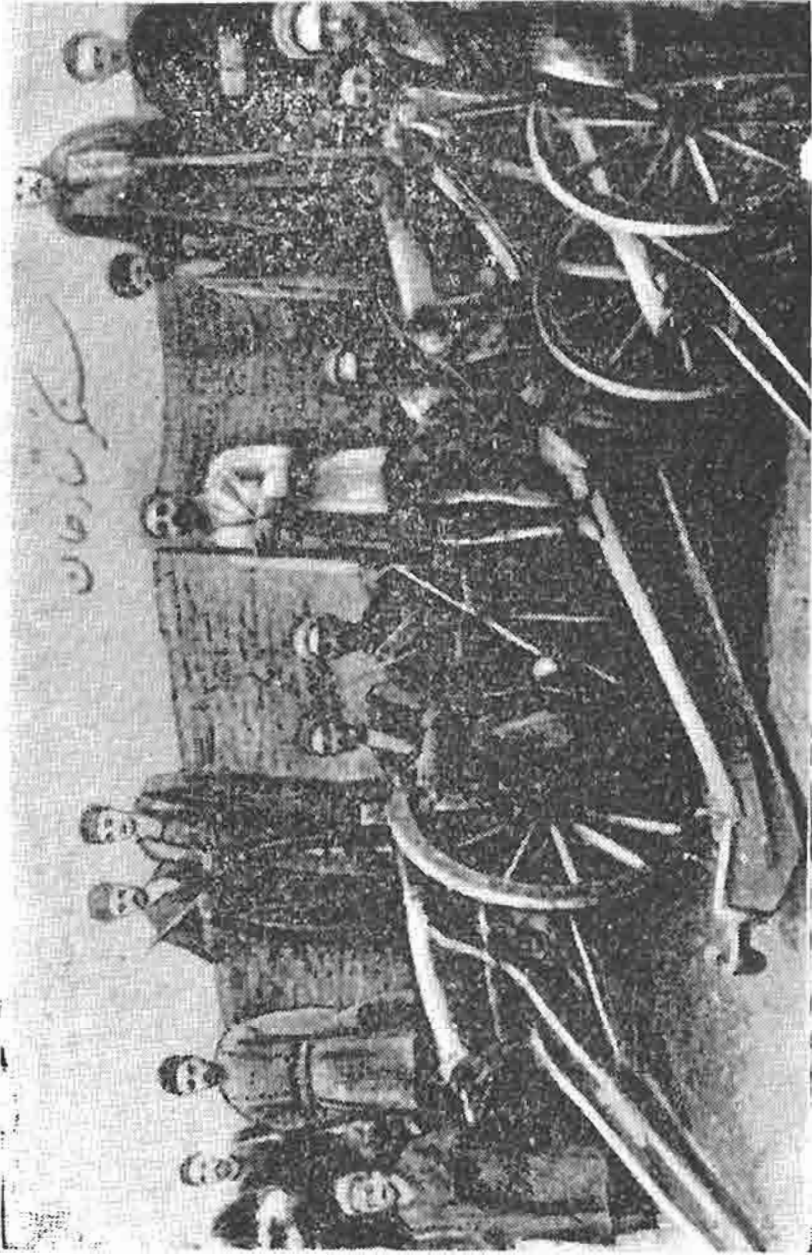
۱- «وطن یولوندا» روزنامه سی، تبریز، ۱۹۴۵-نجی ایل، نمره ۱۴۳.

لیقلارینا معروض قالمیشدی. هرگونو هرآدیمدا ظلمو ئوزباشینالیق— لارین شاهدی اولان ستارخان کیمی حساس و نوع پروربیر آدامین قلبی بونلارا قارشى اعتراض و عصیان حسلریله دوگونمه یه بیلمزدی. محض بوناگوره ده ستارخان مشروطه انقلابی باشلانان گوندن مشروطه چیلرین ئون سنگرینده ئوز یرینی توتدو. او، یاخین سلاحداشی باقرخانلا بیرلیکده آتلی مجاهد دسته لریندن بیرینه رهبرلیک ایدیردی. همین دورده آتاسی ئولدو کدن سونرا سلطنته کچن محمدعلی شاه تهراندا آچیلیمیش بیرینجی مجلسی هده لمگه باشلادی. بوزمان مجلسین مدافعه سینه قالخیشماق و اونو محمدعلی شاهین قصدیندن خلاص ایتمک ضرورتی گونونان مهم طلبی ایدی. بونون ایچون تبریزدن ده تهراندا و طلب گوندریلمه سی انجمن طرفیندن قرارا آلیندی. ایللربویودوام ایدن آرزولارین، توکولن قانلارین، مشروطه انقلابینین یگانه موفقیتینی قوروماق طلبینه «بیرینجی اولاراق ستارخان جواب ویردی، مجلسین کومگینه گیتمگه حاضر اولدوغونو بیلدیردی و دیدی: ایندی ئوز آرزوماچا تدمیم. او، رهبرلیک ایتدیگی آتلی مجاهد دسته سیله باسینجا طرف یوللاندى». (۱)

لاکن، بو زمان کوت بیین مستبد محمدعلی میرزا امپریالیست دولتترین تاکی دیله دموکراسی اوزرینه سلاحلی یوروشه باشلادی. «۲۳ جمادی الاول ۱۳۲۶— دا (هجری— قمری) چار افسری لیاخوف ۲۵۰ نفر آتلی قزاق و ۲۰۰۰ نفر حدودوندا پیاده و ۸ توپلا مجلسه هجوم ایتدی». (۲) مجلسی مدافعه ایدن مجاهدلرین فداکارلیقلا مقاومت گوسترمه لرینه باخمایاراق، مجلس اشغال اولور، اونون سالونلارینا آت دولدورولور، مجاهدلرین، مجلس وکیل لرینین بیرعه ده سی توتولور، حبسه سالینیر، یاخود ئولدورولور لر. بوندان سونرا انجمنلر باغلانیر، قانونلار آرادان گوتورولور، آزادیخوا— هلارا قارشى شدتلی ترور حیاتا کچیریلمگه باشلانیر.

تهرانداکی جنایتین آردینجا تبریزده ارتجاع قوه لرینین بیردن— بیره باش قالدیرماسی ایالتی انجمن عضولری آراسیندا و همچنین بعضی آزادیخواه لاردا روح دوشگونلوگو عمله گتیرمیشدی. بو زمان تبریز انجمنی علی مسیونون مصلحتینی نظره آلیر، تهران طرف یوللانمیش ستارخان و باقرخاننى گری چاغیریر. ستارخان و باقرخانین ۳۰۰ آتلی ایله

۱— اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، صحیفه ۵۹.
۲— «اطلاعات»، نمره ۱۲۳۴۷، ۱۲ مرداد ۱۳۴۶— نجی ایل.

باسمینجدان تبریزه قاییتماسی مشروطه‌چیلره امید ویریر و شهرده وضعیت تمامیه دگیشیر.

لاکن ارتجاع قوه‌لریده اطرافلی حاضرلیقلا مشغول اولورلار. اونلار رحیم‌خانلا بیرلشهرک تبریز انقلابچیلاری اوزرینه هجوم کچیرلر. انقلابی حرکتین مغلوبیتی کیمی گورونن بو وضعیت بیرعهده جیغیر-داشلاری؛ حرکاتا قوشولموش مالکلی، روحانی و بورژوا نماینده‌لرینی تشویشه سالیر. بعضیلری قاپی‌لارینین اوزریندن آغ‌بایراق آسماقلا آرتیق هرثئیین بیتدیگینی اعلان‌ایدیرلر.

بوزمان ستارخانین مرد سسی ایشیدیلیر. او، ئوز صمیمی سلاحدا- شلاری علی‌مسیوو حاجی‌مهدی کوزه‌کنانی‌ایله بیرلیکده گوروشلر تشکیل‌ایدیر. اهالینی انتظاما، مقاومت‌تدبیرلری گورمگه چاغیریر. بوتون بونلارا باخمایاراق انجمنده انتظام اصولوپوزولدو، بصیرالسلطنه و اجلال‌الملک روس کونسولخاناسیندا گیزلندی. بیر چوخلاری ئوز ایولرینه گیریپ قاپیلاری باغلادی، بعضیلری ئوز کهنه دوستلارینین ایوینه گیتدی و بیرنچه نفر آزادیخواه فرانسه کونسولخاناسینا پناه‌آپاردی.

قاراگروهجو ارتجاعی قوه‌لر آزادلیق حرکاتینین کوکونو کسمک ایچون دها بیر تهلکه‌لی توطئه‌یه ال‌آتیرلار. «تهران‌دان آذربایجانا گوندریلیمیش اصغرخان آدلی بیر آداما فدائی رهبرلری و دسته باشچیلارینی ترور ایتمک وظیفه‌سی تاپشیریلیمیشدی». (۱) علی‌مسیوو ایسه ئوزونه مخصوص سایق‌لیقلا بوتوطئه‌نی باشادوشهرک اصغرخانی و اونون ترور-چولارینی آرادان آپارماقلا تهلکه‌نی رد‌ایدیر. ارتجاعین بو توطئه‌سی فدائی باشچیلارینی، خصوصیه ستارخان آییق‌سالیر. ترورچولارین آرادان آپاریلماسی ایسه ارتجاع و استبداد باشچیلارینی قورخویاسالیر. قید ایتمک لازمدیرکه، بو زمان خصوصیه ستارخان و باقرخان، علی‌مسیوو، حاجی‌علی داوچی و حاجی‌مهدی کوزه‌کنانی‌ئوز مبارز موقع-لرینده چوخ محکم دایانماقلا باشقالارینی دا بیرلیگه، امیدسیرلیکدن اوزاقلاشماغا دعوت ایتمیشلر. دویوش سنگرلرینده اولدوغو کیمی بورادادا اساس رول ستارخانین اوزرینه دوشموشدور. اونون ان یاخین سلاحداشی گورکملی مبارز باقرخان ارتجاعی قوه‌لر طرفیندن تاثیرگو-

۱- «خواندنیها» مجله‌سی، تهران، نمره ۹۲، ۱۴ مرداد ۱۳۴۶، ص ۲۴.

ستریله رڪ اوندا امیدسیزلیک فکری اویاتماق تشبثی ده ستارخان طرفیندن پوچا چخاریلمیش و باقرخانینه ده اونونلا چیگین-چیگینه ئوز مبارزه- سینی دوام ایتدیرمیشدیر.

تبریز شهرینین هر طرفدن ارتجاع قوه لرینین هجومونا معروض قالدیغی بیردورده بئله ستارخانین غلبه یه بسله دیگی اینام و اعتقادی ذره قدر بئله ضعیفلمه میشدیر.

بئله بیر وضعیتده تبریزده کی روس کونسولو پاختینوف ستارخانین فعالیت مرکزی اولان «حقیقت» انجمنینه گیتیمیش و ستارخاننی دیله توتاراق دیمیشدیر که، سن قوچاق آدامسان. منیم بئله آداملاردان خوشوم گلیر. دولتدن خواهش ایده جگم که، سیزی مقامیزا اویغون وظیفه ایله تامین ایتسین. بویراغی دا قاپینیزین اوستوندن (روس چاریزمی نین بایراغی) آسین.

دفعه لرله چار روسیه سی کونسولونون، باشقا امپریالیست دولترین عامل لرینین ستارخاننی ساتین آماق، اونو توتدوغو یولدان دوندرمک جهرداری بوشاچندیغی کیمی بو دفعه ده اونون کسگین جوابی ایله قار- شیلاندی. ستارخان کونسولون تکلیفیندن حدتله رڪ اونا دپیر: «جناب کونسول، سیز ایسته ییرسینیز که، مزروس بایراغی نین آلتیندا دالدا- لانام؟! بئله بیر ایش هرچ وقت اولمایا جاقدیر!». (۱)

ستارخاننی آرادان آپارماق و بونونلادا تبریزده کی انقلابی قوه لری باش سیز قویماق جهدلی تکجه یوخاریدا گوستردیگیمیز اصوللارلا بیتیمیر. امپریالیزم و ارتجاع قوه لری ستارخانا قارشلی ینی بیر ترور عملیاتی تشکیل ایدیرلر. بیرگون مشهدی عباسعلی آدامی بیرسی ستار خانین یانینا گلیب اونا خبرویریر که، منیم منزلیمین (بو یرامیرخیزله ده وچی محله سی آراسیندا دیر) بالاخاناسیندان مرتجع لرین توپچوسونو وورماق و توپو سوسدورماق اولار. قیدایتمک لازمدیر که، همین توپون سوسدورولماسی اوزمان بویوک اهمیتته مالک ایدی. چونکه، دشمن همین توپون واسطه سیله امیرخیز محله سینی دایم آتش آلتیندا ساخلا ییردی. توپون سوسدورولماسی ضرورتینی حس ایدن ستارخان مشهدی عباسعلی- نین تکلیفی ایله راضیلاشیرو بیرنفر مجاهد گوتوروب اورایا یوللانیر.

۱- احمد کسروی، گوستریلن اثر، اوچوننی جلد، ص ۱۵۶.

اونلار مشهدی عباسعلی نین حیه طینه داخل اولان زمان بالاخانادان ستارخان طرفه بیرنجه آتش آچیلیر. بونون نتیجه سینده مجاهد ئولور، ستارخان ایسه چیگنبدن یارانلاراق درحال آرادان چخیب «حقیقت» انجمنینه قاییدیر. بئله لیکله مرتجعلر طرفیندن تشکیل ایدیلیمیش نوبتی سوءقصدده باش توتور.

آذربایجان خلقی نین ایگید اوغلو، دونمز مبارز ستارخانین آغیر تاریخی شرایطده گوستردیگی شهامت و اونون مشروطه انقلابیندا توتوغو موقعی بئله بیر حادثه داها پارلاقلینی ایله آشکارا چخاریرکه، او، جمعی اطرافیندا ۲۰ آدم قالماسینا باخمیا راق تبریز کوچه لرینه چخمیش. «یاشاسین مشروطه!» دییه-دییه ایولرین اوزرینه سانجیلیمیش آغ بایراقلاری، او جمله دن روس چاریزمی نین بایراقلارینی ووروب یره سال-سالایره لیله میشدیر. اونون بوجسارتلی حرکتی تبریز وطنپرست-لرینه، روحدان دوشموش آزادیخواه لارا ینی بیر قوت و الهام ویرمیش-دیر. اونلار بوقورخماز سرکرده نین اطرافیندا دهاسیخ بیرلشمگه، ستارخانین دسته سینه قوشولماغا باشلامیشلار. تبریزده خلق عصیانینین هله ایلك گونلری حقینده معلومات ویرن «ارشاد» روزنامه سی یازیردی: «دفعات ایله پریشان اولان قهرمانلاری آتشین نطق لری و حرکات مردانه سیله تکرار بیر نقطه یه جمع ایتمگه موافق اولان ستارخان هر جوره قیمتلی تقدیره شایسته دیر». (۱)

انجمنلر داغیدیلدیغینا گوره ستارخان حربی انقلابی کومیتة یارا-داراق حرکاتین رهبرلیگینی تمامیه ئوزالینه آلمیش، محمدعلی شاه طرفیندن تبریز اوزرینه گوندریلیمیش چلبیانلی بویوک خانین دوردمیندن عبارت آتلی اوردوسونو خیابان-مارالان سنگر لریندن اوزاقلشدیر میشدیر. بوايک موفقیت عمومیتله تبریز مجاهد لرینین خیابان و مارالان دویو-شچوارینین، خصوصیه ستارخانین شهرتینی دهادا آرتیردی. همین موفقیتین آردینجا مرتجع رحیم خانین قولدور دسته لری صاحب دیوان باغیندا بی آبییر جاسینا مغلوب ایدیلدی و اونلارا محکم ضربه اندی یلدی. محمدعلی شاه و اونون باشچیلیق ایتدیگی داخلی ارتجاع آلدیغی ایلك،

۱- «ارشاد» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۸-نجی ایل، نمره ۱۵.

ضربه‌دن غضبه گلدیلر. بوزمان محمدعلی‌شاه انقلاب سرکرده سینین قانینا سوسایاراق اونون دیریسینی یا ئولوسونو گتیرن آداما کلی مقدار داپول ویریله جگینی اعلان ایتیمیشدی. تبریز حرکاتی نین قارشیسیندا عاجز قالان محمدعلی‌شاه ستارخانین شجاعتیندن حدتله نهرک، اونون و باقرخانین آغاجدان هیکلرینی قاییرتدیریب بویونلارینی ووردورموش و دیمیشدی که، «اونلار ساغ اولسالاردا منیم نظریمنده ئولموشلر». (۱)

اصلینده ایسه ستارخان یا شاییر، ئوز مبارزه سیننی دوام ایتدیریردی. ستارخانین دویوش باجاریغی، اونون لیاقتلی بیر سرکرده اولماسی، بیر شخصیت کیمی داهادا یوکسه لیب شهرتله نمه سی تبریزین محاصره سی زمانی گوستردیگی قهرمانلیقلا قیریلماز صورتده باغلیدیر.

هر طرفدن اوزوک قاشی کیمی احاطه یه آلینمیش تبریزین اوزرینی قارا بولودلار بوروموشدو. توپو توفنگ آتیشمالارینین صداسی بیر آن بئله کسيلمیردی. قهرمانجاسینا مبارزه آپاران تبریزه قارشی تکجه داخلی ارتجاع دگیل، خارجی امپریالیست دولتلرده شدتلی تضییق گوستریردیله. انقلابی قوه لری ضعیف لتمک ایچون اونلار مختلف تدبیرلر گوروردولر. اوزمان محمدعلی‌شاهین قوشونلارینی معاصر سلاحلارلا تجهیز ایتمک، ینیدن قورماق، هر طرفلی یاردیم گوسترمک انگلتره و روس دولترلرینین قارشیسیندا تاخیره سالینماز وظیفه کیمی دوروردو. بوزمان «شاه جواهر» تیندان روس بانکیندا گورو قویوب یاریم میلونا قدر پول آلدی که، تبریزه قوشون گوندرسین». (۲) او، انگلیس و روس دولترلریندن آلدیغی بورجلارین کومگیله ئوز قوه لرینی گوجلندیریب تبریز اوزرینه ینی-ینی قوشون دسته لری گوندریر. بئله لیکله ده ستارخانین باشچیلیق ایتدیگی مجاهدو فدائی دسته لری، معاصر سلاحلارلا تجهیز ایدیلیمیش ۴۰ مین نفرلیک بیر اوردویا قارشی ووروشمالی اولور. قوه لرین غیر برابرلیگی تبریزین مدافعه سیننی تشکیل ایتمک، مشروطه انقلابینین نایلیتلرینی

۱- میرزا محمدناظم الاسلام کرمانی، «تاریخ بیداری ایرانیان» («ایرانلیلارین اویانماتاریخی»)، تهران، ۱۳۳۱ قمری، ص ۸۴.

۲- «ترقی» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۸-نجی ایل ایول آیی، نمره ۱۹.

قوروماق ایشینده مجاهد باشچیلارینین، خصوصیله ستارخانین اوزرینه چوخ آغیر وظیفه لر قویوردو. اونلار یاخشی باشادوشوردولرکه، اعتراض تلگرافلاری ایله، خواهش ایله، مکتوبلار، نمایش و میتینگلرله، عصرلر

مجاهد باشچیلاریندان

بوینو ئولکده کوک سالمیش مطلقیتی، کهنه قورولوشو یخماق و دموکراتیک انقلابی باشچا تديرماق اولماز. خصوصیله که، تهراندا اللرینده قرآن دربارا طرف یوللانان نمایشچیلری محمدعلی میرزانی سلاحلی قولدور دسته لری آتشله قارشیلامیشدی. بوجوره فاجعه لردن حدتلمیش اولان «ملانصرالدین» مجموعه سی، آزادیخواه لاری بئله بیر مبارزه اصولوندان اوزاقلانماغا چاغیراراق، یازیردی که، آی یاز یقلار هئچ اولماسا جیبینیزه بیچاقدان—زاددان قویوب شاهین حضورونا گیده یدینیز. بلی، خلقین طلبلرینی قولاق آردینا ووران، مشروطیه قارشى حرب اعلان ایدن مرتجع قوه لره، اوجمله دن شاهین سلاحلی قوه لرینه قارشى سلاحلا جواب ویرمک لازم ایدی. علی مسیونون رهبرلیک ایتدیگی تبریز سوسیال—دموکرات تشکیلاتی، انجمنلرو شخصا ستارخان تاریخین قارشیا قویدوغو

بومهم وظیفه‌نی موفقیته حیاتا کچیردیله. اونلار تبریزده فعله‌لری، شهر زحمتکش‌لرینی، یوخسواللاری و صنعتکارلاری، خیردا آلویرچیلری و انقلابا رغبت بسله‌ین بوتون مبارز قوه‌لری بیرلشدیریب سلاح‌لاندیردیله. تاریخی منبع‌لردن معلوم اولور که، ستارخانین و باقرخانین باش‌چیلیغی ایله محکم‌لندیریلمیش منطقه‌لرده ۲۰۰-دن آرتیق باریکادا یرلشیر-میش. «ترقی» روزنامه‌سی بومسئله‌یه اشاره ایدرک یازیردی: «خیابان ایله امیرخیز محله‌لری، علی‌الخصوص آخرینجی هره‌سی بویوک‌بیر قلعه‌دیر که، بونلاری ضبط‌ایتمک ایچون گوجلوتوپ و قوشون ایستردار کوچه‌لردن کچمک غیرممکن‌نور. هریرده بویوک‌سنگرلر قورولموشدور». (۱) ان‌گوزل قهرمان‌لیق نمونه‌لرینی ئوزونده جمعلشدیرن ستارخان تبریز عصیان‌نین باشیندا دورماقلا مجاهد‌لرین آلولو مبارزه‌سینه‌الهام ویریردی. تبریزین قهرمان اوغوللاری ایله بیرلیکده قادین‌لاردا قانلی دویوش‌لرین فعال اشتراک‌چیلاری ایدیلر.

کتله‌لری سفربر ایتمک، مبارز قوه‌لرین وحدتینه‌نایل اولماق حل‌ایدیجی اهمیتته مالک ایدی. ستارخانین و اونون یاخین‌سلاحداشلارینین تشکیلا-تجیلیق باجاریغی دیمک اولار که، بونا نایل‌اولا بیلیمیشدی. بئله‌بیر‌آغیر شرایطده‌الی تفنگ توتان کیشیلرله بیرلیکده قادین‌لاریندا حرکاتدا اشتراکی بونون ایچون‌بیر مثال‌دیر. قادین‌لار فدائیلر پالتار تیکمک ایشینده هدیه‌لر توپلاماقدا، سنگرلردن بوش پوکه‌لری (آتیلیمیش گولله‌لرین قابیق‌لارینی) بیغیب جبهه‌خانایا تحویل ویرمکده، یارالیلارا قوللوق ایتمکده چوخ‌قیمتلی فعالیت گوستیریدیلر. مشروطه‌حرکاتی‌نین اشترا-کچیسی، ستارخانین همیرلیسی حرمتلی زین‌العابدین قیامی یولداشین اظهاراتینا گوره چوخ محترم‌ایودار قادین‌لار حتی فدائیلر ایچون پالتار تیکمک، مشروطه‌چیلرین جبهه‌خاناسی ایچون پوکه توپلاماق و خصوصیله قادین‌لاری مبارزه‌یه سفربر ایتمک ایشینده فعالیت گوستر-میشلر. (۲)

آذربایجان قادین‌لاری تکجه دویوش آرخاسیندا دگیل، تبریز دویو-ش‌لرینین ئوزونده‌ده اللرینده سلاح اشتراک ایتمیشلر. «ایران استقلالیت مبارزه‌سی اوغروندا» کتابینین مولفی اودوره‌عايد چوخ قیمتلی بیر سنددن-

۱- «ترقی» روزنامه‌سی ۱۹۰۸، آوغوست نمره ۲۷.
 ۲- «دنیا» مجله‌سی، ایکینجی دوره، نمره ۴، ۱۳۴۵-نجی ایل، ص ۱۰۳.

اوزو روبندلی، الی توفنگلی ۶۰ قادینین بیرلیکده چکدیردیگی شکلدن دانیشیر. (۱) بوقادینلار تبریز سنگرلریندن بیرینی قهرمانلیقلا مدافعه ایتمیشلر. سندلرده قیدایدیلیرکه، فدائیلرله شاه اوردوسو آراسینداکی ووروشمالاردان بیرینده فدائیلرین میتلری ایچریسینده کیشی پالتاری گئییمیش ۲۰ قادینین میتی تاپیلیمیشدیر.

باشقا بیر منبعده دیبیلیرکه، امیرخیز محله سینده ستارخانین قرار- گاهی یرلشدیگی یره بیرنچه یارالی جوان مجاهد گتیریلمیر. اونلارین بیر نفری بودوندان یارالانمیشدی، آنجاق یاراسینی آچیب باغلاماغا اجازه ویرمیردی. بو زمان حکیملر ستارخانا مراجعت ایتمه لی اولورلار. ستارخان شخصاً جوان مجاهدین یانینا گلیرو اونانوازش گوستردیکدن سونرا نه ایچون یاراسینی باغلاماغا اجازه ویرمه دیگینی سوروشور. بوزمان جوان مجاهد ستارخاندان خواهش ایدیرکه، اوندان باشقا اوتاقدا هئچ کس قالماسین. هامی اوتاقدان چخدیقدان سونرا مجاهد پالتاری گیمیش جوان ستارخانا خطا بادییر:

— آخی من قادینام. اونا گوره ده کیشی لرین یانیندا سویونماغا اوتان دیم.

قادینین جوابیندان تاثیرلدن ستارخانین گوزلری یاشارمیش و قادینا بئله جواب ویرمیشدیر:

— قیزیم مگر من ئولموشدوم که، سن محاربه یه گیتدین؟ (۲)

بو حادثه عین زماندا ستارخانین خلق ایچریسینده نه قدر بویوک احتراماً مالک اولدوغونو، خلقین اونانه اینکه مالینی، جانینی اسیرگه- مه دیگینی، حتی ناموسونودا تاپشیرماغا اعتبار ایتدیگینی گویتریر. قادینلارین تبریز حرکاتینا، خصوصیه اونون سرکرده سی ستارخانا بسله دیکلری یوکسک مناسبتده دایرچوخلو فاکتارلار موجود دور.

تبریز قادینلاری مجاهدلری معنوی و مادی جهتندده مدافعه ایتمکده آز رول اوینامامیشلار. اونلارین بیرچوخلاری چاغیریلیمیش میتینگو ییغینجاقلاردا اشتراک ایدیر، بودجه جهتندچوخ مضیقده اولان مجاهد تشکیلاتلارینا گلهرک اوزوک، سیرغا، قولباغی و سایر گلین لیک جهیز- لرینی افتخارلا اونلارا باغیشلا بیری دیلار.

۱- م. پاولوویچ، «ایران استقلالیت مبارزه سی اوغروندا»، باکی،

ص ۲۰.

۲- کریم طاهرزاده، گوستریلن اثری،

حرکاتین اشتراکچیلاریندان بیزی ویردیگی معلوماتدا گوستریرکه، ستارخانین دویوشچولرینه چورک داشییردیق. اونو چادرا آلتیندا قار- نیمیزا باغلاپییردیق.

دوههچی محله سینده مرتجعلرین حاکمیتی آلتیندان خلاص اولماق اوغروندا قادینلارین آپاردیغی مبارزه، خصوصیه اونلارین «حقیقت» انجمنینه، ستارخانا گوندردیکلری مکتوبدا بوجهتدن اولدوقجاسجیه- ویدیر. اونلار همین مکتوبدا یازیردیلار: «سیزین بیزیم باره میزده بیر تدبیر گورمه مه نیز عیب دگیلمی؟ رحیم خانی و باشقالارینی قووابیلدیگینیز حالدا عجبانه ایچون بیزلری ۵۰ گونون مدتینده (تبریزده انقلابین باشلانیدیغی گونون کچن دوره اشاره دیر) زندانداکی کیمی ساخلاپییرسینیز؟ گلین بیزلری خلاص ایدیز، بیزیم هامیمیزین محبتی سیز طرفده دیر». (۱) دیپلیدیگینه گوره دوههچی قادینلاری همین مکتوبلا یاناشی ستارخانا بیر باغلامادا گوندرمیشدیلرکه، اونون ایچریسینده قادین چرقتی وار ایمیش. اوزمان «حقیقت» انجمنینده بو احوالاتین شاهی اولانلار دانشییرلارکه، ستارخان چرقتی گورن کیمی اولجه گولومسه دی، سونرا ایسه جدی وضعیت آلاق دیدی: «بونودا گوندریبلرکه، اونلاری آزاد ایده بیلمه سک باشیمیزا ئورتک».

ستارخان گوندریلمیش چرقتین معناسینی دوزگون ایضاح ایتیمیشدی. تاریخدن معلوم اولدوغو کیمی ستارخان همین حادثه دن بیرنجه گون سونرا دوههچی محله سینده هجوم ایدرک، میره اشمین ارتجاعی قوه لرینی دارماداغین ایدیپ، اورادا مشروطه نی برقرار ایتمگه موفق اولموشدور. انقلابین ایلك مرحله سینده باشویرن یوزلرله دویوشلر، خصوص- سیله ساری داغدا، شامقازاندا، آجی چای کناریندا ماکوقوشونی ایله اولان قانلی محاربه لر ستارخانین باشچیلیق ایتدیگی مجاهدلرین فداکارلیغینی آیدین گوستردی.

ستارخان خلق ایچریسیندن چخمیشدی و خلقین احوال روحیه سینی، طلباتینی یاخشی بیلیدی. تبریز حرکاتی زمانی، خصوصیه شهرین ۱۱ آیلیق محاصره سی دورونده خلق مقاومتی نین تشکیلینده ستارخانین رولو

۱- «ترقی» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۸، نمره ۳۸.

چوخ بویوک اولموشدور. ستارخان و اونون یاخین سلاحداشلاری فدائیلر آراسیندا انتظامی محکم لتمگه، خلقین آسایشینین تامین اولماسی ایچون وار قوه لرینی صرف ایدیردیلر. فدائیلره شهر اهاالیسینی اینجیتمک، خلق کتله لرینه تضییق گوسترمک، خصوصیه غارتچیلیکله مشغول اولماغا و سایره بوکیمی پوزغونلوقلارا قطعیا اجازه ویریلمیردی. ستارخان شهر اهاالی سینه مراجعتینده بیلدیریردی که، پول و باشقا شئی لر طلب ایدن فدائیلره بیرشاهی بئله ویریلمه سین، اگر کی مسه یه زور و گوج ایشله دیلر سه مربوط اورقانلارا، انجمنه خبر ویر سینلر، او، مشروطه چیلرین الینده اولان ناحیه لرده نورمال وضعیتین حکم سورمه سی ایچون بیرچوخ تدبیر لر گور- موشدو. مثلا: بازارین قولدور دسته لریندن محافظه سی و نورمال ایشله- مه سی ایچون ستارخان ئوز یاخین سلاحداشلاریندان بیر ی اولان حسین خان باغبانی اورایا مامور ایت می شدی، او، حتی قارا گرو هچی قروپون مرکزی اولان اسلامیه انجمنی نین رهبر لریندن بیر ی مرتجع مجتهد میرزا حسنین ایوبنن فدائیلر طرفیندن داغیلما سینا بئله اجازه ویرمه میشدی. ستارخانین رهبر لیک ایتدیگی انقلابچیلار طرفینده- یعنی شهرین اولارا مخصوص حصه سینده حکم سورن نورمال حیاتی چار روسیه سینین تبریزده کی کونسولو پاخیتینوف بئله اعتراف ایدرک پتربورقا ووردوغو تلگرافلارین بیرینده خبر ویریردی: «قلا بی قوه لرین الینده اولان ناحیه لرده (شاه قوشونلارینین و ارتجاع قوه لرینین نظارت ایتدی کله یی لرله اشاره دیر) بوتون دکانلار تالان ایدیل می شدیر، حال بوکه، ستارخانین الینده اولان یی لرده بازارو دکانال بئله دگمه میشدیر». (۱)

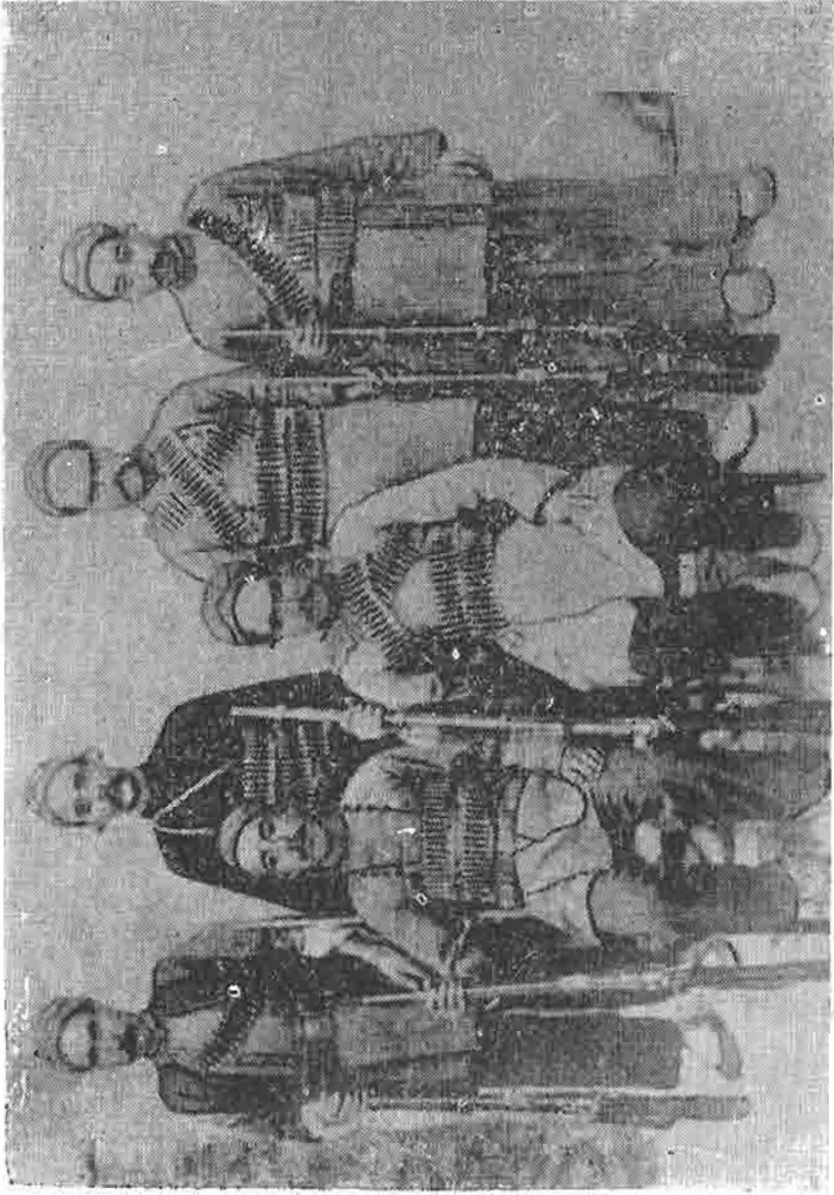
اودورون حادثه لرینی عکس ایتدیرن منبع لرین اکثرینده گوستر- یلیر که، تبریز سون ۲۰ ایل ایچری سینده بو قدر چورک بوللوغو گورمه- میشدی. تبریزین انقلابی قوه لرین الینده اولان حصه لرینده چورک بوللوغو یارادیلما سیندا ستارخانین گوردوگو تدبیر لر بویوک رول اوینا میشدیر. معلوم اولدوغو کی می تبریز محاصره یه آلیندیغی زمان شهرین خارجه اولان اساس یوللاری دشمن طرفیندن نظارت آلتیندا ساخلا- نیلیردی. اولار شهرین انقلابچیلارا مخصوص یی لرینه ارزاق شئی لرینین گلمه سینه بوتون واسطه لرله مانع اولور و بونولدا انقلابچیلاری تسلیم اولماغا وادار ایتمک ایسته ییردی لر. بئله بیر آغیر شرایطه ارزاق ماللارینی قناعتله ایشلتمک، بوتون اهاالی نین بوندان استفاده سین یی تشکیل ایتمک

۱- ایرانلا دیپلوماتیک علاقه لره عاید سنلر، بیرینجی بوراخیلیش،

لازم گلیردی. ستارخان بو ایشین اجرا سینی دا ئوز عهده سینه گوتوردو. او، محله لرده آغ ساققاللارین باشچیلیغی ایله محله کومسیونلاری یارا- داراق اهالی نین چورک و باشقاشئیلرله تامین ایدیلمه سینی اونلار اتاپشیردی. بللی اولدوغو کیمی همین آداملار و قتیله اونلار اتاپشیریلیمیش بومسئول وظیفه نین عهده سیندن لیاقتله گلیمیشلر. باسینجدا بیرلشمیش اولان عین الدوله اوردوسو تبریزین هشتروود- چهاراویماق کیمی تاخیل منطقه سیله علاقه سینلی کسمیشدی. اونلار تبریزه ارزاق گتیرن بومنطقه نین کندلیرینین باسینج یولوندا کچمه لرینه بوتون واسطلرله مانع اولوردولار. اونلار بئله لیکله تبریزده صنعی قحطلیک تورتمگه جان آتیردیلاز. لکن ستارخان دشمنلرین بو جنایتکارلیق توطئه سینده پوچا چخارتدی. ستارخاندا ن تعلیم آلان بیرچوخ مجاهدلر کندلی پالتاری گیمه رک گیزلی یوللارلا هشتروود- چهاراویماق و تبریز اطرافنی دیگر کندلره گیدرک کندیلر ایچری سینده انقلابا رغبت او یادیرو کندیلیری باشا سالیردیلارکه، دشمن اوردولارینین نظارتیندن کناردا اولان بیراهه یوللارلا تبریزه ارزاق یتیر سینلر.

معلوم اولدوغو کیمی مجاهد تبلیغاتچی لارینین فعالیتی مثبت نتیجه ویرمیش و کندیلر آغیر شرایطه باخمایاراق تبریزی تاخیل و مختلف ارزاق مالاری ایله تامین ایتیمیشلر.

ستارخان یالیزیز حربی سرکرده و خلق قهرمانی کیمی دگیل، همده باجاریقلی دولت خادمی و اجتماعی خادم کیمی ده تانینمیشدی. شاه قوشو- نلاری و داخلی ارتجاعی عنصرلر شهردن قووولوب چخاریلدیقدا ن سونرا سوسیال-دموکرات تشکیلاتینین رهبری علی مسیونون مصلحتی ایله ستارخانین و باقرخانین گوستریشی اساسیندا بیرچوخ اداری-انضباطی اهمیت داشییان تدبیرلرین حیاتا کچیریلمه سی، سیاسی حاکمیتی خلق منافعینه، دموکراتیک طلبلره اویغونلاشدیرماق تدبیرلری بونو آیدین شکلده نشان ویریر. ستارخان آذربایجانین اداره اولونماسی ایشلرینه، حاکم لرین تعیین ایدیلمه سینه، محکم امن-امانلیق یارادیلما سینا بویوک دقت یتیریردی. اوزمان خلقین طلبی اساسیندا آذربایجانین مرکزی اولان تبریز شهرینده عدلیه دیوانخاناسی، بلدییه، نظمییه، مالیه ادارلری و خصوصیه معارف انجمنی یارادیلیمیشدی. ستارخان شخصابو اداره لرین یارانماسیله ماراقلانیر، اونلارین باشچیلارینین، ایشچی لرینین خلق حرکاتینا، خلق ایشینه صادق آداملاردان سچیلمه سی اوستونده تاکید ایدیردی.

بیر دسته مجاهد باشجیسی

ولایتی انجمن عالی حاکمیت اورقانی ایدی. بوتون گوستریشلر اونون آدیندان ویریلیردی. لاکن بوتون بونلار باخمایاراق انجمن ستارخانا و باقرخانا بویوک حرمت بسله ییر و اونلارین مصلحتینه عمل ایدیردی. ستارخانین تاکید ایله آنادیلینده «آذربایجان» آدلی مجله نشر ایدیلیر. او، تز-تز «انجمن»، «الحدید» مجاهد روزنامه لرینین مدیرلرینی یانینا چاغیراراق هانسی مسئله لردن یازماق حقیقته اونلارا فیصله مصلحتلر ویریر و اونلاری دینله ییردی. ستارخان مبارزه ده مطبوعاتین و انتباهنامه لرین بویوک تبلیغاتی، تشویقاتی و نهایت تشکیلاتی رولونو قسیت لندیرمگی باجاردیغی ایچون نشریات ایشینه یاخیندان یاردیم گوستریردی. ۱۹۰۸-نجی ایل آوغوست آیینین ۳-ده «ملتین گوز یاشی» آدلی انتباهنامه بلاوسطه ستارخانین اشتراکی و گوستریشی ایله یازیل-میشدی. همین انتباهنامه ده ارتجاعدان سوروشولوردو: «هانسی او چوخدان بری وعد اولونموش ملت مجلسی، هانسی وکیللر، هانسی انجمنلر؟ هانسی وطن پرور غزته مدیرلری؟ آخر الامر هانسی اوطنننه ایله اعلان ایدیلیمیش قانون اساسی؟» (۱)

ستارخانین تشبشی ایله قالدین آزادلیغینی انتشار ایتمک ایچون بیر جمعیت بئله تشکیل اولونور. ستارخان خلقین ئوز دیلینده مکتبی مطبوعات اولماسی لزومونو بیلدیردیکده اونون بو تشبشی خلق طرفیندن آلقیشلانیردی. لاکن بونونلا یاناشی اونون دشمنلرینین سایبی دا آرتیردی. آنجاق بوتون مانع لره باخمایاراق ستارخانین اطرافیندا اولان ضیالیلار ئوز فعالیتلرینی دیاندیرمادیلار. اونلار آنادیلینده درس کچمک، جوانلاری وطنپرستلیک روحوندا تربیه ایتمک، مخبرات و یازی ایشلرینی آذربایجان دیلینه چویرمک، درس کتابلارینی آذربایجان دیلینده یازماق، موجود کتابلارین بیرچوخونو آذربایجان دیلینه چویرمک فکرینین اوزرینده دور دولار. اوزمان آذربایجان دیلی باره سینده ایدیلن اصلاحات ستارخانین ان بویوک خدمتلی سیراسینا داخلدیر.

ستارخانین ان بویوک تدبیرلریندن بیریده شاهین آذربایجاندا اولان ملکیتینی-۱۹۰۸-نجی ایله مصادره ایتدیرمه سی ایدی. معلوم دورکه، او زمان «ستارخانین امریله شاهین آذربایجاندا اولان ملکیتی مصادره ایدیلیمیشدی» (۲)

۱- «ترقی» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۸-نجی ایل، نمره ۲۷.

۲- «کاسپی»، ۳۰ اکتوبر، ۱۹۰۸-نجی ایل.

تبریز ئوزونون ۱۱ آیلیق انقلابی مبارزه سینده هرگون ینی-ینی موفقیتلر الدهایدیر و بوموفقیتلرین عکس صداسی ایرانی بوریوردو.

ایران خلقلرینین مبارزه سی، خصوصیه تبریز حرکاتی نین تضمیقی نتیجه سینده تهران مشروطه اوغرون داووروشان قوه لر طرفیندن ۱۹۰۹- نجی ایلین ژوئیه آییندا آینمیش و محمد علی شاه ئولکه دن قاچما غامجبور اولموشدور. لاکن ارتجاع و امپریالیزم عامل لرینین آزادلیق و مشروطیت علیه ننه توطئه لر ی دوام ایتمکده ایدی. تهراندا فوق العاده دولت شوراسینین تشکیلیندن بیرنچه آی سونرا تبریز حرکاتینین رهبری و آذربایجان خلقی نین قهرمان اوغلو ستارخان ی تبریزدن اوزاقلاشدیرماق و بونونلادا آذربایجاندا باش ویرمیش اولان مترقی حرکاتی ضعیف لتمک فکری میدانا چخدی. عمومیتله تبریز حرکاتی باشلانان گوندن شاه و امپریالیست دولت لران چوخ احتیاط ایتدی کله ستارخان ی آرخالاندیغی قوه لر دن آیرماق و همین قوه لر ی باش سیز قویماق ایچون مختلف واسطه لره، او جمله دن تضمیق و عوام فریبلیک و ترورادا ال آتمیشلار. نهایت، اونلار ئوز آرزولارینا نایل اولابیلدیلر. ستارخان تهرانا گیتدی. دوغرو دورکه، خلق بوتون یول بویو اونون پیشوا زینا چخیر و ئوز قهرمانینی حرارتله قارشیلاییردی. لاکن امپریالیست دولت لرین بلا واسطه اشتراکیه حاکم دایره لر گیزلینده ستارخان ی و اونون فدائیلرینی ترک سلاح ایتمک ایچون نقشه حاضر لاییردیلار. اونلار بو نقشه نی ده حیاتا کچیردیلر. تهراندا آتابگ پارکیندا دو شموش فدائی دسته لرینه ترک سلاح اولونماق امری ویریلدی. بورادا بیرشئی قید ایتمک چوخ ضروریدیرکه، بورژوا تدقیقاتچی لارینین اکثریتی همین حادثه باش ویردیگی زمان سردار ملی ستارخان ی- دویشلر قهرمانی بو افسانه وی سرکرده نی تردد کچیرن و گویا ضعیف لیک نشان ویرن بیر آدم کیمی گوستر- مگه چالیشمیشلار. حالبوکه، حقیقت بوندان عبارتدیرکه، ستارخان اونا ترک سلاح اولونماق امری ویرن لرین نیتینی و آلدان دیغینی باشا دوشدو گو ایچون ایدی که، بومره تابع اولما میشر و بویوک مردلیکله مقاومت گوستر میشدی. ستارخان ی تسلیم ایتمک ایچون اوزرینه بختیاریلرین، قازاق دسته لرینین و غدار چینوونیک اولان داشناک پیریم خانین آتلی- لاریندان عبارت بویوک قوه نین گوندریلمه سی فاکتی و همین قوه ایله ستارخانین ۳۰۰ نفر لیک فدائیلری آراسیندا قانلی ووروشمانین باش ویرمه سی بورژوا تدقیقاتچی لارینین فکرینی ردایدیر.

حتی، بعضی تدقیقاتچی لارین اثرلینده پیریم خان انقلابی کیمی قلمه ویریلیر. حالبوکه، اوزمان ایراندا انقلابی حرکاتدا فعال اشتراک ایدن سر. اورجینیکیزه رشته ارمنی دیلینده چخان «کولو کول» (زنگ)

روزنامه سینده «پیریم کیمدیر انقلابچی دیر ویا چینوونیک» مقاله سینده یازیردی که، او، جزا دسته سینین رئیس کی می ئوز آدینالایق بیر سویه ده دوروردو، او، اولدوقجا سعیلی چینوونیک دیر، لاکن انقلابچی دگیل». اولجه دن حاضر لانیشر سوء قصد نتیجه سینده ستارخان ووروشمادا یارالانیشدیر. اوزون زمان خسته یاتیب، خانه نشین اولدوقدان سونرا ستارخان آلدیغی یارادان ۱۹۱۴-نجی ایل نو یابری ن ۱۶-دا وفات ایتدی و بئله لیکله ده مشروطه انقلابی نین پارلاق اولدوز لاریندان بیر ی اولان ستارخانین عمرو سوناچاتدی. او، تهرانین ۶ کیلومتر لیگینده حضرت عبدالعظیمین طوطی باغیندا دفن ایدلمیشدیر.

آذربایجان خلقینین قهرمان اوغلو ستارخان یوکسک انسانی کیفیتلره مالک ایدی. الیمیزده اولان بوتون سندلرده، او جمله دن ستارخانین معاصر لرینین و حرکات اشتراکچیلارینین یازیلاریندا و دیدیکلرینده بو کیفیتلر حقیقته خیلی معلومات ویریلیمیشدیر. مشروطه انقلابی، ستارخان

حرکاتی و بونلارلا علاقه دار باشقا موضوعلاردان یازان بیر سیرا بورژوا تاریخچی لری ده حتی ستارخانین عالی انسانی کیفیتلرینی بوویا دیگر طرزده اعتراف ایتملی اولموشلار.

ستارخان هانسی عالی کیفیتلره مالک ایدی؟ اونون عالی کیفیتلرینی ان باشلیجاسی ترقیخواهلیق، گله جک حقیقده دوشونمک، خلق قوه سینه اینام، خلق ایشینه صداقت، رشادت و شجاعت ایدی. ستارخانین معنوی عالمی نین یوکسک لیکلریندن سرچشمه آلان بو صفتلر اونون حادثه لره، انسانلارا مناسبتینده، دانشیق و عمللرینده تام پارلاقلیغی ایله ئوزونو حس ایتدیرمیشدیر. اونون رشادت و شجاعتی، اوزاق گوره نلیگی و اوره گی گه نلیگی حقیقده حتی خلق ایچری سینده ضرب المثللر یارانمیشدیر. اوزمان تبریز اهالیسی، مختلف طبقه لردن اولان آداملار ستارخانین جسار-تیندن، عزم و اراده محکم لیگیندن دانشیردیلار. بو صحبتلر بعضا خلق افسانه سی سویه سینه قدر یوکسلدی لیردی. خلقین، ئوز حقیقی اوغلو نو داستانلارین عقللی، ذکالی، قورخما ز افسانه وی قهرمانلارینا اوخشاتماسی طبیعی ایدی. چونکه، او زمان آزا جیق بیر قوه ایله شهری قورخو آلتینا آلان بویوک بیر قوه نین قاباغینا چخماق و نهایت بو قوه یه قارشی ووروشوب غالب گلمک بویوک عزم و اراده، تشکیلاتچیلیق باجاریغی و سون درجه رشادت طلب ایدیردی.

دهشتلی حادثه لر قارشیسیندا سینما مق، هر جور طوفانلارا سینه گرمک یال نیز خلق قوه سینه اینانانلارا، محکم عزم و اراده یه مالک انسانلارا نصیب اولور. ستارخان مبارزه حیاتی تا قدم قوی دوغو گوندن عمر و نون آخیرینا قدر عزم و اراده سینی ایتیرمه میشدیر.

تبریز حرکاتی نین ان حساس دورلرینده دشمنلرین بوتون توطئه-لرینه، او جمله دن مسلح قوه لرین و امپریالیست فتنه لرینین آراسی کسيلمز هجوملارینا باخمایاراق ستارخان خلق ایشینه صداقتینی ذره قدرده دگیشدیرمه میشدیر. چونکه، او، بویوک خلق آمالی اوغروندا آپاریلان ایشین حق اولدوغونا بوتون وارلیغی ایله اینانیردی. او، ئوز وعده یه، ئوز قولونا صداقتلی ایدی. ویردیگی سوزو آخره قدر بیرینه یتیرمگی ئوزو-نون مقدس وظیفه سی حساب ایدیردی. او، تبریز لیلر قارشیسیندا میتینگ-لرده، انجمن جلسه لرینده دفعه لره چخیش ایدیب شهرین وضعیتینی یاخشیلاشا جاغینا، چورک مسئله سینین حل ایدیله جگینه. خصوصیه

شهرین محاصره وضعیتینی لغوایده جگینه سوز ویرمیشدی. او، بو وعده لری حیاتا کچیرمک اوغروندا بوتون لیاقت و باجاریغینی ایشه سالمیشدیر. اونون مشروطه اوغروندا سون نفسه قدر مبارزه آپارماسی، نهایت بو یولدا ئوز جانینی بئله قربان ویرمکن چکینمه مه سی بونو پارلاق شکله گوستریر.

دشمنلره قارشی باریشماز اولماق، پرینسپال موقعه دایانماق، دوستلارا احترام قایل اولماق، یاخشیلیغا قارشی اون قات یاخشیلیق ایتمک ستارخانین شخصی کیفیتلریندن ایدی. لاکن ستارخانین عالی کیفیتلریندن ان عالیسی، داهادوغروسو بوانسانی کیفیتلره یوکسک اجتماعی قیمت کسب ایتمدیرن بوتون بونلاری خلق ایشینین غلبه سینه، خلقین منافعینه تابع ایتمدیرمک باجاریغیندن عبارتدیر. اجتماعی حرکات خادمینی، خلق قهرمانینی محض باشقالاریندن فرقلندیرن، اونو عادی لیکدن چخاریب فوق العاده لیک سویه سینه قالدیران دابودور. او، ئوزونه مخصوص انسانی کیفیتلری ئوز شخصی منافعی، شهرت و غرورونون خاطرینه فردیتچیلیک قاپالیغیندا بوغوب محو ایتمه میشدیر. عکسینه او، بوتون وارلیغینی، ئوزونون معنوی و فیزیکی باجاریغینی انقلابی انرژییه چویره رک خلقی-نین یولوندا، اونون آزادلیق و خوشبختلیگی اوغروندا مبارزه یه عرف ایتمیشدیر. بوتون بونلارا گوره ایدی که، خلق اونون آرخاسینجا گیدیر، اونو سئویرو یری گلدیکه «ستارخان!»-دیییه دشمن اوزرینه هجوم کچیردی.

هله تبریزده قانلی دویوشلر گیدن زمان ستارخان کوچیه و محله لره باش چکدیکه اهالی طرفیندن قیزغین صورتده قارشیلانیر. بیرچوخ یرلرده آیاغی نین آلتیندا قربان کسلیردی. خلق و وطن قارشیسیندا خدمت لرینه گوره ایدی که، ملی انجمن ستارخانا ان یوکسک آداولان «سردار ملی» آدی ویرمیشدی. بو، بوتون ایران مقیاسیندا، ادبیاتدا و رسمی سندلرده ستارخان ایچون قبول ایدیلمیش لقبدیر. او، و. ای. لنینین دیدیگی کیمی، ایران انقلابی اوردوسونون سرکرده سی، مشروطه انقلابین حقیقی سرداریدیر.

تبریز ارتجاع قوه لرینین محاصره سینده اولدوغو وقت، آذربایجان خلقی نین آغیرگونلرینده ستارخان ان احتمبارلی امید و دایاق نقطه سی اولموشدور.

تبریز سنگر لرینده ووروشان مجاهدلر ستارخانین شکلینی مدال کیمی ئوز سینه لرینده گزديريرديلر. همین دورده آذربایجاندا اقتصادی مناسبتلری نظاما سالماق ایچون چاپ ایديلمیش پولون بیر اوزونده شیرخورشید، دیگر اوزونده ایسه ستارخانین تصویری ویریلیمیشدیر.

مجاهدله یادگار

خلق کتله لرینین تمایلی اساسیندا ملی انجمن اوزمان ستلمخانلی تقدیر ایتمگه حاضرلیق گورسه ده، عادتلی اوزره چوخ تواضعکار اولان ستارخان بئله تقدیرلردن بویون قاچیرمیشدیر. لاکن بونا باخمایاراق خلق و ملی انجمن انقلاب قهرمانی قارشیسیندا ئوز بورجونو ویرمگه جان آتیردی.

ستارخان همین دورده نه اینکه تکجه تبریز و آذربایجانین، بلکه بوتون ایران خلقلرینین درین محبتینی قازانمیشدی. معلوم اولدوغو کیمی ۱۹۱۰-نجی ایله انگلتره و چار قوشونلاری ئولکه نین جنوبوندا و شمالیندا انقلابی بوغدوقدان سونرا انقلاب مشعلی گیلانین مرکزی اولان رشتده ینی بیر قوه ایله شهله نلمیشدیر. ائله بو زمان رشتده انقلابچیلار طرفیندن یارادیلیمیش گیزلی کومیته لره ستارخانین آدی ویریلیمیشدی. بوفاکت ایرانین باشقامنطقه لرینده مشروطه نین ئولمز قهرمانی ستارخانا نه قدر بویوک محبت بسله نیلدیگینی گوستریر. ستارخان سالار ملی باقرخانلا بیرلیکده تهرانا گیدرکن اونلارین پیشوا زینا گلنلرین سایبی مینلره ایدی. خلق مشروطه انقلابی نین گورکملی خادملرینی بویوک سؤینجله قارشیلایمیش، کوچه لرین بیرچوخوندا اونلارین آیاقلاری آلتینا گول سپمیشرو قالی، خالچا دوشه میشلر.

تهران اهالیسی، بورادا یاشایان آذربایجانلیلار، ارمنیلر و زردشتیلر اونلارین گلمه سی مناسبتیله تهراندا خصوصی طاق بزه میش، قوناقلیقار تشکیل ایتمیشرو شن لیکلره باشلامیشلار. (۱) پوتون بونلار ستارخانا خالقین نه درجه ده علاقه بسله دیگینی، اونو سونسوز محبتله سئودیکینی گوسترن نمونه لر دیر.

انقلاب قارتالی ستارخان همیشه خلقین دقت مرکزینده اولموش، اونون خاطریندن سیلینمه میشدیر. خصوصیه ایران خلقلری، اوجمله دن آذربایجان خلقی استبدادو امپریالیزمه قارشى مبارزه بایراغی قالدیرارکن ستارخانین ئولمز قهرمانلیغیندان ئوز مبارزه لرینده الهامو معنوی غذا آلمیشدیر. آذربایجان خلقی قالدیردیغی بایراغین اوزرینده ستارخانین تصویرینی عکس ایتدیرمکله اونون ایده یامبارزه عنعنه لریندن فایدا لاندیغینی نمایشن ایتدیرمیشدیر. مشروطه انقلابی نین فعال اشتراکچیسى شیخ محمد خیابانی حرکاتی دورونده ده انقلابی-دموکراتیک قوه لر تبریز حرکاتی نین مبارزه عنعنه لریندن استفاده ایتمیشلر. اونلار بو حرکاتین مترقی جهت رینی ئوز لرینین نظری-تجربه وی ایشلرینین اساسی کیمی گوتورموشلر. حرکات باشچیلیق ایدن خیابانی دموکراتیک قوه لرین غلبه سی ایچون مشروطه انقلابی زمانی آذربایجان خلقی نین گوستردیگی رشادت و قوچاقلیقدان نمونه گوتورمگی نظرده توتورو تکرار ایدیردی. او، نطق لرینین و مقاله لرینین اکثرینده، خصوصیه «آذربایجان و آذربایجانین دموکراتیک قوه لر» آدلی مشهور اثرینده بوجهتی خصوصیه نظره چارپدیریدی. خیابانی، ئولکه ده رژیمین دگیشدیریلمه سی، قانون و اصلاحاتلار دورونو یاراتمیش اولان مشروطه انقلابینی بو انقلابدا بویوک فداکارلیق گوسترمیش اولان آذربایجانین خدمتینی یوکسک قیمت لندیریدی. او، قید ایدیردی که، «نه کتله وی صورتده اعدام ایدیلیمک، نه چاپیلیب تالانماق، نه ده رحمسیز ظلمه، غدارلیغا معروض قالماق آذربایجانلیلاری ئوز استقلالو آزادیغی اوغروندا مبارزه ده سارسیدا بیلیمه دی... آذربایجانین محکم اراده لی گنجلری و قهرمان قوجالاری ئوز- لرینی ایگیدلیگینان یوکسک ذروه سینه چاتدیردیلار. باشلارینی قالدیراراق دنیانی-ظلمو غدارلیقلا دولو اولان بودوامسیز دنیانی، آیاقلاری آلتیندا گوردولر». (۲)

۱-ا. امیرخیزی، گوستریلن اثری، صحیفه ۴۷۲.

۲- شیخ محمد خیابانی، «آذربایجان و آذربایجانین دموکراتیک قوه لر» «آذربایجان» روزنامه سینین نشریه سی، ۱۳۴۰-نجی ایل.

شبهه‌سيزکه، خيابانى محکم اراده‌لى گنجلره و قهرمان قوجالارا
اشاره ايدرکن تبريزحرکاتيندا رشادت و فداکارلىق گوسترن ستارخانلارى،
باقرخانلارى، على مسيولارى، حيدرعمى اوغلولارى، حسين باغبانلارى و
مينلره مرد مجاهدلرى نظرده توتوردو. او، همين مجاهدلرين دويوشلرده
گوستردىكلرى ايگيدلىگى، اونلاردا اولان محکم عزم و اراده‌نى نمونه
گوستيردى.

آتا-بابالاريميزين زنگين انقلابى ارثيندن ۲۵-۱۳۲۴-نجى
ايللرده كى مى حرکات زمانى دا استفاده اولونموشدور. همين حرکاتدا
آزادلىق و استقلال اوغروندا دويوشلره گيريشن انقلابى قوه لرین باشى
اوزرينده ستارخانين بايراغى داغالانميش و بوبايلاق اونلارى غلبديه
روحلانديرميشدير. سانكى همين ايللرده سردارملى ئوزوده انقلابى
قوه لرین دويوش سیرالاريندا آديملاميشدير. ۲۱ آذر حرکاتى غلبه
چالديقدان و مى حکومت يارانديقدان سونرا قديريلين خلقيميز ئوزونون
قهرمان اوغولالارينين، خصوصيله ستارخان و باقرخانين خاطره سيني ابدى-
لشديرمگه باشلاميش، اونلارين حقيقى قيمتىنى ويرمگه چالشميشدير.
مى حكومتين تكليفى و مى مجلسين قرارى ايله تبريزين مركزى كوچه سى
اولان پهلوى خيابانى ستارخانين، باقرخانين ياشادىغى خيابان ايسه باقر
خان آدى ايله آدلانديريلميشدير. گلستان باغيندا آذربايجان خلقى نين مرد
اوغلو ستارخانين هيكلى اوچالديلميشدير. هيكلين آچيليشى مراسمينده
سيدجعفر پيشه ورى بئله ديميشدير: «بوگون بيرينجى دفعه اولاراق
تبريزين و آذربايجانين حياتيندا ينى، تاريخى بير صحيفه آچيلير. آذربا-
يجان خلقى ۲۰ ايل بير ملتين حقوقونو آرادان آباران، ۲۰ ايل مشروطيتى
تعطيل ايدن، ۲۰ ايل ايرانى ترقى و تكاملدن گرى قويان بير غصبكارين
(رضاشاه نظرده توتولور) هيكلينى آشاغى انديريب اونون يرينده ايران
مشروطه سيني اساسينى قوران، آذربايجان خلقى نين قهرمان و رشيد
اوغلونون مجسمه سيني پايدار ايدير...» (۱)

مى حکومت ستارخانلا بيرليکده باقرخانين دا خاطره سيني ابدى-
لشديرمك ايچون اونلارين حيات و انقلابى فعاليتينه داير مى موزه نين
آچيلماسينا، ايو موزه لر نين ياراديلماسينا بويوك دقت يتيريردى. همين
دورده نشر اولونان دورى و غير دورى مطبوعاتدا، خصوصيله درس كتابلاريندا
ستارخانين قهرمانلىغينى عكس ايتديرن يازيلار گنيشيرير ويريلميشدير.
مى حکومت دورونده ستارخانين آدينى ياشادان بيرچوخ تدبيرلر

۱- «آذربايجان» روزنامه سى، نمره ۲۰۲، ۲۹ ارديهشت ۱۳۲۵.

گورولموش دور، رساملار، هيكل تراشلار، خالچاچيلار و يازيچيلار بونولمز قهرمانين اوبرازينى ياراتماق ايچون بويوك ايشلر گوروردولر. همين دورده مى حكومت صنعت اوستالارينى ستارخانين اوبرازينى ياراتماغا چاغيريردى. بومناسبتله مسابقه اعلان ايديلميشدى. معلوم اولدوغو كيمى همين مسابقه دن سونرا ستارخانين حياتو مبارزه سيني عكس ايتديرن صنعت اثرلرينين سايبى چوخالميشدير.

ملى مجاسين قرارى ايله ستارخان آدينا اوردنين تاسيس ايديلمه سى فاكتهى نولمز سردارين آدينالايق گورولموش ان مهم تدبيرلردن ايدي.

همين دورده ستارخانين عايله سينه، اونون قارداشى حاجى عظيم خان، قيزلارينا و عموميتله عايله عضولرينه گوستريلن قايفى دادقتهى جلب ايدير. خلقله يوكسلر و نوز خلقينى يوكسلدن قهرمانلار هميشه احتراملا ياد ايديلميشلر. اونلار هر چوقت خلقين ياديندان چخمايشر، هر آن، هر دقيقه خلقين قلوبنده، خلقين مبارزه سينده ياشاميشلار. لاکن بونودا قيد ايتمك ضرور يديرکه، مشروطيتين بيناگزارلاريندان بيرى اولان ستارخان حاکم دايره لرین مناسبتى خلقين بسله ديگى مناسبتدن تاميله فرقلى اولموش دور، ساغليقى دورونده اونو نفوذدان سالماق، اونون خلق ايچريسينه حرمتينى آرادان آپارماق ايچون حاکمه هيئتتى و امپرياليست

عامللری طرفیندن بیرچوخ اقداملار ایدیلیمیشدیر. ستارخانین شهادتیندن سونرادا اوناقارشی بو مناسبت دوام ایتمیش و ایندی ده دوام ایدیر. آذر-بایجاندا ملی حرکات بوغولنوقدان سونرا تبریزه داخل اولان شاه قوشونلاری و ارتجاعی عنصرلر هرشئیدن اول ستارخان و باقرخانین هیکل لرینی دا-غیتمیشلار. حاکمه هیئتی و مجلسلر بوگونه قدر ستارخانین تهرانداکی قبرینی اونون آدینا لایق شکله سالماق حقدہ تدبیر گورمه میشلر. یالنیز تهراندا یاشایان آذربایجانلیلار ئوز تشبثلری ایله ستارخانین قبرینی آبرای حالا سالمیشلار. مشروطه دن دم ووران حاکمه هیئتی ستارخانین خاطره سیننی ابدی لشدیرمک مقصدی ایله نه اینکه اساسلی ایشلر گورمور، همده اونلارین خدمتینی، قانون اساسی نین مرقی جهت لرینی مختلف یوللارلا آرادان آپارماغا چالیشیر. ستارخانین آنادان اولماسینین ۱۰۰ ایللیگی ایله علاقه دار ایران حاکم دایره لرینین هئچ بیر اقدام ایتمه مه لری ده بونو بیرداها تصدیق ایدیر.

ستارخان خلق ایچری سیندن چخمیش، ساده بیر انقلابچی اولموش، خلقدن ئوگر نیش، ئوز انقلابی انرژیسینی، لیاقت و رشادتینی خلقین آزادلیق و سعادتلی اوغروندا ایشه سالمیش، نهایت خلق سرکرده سی سویه سینه یوکسلمیشدیر. وقتیلہ او، ئوز جانینی حتی ایرانین استقلال و آزادلیغی اوغروندا قربان ویرمیشدیر. گورکملی حرکات خادمی، مرقی فکری عالم شیخ محمد خیابانی ستارخاننی خاطر لایاکن دیمیشدیر: «آزاد-

لیق اوغروندا مبارزه لرده جانیندان کچمیش آدلی-
 سانلی جوانلاریمیزین، قهرمان سردارلاریمیزین آدی
 هر ساعت، هر دقیقه دیلدرده دیلمکده دیر. اونلارین
 خاطرہ سی بوتون اورکلری ان مهربان حسرله
 هیجانا گتیریر. اونلاری یاد ایدیریک. لاکن بو
 یاد آورلیک موفقیتہ دوغرو گیدن بیر عسگرین
 خاطرہ سی کیمی دیر». (۱)

۱- «آزادلیق یولونون مبارزلری» (ترتیب و رداکته ایدنی جعفر مجیریدیر)، باکی، ۱۹۶۲، ص ۲

بیر نچه سند

گورکملی ایران عالمی میرزا محمدخان علامه قزوینی «وفیات المعاصرین» آدلی اثرینده ستارخانین ترجمه حالینین آلتیندا بئله یازیر:

«اونون (ستارخانین) شهرتی تدریججه داخلدن ایرانین خارجینه بئله سرایت ایتدی. اونون شجاعت و مردلیگی بوتون دنیا دایا بیلدی. اوروپا و آمریکا روزنامه لرینده هرگون ستارخانین آدی اونون دولت قوشونلاری مقابلینده عنادلی مقاومت گوسترمه سی و آپاردیغی محاربه لر تفصیلاتی ایله بیرینجی صحیفه لرده ایری خط لرله درج اولونور و اوخوجولارین آلمیش و حیرتینه سبب اولوردی. اوروپا و آمریکا روزنامه لریندن بیر نچه سی حادثه لری قیده آلماق ایچون ئوز مخرلرینی تبریزه گوندر- میشلر. من اوزمان پاریسه ینی جه گلمیشدیم. تبریز خبرلرینی ایشیتمگه اوقدر شوقیم و ارایدی که، هرگون سحرتردن یو خودان دور اراق ایودن چخیردیم، بیرنچه فرانسه روزنامه سی و ائله جه ده نیویورک - دا منتشر اولان «نیویورک هرالدین» بیر شعبه سی اولان و پاریسده «نیو- یورک هرالد» آدیله چاپ و منتشر اولان روزنامه نی آلیب، اوراداکی خبرلری اوخویوردوم. همین روزنامه نین تبریزدن و یا تهرانندان مخر واسطه سیله آلیب درج ایتدیگی خبرلر باشقا روزنامه لرده کی خبرلردن داها گنیش ایدی. محله ده اولان کیچیک باغلاردان بیرینده قویولموش نیم کتین اوستونده اوتورور، بوتون روزنامه لری اوخویور، سونرا ایسه چوخ راضی و شادبیر حالدا اوروپا لیلارین ایچری سیندن باشی او جالیقلا کچیر و ایوه قاییداراق سحریمگینی یه بیردیم».

(اسماعیل امیرخیزی، «آذربایجان حرکاتی و ستارخان»، تبریز، ۱۲۳۹- نجی هجری شمسی، صحیفه ۱۲۱-۱۲۰)

گورکملی عالم سید احمد کسروی ستارخان حقیقنده

«ستارخانین شهامتله پایدارلیق ایتمه سی بویوک بیر ایش ایدی. ایرانین مشروطه تاریخینده بو بویوک لوکده و بو قیمتده هئچ بیر ایش اولما میشدیر. همین ساده شخص بیر طرفدن ئوزونون قوچاقلیق و ایش

بیلن لیگینی گوستردی، دیگر طرفدن ایسه مشروطیتی ایرانا قایتاردی. پارلمان نماینده لرینین ایشربیللمه مه سی وضعیفلیگی، تهران آزادیخواه—لارینین مغلوب اولماسی نتیجه سینده ایران تاریخینه وورولموش اولان قارا لکه نی ستارخان ئوز فداکارلیغی ایله سیلدی. ستارخان نه تگ مشروطه نی ایرانا قایتاردی، بلکه یوزلرله انسانلاری ئولومدن، اشگجه و زیاندان قورتاردی.

ئوزونون گوزل رفتارینین نتیجه سینده ایدی که، ستارخان شهره چخدیقدا خلق شادلیقلا اونون تماشاسینا دایانیرو نجه یرده ستارخانین آیاقلاری آلتیندا قویون کسیردیلر».

امیرجنگ امیربهادرین ستارخانا تلگرافیندان

«سیره رجوع ایدیرم محض بو جهت که، بیرآز بوندان اقدم تقاضا سیزینله قوهوم اولدوغومو بیلمیشم. بیزه رایکیمیز قره داغ قیلد—سینده نیک. اونا گوره ئوز قوهوملاریمی سئویب محترم توتماغا عادت ایتدیگیمه گوره سیزه بویوک قوهوملوق حقوقی یولوندان مصلحت گورورم که، بیزیم حکمداریمیز علیینه نمایشکارانه بولوندوغون حرکت و رفتاری بلاتاخیر ترک ایدیه سن. من آندا چیرم آله او ضامن اولورام ئوز سوزومه که، آذربایجانلیلار ساحلارینی ترک ایدیپ تبعیته گلسه لر اعلیحضرت همایونی بلاتاخیر اونلارین هامیسینی عفواید، سیزده ایالتین صاحب اختیاری و رئیس اولدوغونوزدان جزا و تنبیه عوضینه اعلیحضرتدن خانلیقا کاغذ آیب ایران حکمدارینا متعلق عمومی ملک لرین اداره سینی دخی سیزه محول ایدرلر. فکر ایدین گله جک سیزه نه امیدلر و بختبارلیقلار ویررو بلاتاخیر منه تلگراف ووزون»—امیرجنگ

امیرجنگ امیربهادره ستارخانین جواب تلگرافی

«چوخ آرتیق درجه ده مفتون و ممنون اولدوم که، منیم کیمی آدسیزو ساده بیر عسگر سیزین قوهومونوز ایمیشم و حتی گله جکده ایران حکم—دارینین مرحمت و التفاتینا نایل اولاجام. لکن ایش بورا دایر که، بیز سیزینله هر بیریمیز آیری بیر تخته اوسته دوروب بیر—بیریمیزی آنلامیریق ویا اینکه آنلاماق ایسته میریک. من آذربایجانلیلار طرفیندن حقیقته بیزیم مملکتین عمومی اداره سینده صلح و صلاحیت ایله معیشت و زندگا—نلیق کچیرن اهالییه اولونان غارت و قولدورلیغی رفع و دفع ایتمگی... بیان و اعلان ایتیمشدیم. بیزئوز خواهش و مرامیمیزی گوزل و جهله یرینه یتیردیک. هرگاه آذربایجانلی انقلاب حرکتیندان راحت و آسایشه گتیرمک

ایچون گوندریلن اعلیحضرتین بو غارت و قولورلوق رولوندا قوشو-
نلاری اولماسایدی، ایشلرین گلهجگی و شاهین یاریم ایلیک سیاستی
بیزه گوزهل وجهله ثبوت ایتدی که، سلاحی ایندی تسلیم ایتمک اولماز.
اونا گورده من سیز عالی جنابا اظهار ایدیرم که، بیزه شاهین نه مرحمت و
التفاتنی ونهده اونون املاکی نین اداره سی لازم دگیل. بیزه آنجاق مشروطه
لازم دیر...» - ستارخان

انگلیس دیپلوماسیسی ستارخان و باقرخان علیهنه توطئه لر دوزلدیر

آذربایجان مسئله لرینه دایر آبی کتابدان

سرجورج بارکلی نین سر ادوارد گریه ۱۶ فوریه ۱۹۱۰-نجی
ایل تاریخلی راپورتو.

«رحیم خانین دارماداغین ایدیلمه سی نتیجه سینده آذربایجاندا وضعیت
داهادا آیدینلاشمیشدیر. لاکن تبریزده ستارخان و باقرخان هلهده ناراحتلیک
دوغورورلار».

سرجورج بارکلی نین سر ادوارد گریه تهراندان گوندردیگی ۱۳

مارس ۱۹۱۰-نجی ایل تاریخلی و ۴۲ نمره لی تلگراف

«تام افتخاریله معلومات ویریرم که، ستارخانلا باقرخانین تبریزدن
چخاریلماسی و اونلارین آداملارینین ترک سلاح ایدیلمه سی بارهده ایران
دولتینه یادداشت ویرمک روس باش سفیرینین طلبینی تصدیق ایتدیم».

***

سرجورج بارکلی نین سر ادوارد گریه تهراندان گوندردیگی ۱۳ مارس

۱۹۱۰-نجی ایل تاریخلی مکتوبو.

«بویوک دولتین کونسولو جدی صورتده طلب ایدیرک، ستارخان و
باقرخان تبریز شهریندن چخاریلما ایدیرلار. بوایش حیاتا کچیریلمه یه نه
قدر نظام-انتظام، امن-امانلیق و صلح یاراتماق ممکن دگیلدیر».

***

سرجورج بارکلی نین سر ادوارد گریه تهراندان گوندردیگی ۲۰ مارس

۱۹۱۰-نجی ایل تاریخلی تلگرافی.

«مستر شیپلی تلگراف واسطه سیله خبر ویریرک، جاری آیین ۱۹-دا
گون اورتادان سونرا ساعت ۵ده ستارخان و باقرخان تبریزدن حرکت ایتدیلر.
اونلارین هر بیر سی نین ۵۰ آتلیسی واردیر...».

(اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، صحیفه ۴۶۰-۴۵۹)

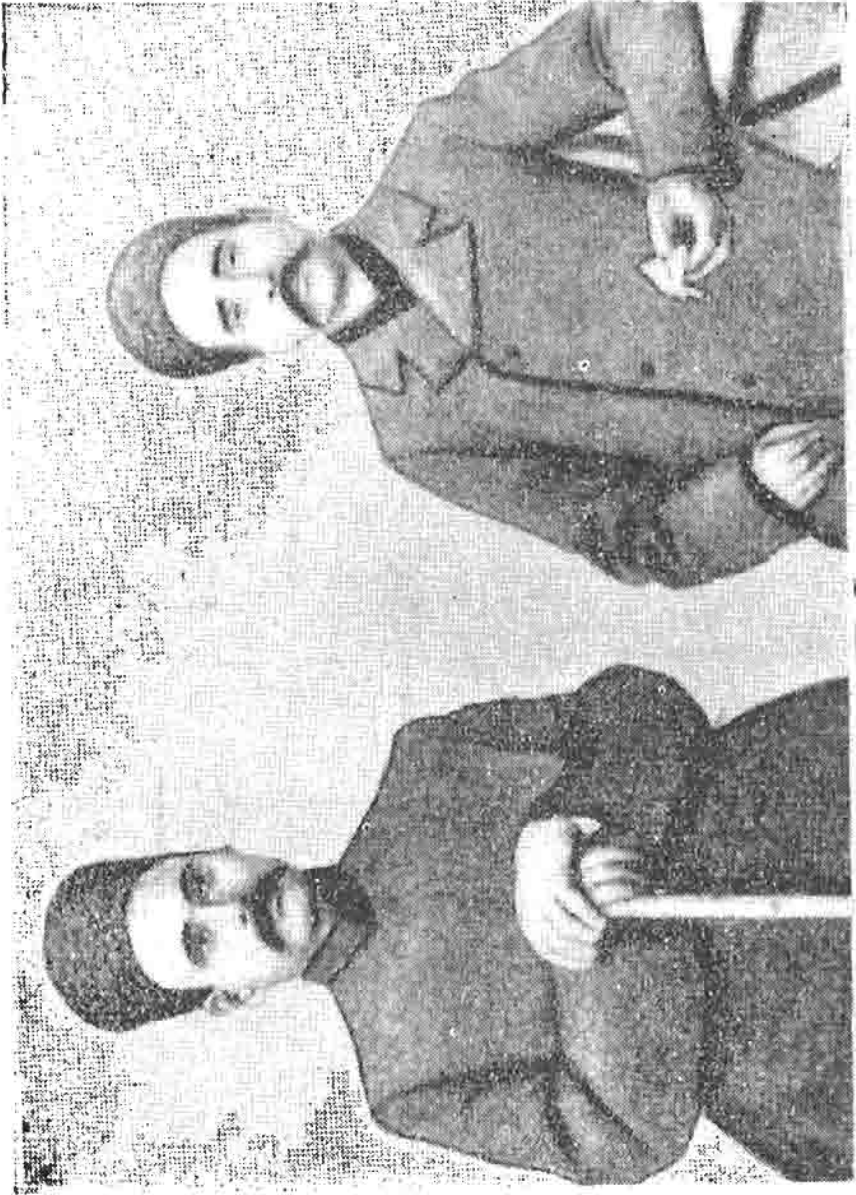
سردار ملی و سالار ملی نین تهران داخل اولماسی

۱۳۲۸-نجی هجری قمری ایلی نین ربیع الثانی آیینین ۴ده جمعه گونی سردار و سالار کرجدن چخار کزن اولارین ئوز شخصی آتلی لاریندان علاوه آت و فایتونا مینمیش چوخلی جماعت سردار و سالارین ئونونده و آرخا- سیندا حرکت ایدیردیله... یول اوزونو مختلف چادرلار و وورولموش و بزه دیلمیشدی. بو چادرلارین هر بیرسی بیر طبقه یه-اعیان، اشراف، حربچی سلک لره و مختلف ملت لرین نماینده لرینه مخصوص ایدی. بورادا شیرینی، شربت، چای، و غلیان قویولموشدور. بیرنجه غلبه طاقی و وورولموش، قیمتلی فرش لرله بزه دیلمیش و رنگارنگ چهل چراغلار آسایلمیشدیر. بو طاقلار اوزرینده «یاشاسین ستارخان سردار ملی و باقرخان سالار ملی» لوحه لری و وورولموشدور که، آدامی چوخ سئویندیریدی. خلقین شادلیغی و شنیگی اودرجه ده ایدی که، اونو گوزایله گورمه یینه ایضاح ایتمک چتین دیر. «یاشاسین، وارا ولسون سردار ملی و سالار ملی!» سسلری گویله قالخیدی. قوجا کیشیلر دیردیله که، بو گونه دک بئله بیر جاه و جلال لی جشن شاهدان توتوموش وزیر لره قدره هنج کیم ایچون بریا ایدیلمه میشدیر. دیبلنره گوره اوگون تهران اهالی سینین اوچده بیر ئوز میل و رغبتی ایله استقبال چخمیشدیله.»

(اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، ص ۴۶۹-۴۶۸)

سردار و سالار ملی شورا مجلسینده

۱۳۲۸-نجی هجری قمری ایلی نین ربیع الثانی آیینین ۷ده سردار ملی ایله سالار ملی شورا مجلسینده اولموشلار. آذربایجان و کیلی نوبری سردار ملی ایله سالار طرفیندن آشاغیدانکی لایحه نی مجلسده اوخوموشدور. «...شکر اولسون که، خلقین فداکار جاسینا چکدیگی زحمت سایه- سینده بیز ملتین کعبه آمالی و ایرانلیلارین آزادلیق و ابدی سعادت منبعی اولان ملی شورا مجلسینه گلدیگ. قدیم ایران ملتینه اولان ئوز صمیمی تشکریمیزی محترم نماینده لره تقدیم ایدیریک. بیز امید ایدیریک که، خرابه لیکلری آبادلاشدیرماق، فسادی اصلاح ایتمک، مملکتی ترقی یه جاتدیرماق ایچون محکم اراده و تمام سعی ایله سوز بیرو ال بیر حرکت ایدن و وطن پرست خیرخواه لارین فداکارلیقلاری مقابله یه حرمتلی و کیل لر ترقی کاروانیندان گری قالماق و دیگ ر مدنی ئولکه لرله چیکین-چیکینه بشر سعادت یولوندا ایره لی لمک ایچون آشاغیدان توتوموش یوخاریا قدر ئوز

صداقتلرینی گوستره جک و چالیشاجاقلار، انیاخین پیر زماندا مشروطیت اصولونون حکم لرینی و آزادلیق قانونلارینی ئولکه نین هر پیریرینده ایشه سالاجاقلار» .

(اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، ص ۴۷۴-۴۷۵)

تشکر لوحه سی

شورا مجلسی نین ۲-نجی دوره سی نین آپیلیشینیندانماینده لر مجاهد-لرین آزادلیق یولوندا کی خدمت لرینی قیدایتدی کدن سونرا سردار ملی ستارخانا و سالار ملی باقرخانا تشکر لوحه سی ویریلمه سی قرارا آلینمیشدیر. سردار ملی ستارخانا ویریلیمیش تشکر لوحه سی گوموشدن حاضر-لانمیش و آشاغیدا کی سوزلر قیزیل حرفلرله لوحه اوزرینه نصب ایدیل-میشدیر:

«ملی شورا مجلسی سردار ملی ستارخانین فداکار جاسینا زحمت لرینی خلق مقصد لرینین ایره لیهه آپاریلما سی نین ایلك واسطه لریندن حساب ایدرک عموم ایران ملتی آدیندان صمیمی ملی تشکر لریمیزی تقدیم ایدیریک» . بو لوحه سونرالار ۱۳۲۸-نجی هجری قمری ایلی نین رجب آیینین ۳۰-ده اتابک پارکی حادثه سینده غارت ایدیلیمیشدیر.

(اسماعیل امیرخیزی، گوستریلن اثری، صحیفه ۴۷۶-۴۷۵)

ستارخان، باقرخان مجسمه لرینین نصب ایدیلمه سی و مستبد رضاخانین مجسمه سینین گوتورولمه سی حقیقنده آذربایجان ملی مجلسی نین ۶ نمره لی

قراری

۱-ایران خلقی نین آزادلیغینی اورتادان آپاریب آذربایجاننی برپاد حالاسالان مستبد و منحوس رضاخانین مجسمه سیننی گلستان باغیندان گوتوروب اونون یرینده ستارخان سردار ملی نین مجسمه سی نصب ایدیلسین و گلستان باغی سردارین آدیله آدلاندیریلسین.

۲-آذربایجان مشروطه طلب لرینین و مجاهد لرینین محکم تاریخی سنگر لریندن اولان ارك قلعه سینین یانیندا باقرخان سالار ملی نین مجسمه سی نصب ایدیلسین.

بو قانون ۱۳۲۴-نجی ایل آذر آیینین ۳۰ دا آذربایجان ملی مجلسی-

نین ۴-نجی جلسه سینده تصویب اولونموشدور.

ستارخانین ان یاخین سلاحداشلاری و سنگر یولداشلاری

مشروطه انقلابینین اوللرینده، خصوصیه تبریز حرکاتیندا ارتجاع و امپریالیزم عامللرینه قارشو ستارخانلا بیرلیکده مبارزه آپاران، اونونلا سنگر یولداشی اولان بیرچوخ فدائی باثچیلارینین و گورکملی مجاهدلرین ده خدمتی دقته لایقیدیر. لاکن چوخ تاسفله قیدایتیمک لازمدیرکه، تاریخ بونلارین اکثرینین آدینی بئله زمانه میزه قدر گتیریب چخارمامیشدیر. بو باره ده یازیلی ادبیاتین تامایاخین اکثریتینده زحمتکشر کتله لرین حرکاتدا اشتراکی گوستریلمیش و بو حرکات باثچیلیق ایدن لرین، ئوزلریندن فوق العاده فداکارلیق گوسترنلرین خدمتی خصوصیه قید ایدیلیمیشدیر. سون زمانلار آدلاری یاددان چخمیش فداکارلار حقیقنده کتاب و بیرسیرا گورکملی مجاهد باثچیلاری باره ده مقاله لرده یازیل- میشدیر. لاکن ایندیه قدر مشروطه انقلابی نین نه آدلی- سانلی سرکرده- لرینین، نه ده اونلارین سلاحداشلاری و سنگر یولداشلارینین خدمتی، خصوصیه آدسیز- نشانسیز شهید اولان مجاهدلرین و مجاهد باثچیلارینین قهرمانلیقلاری ایشیقلا ندیریلما میشدیر. چونکه مشروطه انقلابیندان سونرا حاکمیتی الینده ساخلا ماغا چالیشان و یا خود حاکمیتی اله کچیرن فئوداللار، ارتجاع و امپریالیزم عامللری مقام و ثروتی هر شئیدن اوستون حساب ایتمیشلر. تصادفی دگیل دیرکه، «مشروطیت سیاست دلالاری ایچون رتبه، مقام و ثروت گتیردی، حقیقی فداکارلار ایچون ایسه ئولوم و یاددان چخمانصیب اولدو...» (۱) شکلینده دییلن بو فکر لر ارتجاعی مطبوعات نماینده لرینین ئوزلرینین ده اعترافی کیمی ایشیدیل مکنده دیر.

اونا گوره بورادا ستارخانین ان یاخین سلاحداشلاریندان، سنگر یولداشلاریندان آنجا ق موجود امکاملار داخلینده دانیشماق ممکن اول-

۱- «خواندنیها» مجله سی، نمره ۹۲، تهران ۱۴ مرداد، ۱۳۴۶.

جاقدیر. معلوم اولدوغو کیمی وطنیمیزین ان یاخشسی، جسارتلی، عقیللی اوغوللاری بو حرکتدا اشتراک ایتیمیش و بونلاردان بیر عده سی باقرخان سالارملی، شیخ محمد خیابانی، علی مسیو، حیدرخان عمو اوغلو، حاجی مهدی کوزه کتانی، حسین باغبان، حاجی علی دواچی، کرمانشاهلی یار محمدخان، عبدالرزاقخان، حاجی محمد میراب، ضرغام، شهدی محمد علیخان، کریم اسکندانی و باشقالاری انقلاب ایشینه صداقت و فداکارلیقلاریله ستار خانین ان یاخین سلاحداشلاری سویه سینه قدرده یوکسله بیلمیشلر. بونلاردان ایسه بیرینجیسی باقرخان اولموشدور.

باقرخان سالارملی

باقرخانین آدی بوتون مشروطه حرکتی زمانی، یازیلی منبعلرین اکثرینده ستارخانلا بیرگه چکیلمیشدیر. ستارخان سردارملی، باقرخان سالارملی! بو لقبلر اونلارین مشروطه انقلابیندا خدمتلینه گوره ایالتی انجمن طرفیندن تصدیق ایدیلیمیش و اونلارین هرایکی سینیزده عایله—سینه مجلس طرفیندن تقاعدویریلمیشدیر. مشروطه انقلابینین آرمیندادا ستارخانلا باقرخانین شکلی بیریرده ویریلیمیشدیر. بیرسیرا منبعلرده

حتی اونلاری بیر-بیریندن آیرمادان مشروطه انقلابینین ایکی سرداری آدلاندیرمیشلار.

باقرخان ۱۲۴۰-نجی شمسی ایلینده تبریز شهرینین خیابان محله- سینده زحمتکش بیرعایلهده آنادان اولموشدور. باقربیر قدرملا یانیندا اولان بنالیغی ئوگره نمیشدیر. او، ایستر آتاسینین یانیندا باشاگردلیک ایتدیگی وقت، ایستر بنالیق ایدرکن ئوزونوز حمت سئوهن بیر آدام کیمی، مهارتلی یارادیجی اوستا کیمی گوسترمیشدیر. اونون ئوز هم محله لیسلی حاجی حسین معمارین لایحه سینده اساتما خیابان محله سینده تیکدیگی بیر نچه ایکی مرتبه لی بنا ۱۲۲۵-نجی ایله قدرده قالماقدا ایدی.

لاکن بنالیق ایشی همیشه اولمادیغی ایچون باقرخان دا سونرالار مباشرلیک ایتمگه، دولت قوللوغونا گیرمگه مجبور اولموشدور. خیابان محله سینین اودورده یاشامیش قوجامان ساکنلرینین دیدیگینه گوره باقرخان آذربایجانین مستوفی لیک اداره سینده مالیات ییغان آتلی مامور کیمی ایشه داخل اولموش و «خان» سوزوده بوزماندان اونون آدینین آخرینا علاوه ایدیلیمیشدیر. بوندان سونرا او، تبریزده ولیعهد دستگاهیندا یوز مامورون بویوگو کیمی ایشه داخل اولموش و یوزباشی وظیفه- سینده چالشمیشدیر. لکن او، بیر آز سونرا بوایشندن ده اوزا قلا شمالی اولموشدور. باقرخانین بو وظیفه ده ایشلمه سی اونون بیرسیرا حقیقتلرله داها یاخیندان تانیس اولماسینا کومک ایدیر. گیت-گیده او باشادوشور که، ظلم و تجاوزون مرکزی اولان ولیعهد درباری عین زماندا انگلتره و چار روسیه سینین الینده اویونجاقدان باشقا بیر شئی دگیلیدیر. خصوصیه محمدعلی میرزا نایب السلطنه اولدوقدان سونرا اونون قان توکمه، غارت و تجاوزو سون درجه شدتلنمیش و استبداد ظلمو همیشه کیندن داها چوخ حس اولونماقدا ایدی. «او، تبریزده اولدوغو وقت تکجه تبریزده حرکاتا امکان ویرمه مکله کفایت لنمیردی، تهراندا حرکاتین بوغولماسینا چا- لیشیردی و فتنه لر دوزلدیردی» (۱) اونا گوره ده زمان کچدی کجه باقرخانلا دربار خادم لری و ولیعهد آراسیندا فکر آیریلیغی درینله شیر. او، درباردان

۱- احمد کسروی تبریزی، گوستریلن اثری، اوچونجو جلد، ص ۱۵۲.

ستار خان و باقر خان مجاهدوں آراسیندا

اوزاقلاشیر، اونون دشمنلریندن بیرینه چوریلیر، استبداد رژیمیینه قارشى حرکاتا قوشولورو نهایت بوحرکاتین بیرحصه سینه رهبرلیک ایدیر. ستارخان و باقرخان- بوایکی خلق سرکرده سینی بیر-بیرینه یاخینلاشر- دیراندا اونلارین کچدیکلری حیات و مبارزه یولونون اوخشارلیغی، کچیردیکلری فکرانکشافی مرحله لرینین یاخینلیغی اولموشدور. خلقی و وطنی یوکسک سویه ده سئومک، اونلارین اوغروندا افداکارلیق گوسترمک، اونلارین دشمنی اولان استبدادو امپریالیزمه قارشى آمانسیز اولماق بو ایکی انقلابی شخصیتی مشروطه حرکاتینین ایکی سرکرده سی کیمی یتیشدیرمیشدیر.

باقرخان یا شجاع بویوک اولسادا ستارخانین اجتماعی موقعینه همیشه حرمت ایتمیش، اونون مصلحت لرینه، حربی و انقلابی ذکاسینا تابع اولموشدور. اونلارین آراسینداکی شخصی دوستلوق و فکر وحدتی مشروطه حرکاتینین موفقیتله ایره لیلمه سینه خدمت ایتمیشدیر.

باقرخان مشروطه حرکاتینین اوللرینده بیرنچه یوز آتلی مجاهد دسته سینین بائچیسی کیمی اشتراک ایتسه ده، ستارخان حرکاتی دورونده تبریزین ۱۱ آیلیق مبارزه سی زمانی شهرین بویوک بیرحصه سینین مقاومتینین تشکیلی و بوایشه رهبرلیک اونون الینده اولموشدور. معلومدورکه، محمدعلی شاه تبریزی محاصره یه آلاندا مردلی شجاع نظامین باشچیلیق ایتدیگی قوه لره چوخ بئل باغلا بوردی. اونلار اچار روسیه سی طرفیندن ویریلیمیش آغیر سلاح و حربی مستشاردا تحکیم ایدیلیمیشدی. اونا گوره ده شجاع نظام آتلیلاری دفعه لرله مجاهدلرین مقاومت خطینی یارماق، شهرین ایچری محله لرینه سوخولماق جهدلری گوستریرلر. اونلار بیر دفعه قره داغ طرفیندن شهری محاصره ایدن رحیم خان آتلی لاریلا بیرلشمه رک سیلاب محله سی و سید حمزه قبرستانی استقامتینده شهره سوخولورلار. لکن مجدالملك مغازالاریندا، قاری کورپوسونده باریکادا قورموش باقرخان هجوه ون قارشیسینی آلیرو دشمنه تلفاتدا وارد ایدیر. «عمومیتله بو حصه لرین قورونماسی باقرخانین باشچیلیق ایتدیگی خیابان و نوبر مجاهد- لرینه تاپشیریلیمیشدی». (۱)

۱- «شجاعت» روزنامه سی، خصوصی نمره، تهران، ۱۴ مرداد ۱۳۳۲

عین الدوله نین باشچیلیق ایتدیگی منتظم دولت قوه لرینین باسمنج و نعمت آباد طرفدن هجومونون قارشیسینی آماق، شهری ساریداغ، «پایان» گدیگی، بیلانکی و سیاوان طرفدن قوروماق، مارالان سنگرارینو، ساخلاماق اولدوقجا بویوک مسئولیتلی وچتین ایش ایدی. باقرخان بو یرلرین وطنپرست و رشادتلی اهالی سینین کومگیله، اونلاری متشکل لشدیرمک و سلاحلان دیرماقلا بونون عهده سیندن گله بیلیردی.

ستارخان، تبریز شهرینین شمالغرب، غرب و جنوبغرب حصه لرینین مدافعه سینه شخصا باشچیلیق ایتدیگی حالدا عموم شهر مقاومتی نینده رهبرلیگی اونون الینده ایدی. اودورکه، ایش چتین لیگه دوشن کیمی امیرخیز فدائیلریندن، قاقاز مجاهدلریندن بیردسته باقرخانین کومگینه گوندیریو ئوزو شخصا سنگرده حاضر اولوب الینی دوستونون، چیگنینه قویاراق «دوستون قوللوغوندا دیر، داهانه لازمدیر؟» - دئییه سوروشار، صحبتله شوو حربی مصلحتلر ویره رمیش.

مشروطه انقلابیندا آذربایجان خلقی نین چکدیگی اذیتلر، گوستر-دیگی رشادت و انقلابی عزم دیمک اولار بوتون مولفلرین تصدیق ایتدیگی بیر حقیقت اولموشدور. تبریزین محاصره سی زمانی بو مقاومت و رشادتین چوخ گوزهل و نمونه وی اپیزودلارینا راست گلیریک. کسروی تبریزینین یازدیغینا گوره تبریز شهرینین ساری داغ، داش کومور معدنلری، بیلانکی و سیاوان طرفدن محاصره سینه عین الدوله ایله بیرلیکده حربی تعلیم گورموش قزاق افسرلری باشچیلیق ایدیرمیشلر. بونلارین اختیاریندا ۷۶ کالیبرلی شه نیدر توپلاری و آغیر مسلسللرده اولموشدور. مولف علاوه ایدیرکه، رضاخان اوزمان چوخ کیچیک بیر حربی وظیفه ده بومسلسلچی لردن بیر دسته سینه باشچیلیق ایتمیشدیر.

معلومدورکه، بو حصه لر هوندور یرلری الده ساخالاراق بورادان شهری توپ و مسلسل آتشینه توتور، خرابکارلیغا، جدی اضطراب و نگرانلیغا سبب اولورموشلار. اونا گوزه ده ستارخان و باقرخان مصلحت لشرک بو آتش منطقه سینى سوسدورماق نقشه سینى ایشله ییب حاضرلاییرلار. اوزون مدت گیزلی حاضرلیقدان سونرا او یرلرده یاشایان آدمالارلا، باغبانلارلا، کومور معدنی کارگرلیله علاقه یه گیریریو

تدریجاً همه این آتش منطقه سینین یا خینلیغینا بیر قدر مهمات، سلاح و آدم کوچو-
 رولور. خیابان مجاهدلری گجه ایکن ۴ توپ آپاریپ دشمن توپلارینین
 لاپ یاخینلیغیندا آغاجلار آلتیندا گیزله دیرلر. بو توپلارین خیاباندان و
 سدباشی محله سیندن آپاریلماسی ایچون ۳۰۰ دن آرتیق آدم اشتراک
 ایدیر. سحر تزدن هوا ایشیقلا نار-ایشیقلا نماز دشمن توپچولاری خیابانلیلارین
 توپ آتشیینه معروض قالاراق موضعلری ترک ایتمگه مجبور اولور. بو
 زمان ال بومباریله هجوم باشلانیر و کمینده گیزلنمیش مجاهدلر دشمنی
 تعقیب ایدیرلر. بوتون بو عملیاتا باقرخان باشچیلیق ایدیر.

بو جوره موفقیتلی حربی عملیاتلارا باقرخانین باشچیلیق ایتدیگی
 باسمنج و ساریداغ محاربه لرینده ده تصادف ایدیریک. باقرخان بیردسته
 خیابان، مارالان و نوبر آتلیلاریله بیرلیکده آجی چای دویوشلرینده ماکو
 خانلارینا قارشى موفقیتله اشتراک ایتمیشدیر.

ستارخان و باقرخانین بیرگه سعیلری نتیجه سینده ۱۹۰۸-نجی ایلین
 اوکتوبروندا رحیمخانین قولدور دستلری تبریزدن قووولموش، شهر
 قورخانا سى ۲۰ مین تفنگ و سایر سلاحلارلا بیرلیکده مجاهدلرین اینه
 دو شموشدور. (۱)

باقرخان کتله اری سفر برایتیمک و تشکیلاتچیلیق ایشینده ئوز مهارتینی
 گوسترمکله برابر حربی بیلیگه مالک اولان قوچاق و باجاریقلی سرکرده
 کیمی ده تانینمیشدیر. اونون باشچیلیق ایتدیگی خیابان مجاهدلری
 ایچری سینده یوزباشی تقی، میرهاشم خان، (۲) صادق خان ویسمی، حسن خان،
 حسین خان، آقابالا و سایر کیمی مشهور مجاهد باشچیلاری، شیخ محمد خیابانی،
 شیخ سلیم کیمی گورکملی اجتماعی خادم، متفکرو ناطق لرده اولموشدور.
 اودا ستارخان کیمی شیخ محمد خیابانی نین مصلحت و مشورتلرینه صمیمیتله
 قولاق آسمیشدیر. باقرخان هله مشروطه انقلابیندان اوچ ایل اولامیریا-
 لیزم نفوذونا و استبدادا قارشى اعتراض حرکتیندا شیخ سلیم و خیابانی

۱- م.س. ایوانوف، گوستریلن اثری، ص ۲۲۸.

۲- بو، دوه چی محله سینده یا شایان مشهور مرتجع میرهاشم دگیل،
 باقرخانلا قوهوم اولان میرهاشم خاندیزکه، خیابان محله سینین قره باغلایلار
 کوچه سینده یا شامیشدیر.

ایله بیرلیکده اشترک ایتمیشرو اونلارین آراسیندا مبارزه دوستلوغو یارانمیشدی.

باقرخان کتلهوی تبلیغات و تشویقات ایشینین اهمیتینی دوزگون قیمت لندیرهک خصوصییغینجاقلارد اوطنپرستلیک حقیقنده نطق لر سویله مک و انقلابی شعرلر اوخونماسی ایچون شرایطیاراتمیشدیر. بورادا انقلابی شاعر میرعلی اصغر خازنین اوخودوغو شعرلر، شیخ محمد خیابانی و شیخ سلیمین موعظه و نطق لری خصوصیه دقته لایق دیر. چخارما میشدیر. خیابان محله سینین بیر حصه سی - قطب میدانی اونون حربی تعلیمات میدانی اولموشدور.

ارتجاع و امپریالیزم باقرخاننی ستارخانندان، حرکاتدان آیرماق ایچون چوخ سعی گوسترمیشلر. اونون حقیقنده یاییلان افترا و تهمت لرده همین منبع لردن سو ایچمیشدیر. بعضا دشمنلر اونونلا ستارخان آراسینا منا- قشده سالایلمیشلر. لکن ستارخانین آییقلیغی و اوزاق گورنلیگی بو مناقشه لری چوخ تز لغوایدی بیلیمیشدیر و باقرخان عمرونون آخریناقدر ئوز صمیمی دوستو ستارخان، انقلابی حرکات صادق قالیمیشدیر.

مجلس توپا باغلانیدیدا محمدعلیشاه عین زماندا بوتون مجاهد لره قارشی قتل عام امری ده ویرمیشدی. محضر بیله شرایطه ستارخان بیر عده مجاهد باشچیلاریله کوچیه چیخیب بایراق لری ووروب سالدی «... و عالی قاپویا چاتیدیدا باقرخان سفارش گوندردی، خیابان مجاهد لری بیرداها باقرخانین اطرافینا توپلاشدیلار. هامیلیقجا «باغ شمال» طرفه اوز قویدولار، نتیجه ده رحیم خان و اونون آتلیلاری بی آبرجاسینا مجاهد لری قارشیسیندان قاچدی لار و تبریز حرکاتی ییندن جانلاندی...» (۱)

ارتجاع و امپریالیزم عامل لری هر ایکی سرکرده نی تهرانا آپارماقلا هم اونلارین ئوز لری، همده انقلابی حرکات ایچون توطئه نین اجرا سینا موفق اولور. تهراندا ستارخان یارالانیدیدا سونرا (آشاغیداکی شکلده) باقرخاننی خسته خانادا اونون یانیندا گوروروک. بوندان سونرا باقرخاندا باشقا بیر توطئه واسطه سیله وطندن اوزاقتا ئولدورولموشو تانینماق ایچون باشی دا بدنندن آیریلیمیشدیر. بیله لیکله خائن حاکمه هیئت سی ستارخانین دا، باقرخانین دا، اونلارین اولادینین دا فداکارلیقلارینین عوضینی ترور، تعقیب و اعداملا ویرمیش اولدو. (۲)

باقرخانین ایران آزادلیغینا خدمت لری بوتون ترقی پرور آدمالار طرفیندن یوکسک قیمت لنمیشدیر. تبریزین خیابان محله سینده اونون ایوبنن

۱ «اطلاعات» روزنامه سی، نمره ۱۲۳۴۷، تهران، ۱۲ مرداد ۱۳۴۶.

۲ - «شجاعت» روزنامه سی، خصوصی نمره، تهران، ۱۴ مرداد ۱۳۳۲

مقابلینده اولان مسجد باقرخانین خاطره سی ایچون «سالار مسجدی» آدلا-
 نمیشدیر. اونون خدمتلی اساسا ۲۱ آذر نهضتی نین غلبه سیندن سونرا
 قوروا مویش ملی حکومت طرفیندن قیمت لنمیشدیر. اونون یاشادیغی
 خیابانا «باقرخان خیابانی» آدی ویریلمه سی، «مشروطه بایرامینین ۴۱-
 نجی ایلدونومو مناسبتیله آذربایجان مجلس ملی سینین قاباغیندا باقرخان
 مجسمه سینین نصب اولونماسی» (۱) بونون ایچون بیر مثال دیر.

مشروطه حرکاتینین فکر قهرمانلاریندان-علی مسیو

تبریز حرکاتینین گورکملی انقلابچیلاریندان و اجتماعیون-عامیون
 فرقه سینین بانیلیریندن بیر کییمی شهرت قازانمیش اولان علی مسیو عمرو-

۱- «دموکرات» مجله سی، آذربایجان دموکرات فرقه سینین ستارخان
 بایراقلی تبریز شهر کومیته سینین نشریه سی، نمره ۱، تبریز، شهریور
 ۱۳۲۵، ص ۳.

نون سون لحظه سینہ قدر انقلاب ایشینہ صد اقله خدمت گوستر میشدیر. تبریزین روشنفکر تاجر لرینہ منسوب اولان علی مسیو شهرین نوبر محله سینده دوغولموش و اورادادا یاشامیشدیر. او، تبریز شهرینده فارس، عرب و فرانسه دیل لرینده تحصیل آلمیش، سونرالار ایسه شخصی مطالعه سایه سینده سوادلی و مترقی فکری بیر شخصیت کیمی یتیشمیشدیر. اونون تز-تز تجارت مقصدیله استامبول و تفلیسه سفرايتمه سی بویرلر-ده کی آزادیخواه لارلا یاخینلاشما سبب اولموش دور. علی مسیو قاققازا، خصوصیله تفلیسه سفرايتمه کی زمان آزاد فکری آداملارلا گوروشور، صحبت ایدیر و اونلاردان ئو گره نیردی. علی مسیو، دنیا کومونیست و کارگر حرکاتینین گورکملی خادم لریندن بیر، آذربایجانین بویوک انقلابچی اوغلی دکتر نریمان نریمانوفلا همین سفرلر زماننی یاخیندان تانیس اولموش، آزادلیق حرکاتینین جریاننی، گله جگی حقینده اونونلا چوخلو صحبت ایتیش و ثمره لی مصلحتلر آلمیشدیر. علی مسیو فارس و عرب دیل لریننی مکمل بیلمک له یاناشی فرانسه دیلیننی ده یاخشی بیلیردی و خصوصیله فرانسه انقلابی حقینده گنیش معلوماتا مالک ایدی. محض فرانسه دیلیننی بیلمه کی و ئوز نطق لرینده فرانسه انقلابیندان مثاللار گتیردیگی ایچون اونون آدینا مسیو سوزوده علاوه ایدیلیمیشدی.

علی مسیو علمی بیلمه کی ایله، خلق حیاتیله، ئولکه نین اقتصادی و اجتماعی قورولوشیله، دنیا انقلابی حرکاتیله تانیشلیقی نتیجه سینده، خصوصیله استبداد و امپریالیزم ظلمونو گوزیله گوروب حس ایتدیگی ایچون مترقی فکری، مبارز آزادیخواه کیمی یتیشیب برکیمیشدی. او، هله مشروطه انقلابیندان اول ئولکه نین صنایع لشمه سی لزومونو باشا دوشموش و ایلك صنایع موسسه لری یاراتماق کیمی تشبته ال آتمیشدیر. علی مسیو تبریزده چینی سازلیق کارخاناسی آچماغا موفق اولموش و عمومیتله شهرده صنایع اوجاقلارینین یارانیب گنیش لندیریلمه سینده بویوک زحمت صرف ایتیمیشدیر. لاکن تجارت و صنایع ایشملری ایله یاناشی اونون چوخ ماراقلاندیران و آهنربا کیمی جذب ایدن استقلال و آزادلیق اوغروندا، دموکراسی، عمومی ترقی و رفاه اوغروندا مبارزه ایدی. او، هله مشروطه انقلابی عرفه سینده تبریز ضیالیلار یله تک-تک گوروشور، مصلحت لشیپ و مبارز قوه لرین تشکیلی حقینده یوللار آختاریردی. رو-

سپهده باش ویرن انقلابی حادثه‌لر، خصوصیله باکی پرولتاریاتینین قهرمانلیق مبارزه‌لری اونو بویولدا داها محکم آددیملارلا ایره لیلیمگه روحلانديریردی. بو حادثه‌لر اونداجتماعیون—عامیون فرقه‌سیننی یاراتماق فکرینی داهادا قوه‌تلندیریردی. معلومدورکه، محمدعلی میرزانین تبریزده حکمرانلیق ایتدیگی بیردورده، مترقی ایده‌یالارا، آچیق فکری ضیالیلارلا قارشی آمانسیرجاسینا مبارزه آپاریلدیغی بیرزماندا بوایشه گیریشمک چوخلو حاضرلیق، جسارت و هرطرفلی بیلیک طلب ایدیردی. محض دورون اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شرایطینی یاخشی بیلن، وضعیتن باش چخارماغی باجاران علی‌مسیو بو طلباتا جواب ویره بیلدی و اجتماعیون—عامیون فرقه‌سینین یارانماسیندا ئوز خدمتینی گوسترمیش اولدو. گیزلی صورتده فعالیت ایدن بو فرقه مشروطه حرکاتینین ایده‌اولوژی زمینه—سینین حاضرلانماسیندا، قافقاز انقلابچیلاریله علاقه‌نین گنیشلنمه‌سینده بویوک رول اوینامیشدیر. او، هم‌ئوزو شبنامه‌لر واسطه‌سیله ظلم و استبدادی افشا ایتمیش، همده قافقاز سوسیال—دموکراتلارینین آذربایجان دیلینده نشر اولموش شبنامه و بیانیه‌لرینی یایمیشدیر. بوندان علاوه «آرتیق ۱۹۰۱—نجی ایل مابین اولدورینده «ایسکرا» رداکسیا—سینین برلین نقلیات قروپو واسطه‌سیله وینه‌دن گوندریلن «ایسکرا» ادبیاتی تبریزه گتیریلیردی. اورادا گیزلی بازایرادیلیمیشدی. سونرا همین ادبیات تبریزدن آتلارا یوکله‌نیب باکی‌یا گتیریلدی. (۱)

تدقیقاتچی لارین یازدیقلاریندان معلوم اولورکه، بو مسئول ایشلرین موفقیتله ایره لیلیمه‌سینده همین فرقه‌نین، خصوصیله علی‌مسیونون خدمتی بویوک اولموشدور.

علی‌مسیونون اجتماعی—سیاسی فعالیتی و انقلابی مبارزه‌سی محض تبریز حرکاتی زمانی تام پارلاقلیغی ایله اوزه چخمیشدیر. او، تبریزده دوگوشلرین دوام ایتدیگی دورده هم مجاهدلرین پالتار، تجهیزات و سایر مادی تامیناتی ایله مشغول اولموش، همده حرکاتین ایده‌یا استقامتینه ئوز مثبت تاثیرینی گوسترمیشدیر. او، ئوز یاخین دوستو حاجی مهدی کوزه‌کنانی واسطه‌سیله تاجرلرله گوروشموش، ضیالیلارلا علاقه‌یه

۱—آذربایجان کومونیست پارتیاسینین تاریخی (بیرینجی حصه)، باکی، ۱۹۵۸، ص ۴۶.

گیرمیش، انقلابی حرکات ایچون مادی وسایط توپلانماسینی تشکیل ایتمیشدیر. او، بووسایطین صرف ایدیلمه‌سینه نظارت ایشینه‌ده کومک گوسترمیشدیر.

خارجله علاقه‌ساختلاماق، مجاهد پستلارین تعیین ایتمک، اونلارا پارول (اسم‌شب) ویرمک، انقلابی قوه‌لرین، ستارخان و باقرخانین تهله‌ک‌سیر- لیگینی تامین ایتمک علی‌مسیونون الینده اولموشو او، مسؤل و بوبوک اهمیتته مالک خدمتی لیاقتله یرینه یتیرمیشدیر.

او، همیشه بئله فکرلشمیشدیر: «الی ال اوسته قویوب اوتورماقدان هئچ‌نه چخماز، حرکت و مبارزه لازمدیر». او، بوفکری مختلف واسطه‌لرله مجاهد دسته‌لرینه، ضیالی قوه‌لره چاتدیرمیش، ستارخانین انیاخین سلاح- داشی کیمی اونونلا مصلحت‌لشمیش و مشروطه حرکاتی‌نین ایره‌لیله- مه‌سینه خدمت ایتمیشدیر. او، ئوز نطق‌لریندن بیرینده دیردی: عزیز هم‌مسلك لریمیز! ای قورخماز فدائیلر... اوزون مدتدن بری دیرکه، ایران خلقلری اسیردیرلر. سیزگه‌ک اسارت زنجیرلرینی پارچالایاسینیز. اونو بیلین که، سیزتک دگیل سینیز.

او، مبارزه‌نین حق و عدالت ایشی اولدوغونا اشاره ایدهرک دیمیشدیر که، بویولدا هلاک اولانلارین قانی‌یرده قالما یا جاقدیر. سیزین عایله‌نیز فرقه‌نین قایغیسی ایله احاطه اولونا جاقدیر. تاریخ بو یولدا هلاک اولانلاری اونوتما یا جاقدیر...

علی‌مسیو تکجه ئوزونون آتشین نطق‌لری و تشکیلاتی ایشلری ایله کفایت‌لنمه‌میشدیر. او، انقلاب ایشینه‌اولان صداقتینی ئوز عمللری ایله‌ده دوغرو لتموشدور. او، سنگرلره باش چکمیش، بعضا گجه‌لر سحره قدر یورولمادان چالیشمیش، لازم اولاندا الینه سلاح‌دا آلمیشدیر.

مجلس توپا باغلاندیقدان سونرا تبریزده‌ده عکس انقلابی قوه‌لر دیرچه‌لیب مشروطه‌چیلر اوزرینه هجوم کچدیکلری بیر زماندا علی‌مسیو نه‌تک ئوز یولوندان دونمه‌میشدیر، او حتی روحدان دوشموش بعضی انجمن عضولرینه اورک ویرمیش، ئوز مسلك یولداشی حاجی‌مهدی‌کوزه‌کنانی ایله بیرلیکده فدائیلری مقاومت گوسترمگه روحلاندیرمیشدیر. علی‌مسیو مشروطه دوستلارینا نسبت فوق‌العاده صمیمی و مهربان اولدوغو کیمی دشمنلره قارشى چوخ‌پرینسیپال ایدی. او، خلق ایشینه خیانت ایدنلر حقیقنده، وطنی ساتانلار حقیقنده، پوزقونلوق سالان و اوغور- لوق ایدهلره قارشى کسگینو عدالتلی قرارلارا چخیش ایتمیشدیر.

او، وطنه، خلقه، آزادلیق حرکاتینا خدمت ایتمگی هر شئیدن اوستون توموشدور. خلقو آزادلیق ایشینه گوستردیگی مثل سیز صداقتین نتیجه سی ایدی که، مرتجع قوه لر علی مسیونون قانینا سوسامیشدیلا. اونون فعالیتی ارتجاعین غضبیینی جوشدوردوغو ایچون ایدی که. رحیم خان باغ شمالی اله کچیردیگی زمان ایلك نوبه ده علی مسیونون ایونین غارت ایدیلمه سی باره ده امرویردی. مادی جهتن علی مسیویا دگن خسارت حساب سیز ایدی، لکن ارتجاعی قوه لر بوانقلاب خادمینی قورخودا بیلمه—دیلا. ارتجاع و امپریالیزم عامللری اونون ئوزوندن انتقام آلابیلمه دیکلری ایچون چار قوشونلاری تبریزه داخل اولدوقدا اونون ۱۵ و ۱۷ یاشلاریندا اولان حسن و قدیردن عبارت ایکی اوغلونو گورکملی آزادیخواه روحانی ثقتله اسلاملا بیرلیکده داراغاچیندان آسیدردیلا. (۱)

علی مسیو تبریز حرکاتی زمانی ان آغیر وقتلرده سردار ملی ستارخانین ان یاخین سلاحداشی و سنگر یولداشی کیمی چخیش ایتمیشدیر. استبداد قوه لری ئوزلرینی غالب حساب ایتدیکلری ان آغیر گونلرده ستارخان بیر نچه نفرله چخیب ایولرین قاپی لارینا وورولموش آغ بایراقلاری سالارکن علی مسیودا اونونلا بیریرده اولموشدور. او، تبریز کوچه لرینده اوجا سسله جماعته خطابا دیمیشدیر: «قارداشلار، بایراقلاری آشاغی اندیرین! بونلار بدناملیقو آلچاقلیق نشانه سیدیر. بونو بوتون قارداشلاریمیزادا چاتدیرین!» (۲)

ئولکه میزین ترقی و انکشافی اوغروندا، مشروطه انقلابینین غلبه سی یاولوندا جان و مالینی اسیرگه مهین علی مسیو چار قوشونلاری هله تبریزه گلمه میشدن قاباق ئوزاجلی ایله وفات ایتمیشدیر. لکن او، وفات ایدرکن مشروطه انقلابی نین گله جگی حقیقنده فکرلشمیشرو اطرافینا توپلاشانلارا دیمیشدیر: «منیم عمرم سوناچاتیب، آرتیق حیاتیتم سونمکده دیر. آنجاق سیز ای جسور فدائی لر و ای عزیز هم مسلک لریم! انقلاب آتشین سونمگه قویما یین. بوتون ایراندا مشروطیت غلبه چالاناقتر مبارزه آپارین».

۱- «خواندنیها»، نمره ۹۲، تهران، ۱۴ مرداد ۱۳۴۶.

۲- ینه اورادا.

خیدر عمو او غلو

عمو او غلو آدیله مشهور اولان خیدرخان افشار بوتون شعورلو حیاتیینی ئولکه میزین ترقی سینه، خلقلرین آزادلیق ایشینه صرف ایتمیشدیر. خیدر عمو او غلو حقیقده کتاب و یازیلارین موجود اولماسینا باخمایاراق اونون انقلابی مبارزه تاریخیمیزده توتدوغو موقعیتینی گنیش صورتده احاطه ایدن اثرلره یننده احتیاج واردیر. لاکن بیز بو انقلاب قارتالینین مشروطه انقلابیندا، خصوصیله تبریز حرکاتیندا اشتراکینی و گوستردیگی انقلابی فعالیتی احاطه ایتمک وظیفه سینی قارشینا قویموشوق.

۱۲۵۹-نجی شمسی ایله سلماس شهرینده آنادان اولان خیدرخان ابتدائی، اورتا و عالی تحصیلینی سلماسدا و مختلف شهرلرده، او جمله دن آکساندروپول (ایندیکی لنیناکان)، تفلیس و باکی شهرلرینده آلدیقان سونرا بیرمدت باکیدابرق مهندسی کیمی ایشله میشدیر. ئوزونون یازدیغینا گوره، عمو او غلو هله چوخ گنج ایکن، یعنی ۱۵-۱۶ یا شلاریندان سیاسی مبارزه یه قوشولموشدور. البته خیدر عمو

اوغلو نودا مبارزه یه سوق ایدن اساس عامل اوانو احاطه ایدن محیطین عدالت سیزلیکلی، منسوب اولدوغو خلقین محرومیتلی، کارگر طبقه- سینین متشکل مبارزه سی ایدی. حیدر عمو اوغلو باطومدا، تغلیسده و باکیدا تحصیل آلا رکن بو شهرلی سیاسی تعطیل لر و کارگر حرکاتی بوروموشدو. بو، آچیق فکرلی گنج حیدر خان انقلابی تاثیر ایتمه یه بیلمزدی. حیدر عمو اوغلو مشهد شهرینه برق کارخاناسینی یاراتماق ایچون دعوت ایدی لرکن آرتیق سیاسی جهتن ییتگین لشمیش اولان و انقلابی تجربه قازانمیش جوان ایدی. او، باکیدا ایکن سوسیال-دموکرات پارتیاسینین «همت» قروپونون عضوی اولموش و دکتور نیریمانوفلا یاخیندان همکارلیق ایتمیشدیر. حیدر عمو اوغلو قازان دیغی انقلابی تجربه نی ده، الهه ایتمیگی اختصاصینی دا وطنین ترقیسی، خلقین آزادیغی یولوندا صرف ایتمیش، بو ایشه بیرینجی درجه لی ایش کیمی باخمیشدیر.

حیدر عمو اوغلو هله تهراندا ایکن مشروطه چیلرله مخالفت ایدن و خلقین مبارزه سینه مختلف یوللارلا مانع اولان مستبد لر علیهینه جدی مبارزه آپاریدی. عمو اوغلو نون ان بویوک انقلابی خدمت لریندن بیریده اونون، جسارتلی دو گوشچولر تربیه ایتمه سیدیر. بیرسیرا تدقیقات-چیلرین یازدیغینا گوره قاتی مستبد میرزا علی اصغر خان اتابکی ئولدورن (۱) عباس آقا صراف تبریزی، مجازات کومیته سینین باشقا عضولری، ال بومبی و سایر حربی تکنیک له آزادلیق حرکاتینا خدمت ایدن لرین اکثری، محمد علیشاه بومب آتانلار حیدر عمو اوغلو طرفیندن تعلیم و تربیه آلمیشلار.

تهراندا ارتجاع طرفیندن تعقیب اولونان و دفعه لرله حبسرایدیلان حیدر عمو اوغلو نهایت بورا داقالایلمدی ب قاقاق یوللار و سیه یه گیتیمیش و زاقاقاز سوسیال-دموکرات تشکیلاتی ایله علاقه یه گیره رک تبریزه سلاح و مجاهد دستهلری گوندریلمه سی ایشینده یاخیندان اشتراک ایت-میشدیر. او، تبریزده استبداد قورولوشونا قارشى قهرمانجاسینا مبارزه آپاران ستارخانین مبارزه سنگر لرینده بلا واسطه اشتراک ایتمک ایچون سرحد بویو موجود اولان چتین لیکلی دفع ایدرک ئوزونو تبریزه چاتدیر-میشدیر.

حیدر عمو اوغلو ستارخان، باقرخان، علی مسیو و دیگر گورکملی حرکات خادم لری ایله سنگریولد اشی اولموش، الهه سلاح دشمن قوه لرله قارشى رشادتله مبارزه آپارمیشدیر. تاریخی سند لر تصدیق ایدی رکه، هله تبریز حرکاتیندان خیلی اول حیدر عمو اوغلو ایله علی مسیو آراسیندا

۱- احمد کسروی تبریزی، گوستریلن اثری، بیرینجی جلد، صحیفه ۲۲۳.

یاخین مسلك دوستلوغو نتیجه سینده علی مسیو تبریزده اجتماعیون-
عامیون فرقه سینى تاسیس ایده بیلیمیشدیر. حیدر عمو اوغلو نون حرکاتدا
فعال و چوخ ثمره لی اشتراکی مجاهدلر آراسیندا اونا بویوک محبت قازا-
ندیر میشدی. او، تبریزده «آجی چایی» محاربه سینده، مردن و خویدا
ارتجاع طرفدارلارینین از یلمه سینده و خصوصیله خویدا خلق حاکمیتی بن
یارادیلما سیندا ئوزونون بیلک و باجاریفینی اسیر گه مه میشدیر.

حیدر عمو اوغلو مجاهدلرین تعلیم تربیه سی، حزبی کادرلارین یتیش-
دیر یلمه سی ایله یاناشی مجاهدلرین سلاحلا تجهیز ای دیلمه سینده ده بویوک
ایشگزارلیق گوسترمیشدیر. بومب اعمالا تخانالارینین تاسیسینده و بو
بومبلاردان استفاده ای دیلمه سینده، بوساحده کادر حاضر لیغیندا
گوستردیگی خدمت لرینه گوره خلق ایچری سینده اونا حیدر بومبی دا
دیلمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی مشهور مرتجع مردلی شجاع نظام تبریز
حرکاتینا قارشى ووروشان ان غدار دشمنلردن بیرى ایدی. اونون جلفا ایله
تبریز آراسیندا کی اساسریولو نظارت آلتیندا ساخلا ماسی حرکاتین ایره-
لیلمه سینه مانع اولوردو. ستارخان و اونون یاخین آدمالاری شجاع نظام
کیمی مرتجع عنصری آرادان گوتورمک و بونونلادا مرندده استبداد
قوه لرینی از یب تبریز-جلفا شوسه سینه نظارت ایتمک ایچون یوللار
آختاردیقلاری زمان حیدر عمو اوغلو ئوزونون چوخ جسارتلی تدبیرینی
ایره لی سورور و قبول اولور. او، میرزا اسماعیل نویری ایله مشاوره
ایتدیکن سونرا شجاع نظامین تبریزده کی دوستو سیف الساداتا مخصوص
آد مهر و نون عینینی دوزل تدبیر و ایچری سینه بومب قویولموش بسته نین
سیرقوشونو همین مهرله مهرله ییب مرندده شجاع نظامین عنوانینا گوندریرای.
معلوم اولدوغو کیمی شجاع نظام ئوز ایوینده بسته نی آچتدیرارکن بومب
پارتلامیش و بونون نتیجه سینده شجاع نظام و اونون اوغلو ئولموشلر.
بو حادثه ایسه مرندده مترقی قوه لری روحلاندیر میش و شدتلی بیروورو-
شمدان سونرا مرندده مرتجع قوه لردور یلیب مشروطه برپا ای دیلمیشدیر.

حیدر عمو اوغلو نون بو بومبلاردان، پارتلا ییجی ماده لردن چوخ
مهارتله و یرینده استفاده ایتمه سی، بئله لیکله دشمنه تاثیرلی ضربه لر
اندیرمه سی حقه بیر چوخ یازیلی منبعلر واردیر.
حیدر عمو اوغلو ستارخانین ان یاخین سلاحداشلاریندان بیرى ایدی. او،
اکثر دو گوشلرده سردارلا بیریرده اولموش، ستارخانین کچیردیگی حربی
مشاوره لرده یاخیندان اشتراک ایتمیش و مشروطه انقلابینا چوخ مثبت
فکر کومگی گوسترمیشدیر.

ستارخانین مجاهدلریندن بیر اولموش ع. مختارزاده ئوزونون
خاطره لرینده قیدایدیرکه، ستارخان سپهدار ایله گوروشه گیدن زمان ۲۰
نفر سچمه مجاهدین ایچریسیینده حیدر عمو اوغلو دا وارایدی. (۱)
هئچده تصادفی دگیلدیرکه، مباحثه لی مسئله لرین مذاکره سینده ویا
مصاحبت مشاوره لرینده سردار ملی اشتراکچیلارا مراجعتا دیرمیش:
—حیدرخان نه دیسه اودور.

حیدر عمو اوغلو گورکملی حرکات خادمی ستارخانین محبت و حرمتینی
تصادفا قازانما میشدی. او، بونا ئوزونون گوستردیگی رشادت و فعالیت،
جدیت و استعدادی ایله، خلق حرکاتینا خیر ویرن عقلی تدبیرلریله نایل
اولموشدور. ائله بونا گوره ایدی که، مرند و خویون آزاد ایدیلمه سی و
بو محاللاردا خلق حاکمیتی نین قورولوب، مدافعه اولونماسی ستارخان
طرفیندن حیدر عمو اوغلو یا تاپشیریلیمیش و اودابو مسئول وظیفه نین
عهده سیندن لیاقتله گلمیشدیر. حیدر عمو اوغلونون خویدا آپاردیغی
انقلابی ایشرو خلقین رفاهی ایچون حیاتا کچیردیگی تدبیرلر دقتی جلب
ایتمه یه بیلمز. او، مبارزه نین ان قیزغین دورینده بئله قوروجولوق ایش-
لرینی، مدنی ترقینی اونوتما میش، فرصت دوشن کیمی معارف، مدنیت،
اینجه صحت، عمومی قوروجولوق و آبادلیق ایشلرینه ده اقدام ایتیمیش-
دیر. محض بو خصوصیتلرینه گوره ایدی که، ستارخان، حسین باغبان و
باشقا گورکملی انقلاب خادم لری کیمی حیدر عمو اوغلونون دا حقیقنده
خلق ایچریسیینده ماهنیلار یارانمیشدی.

حیدر عمو اوغلو حقیقنده دیبلن خلق ماهنیلاریندان بیرینده اوخویوروق:

عمو اوغلو گلدی خویا خویلولارا قرار قویا
یتیم لرین قارنی دویا
یا شاسین گوزل عمو اوغلو.

***

عمو اوغلو مینیب فایتونا تومار ویریب بوز آتینا چورک ینیب یوز آلتینا
یا شاسین گوزل عمو اوغلو

***

راست بازارین راستاسی گلیر مجاهد دسته سی عمو اوغلو دور سر کرده سی
یا شاسین گوزل عمو اوغلو.

۱- «آذربایجان» روزنامه سی، ۱۲۲۵-نجی ایل، نمره ۸۷۲.

حیدر خانین انقلابی حادثه لره باخیشی بوندان سونرا داهاد دقیق لشمیش، ستار خانین سلاحداشی اولماق اونون انقلابی تجربه سیننی زنگین لشن— دیرمیشدیر. او، مبارزه لرین آلولاری ایچری سینده، اجتماعی طوفانلار قوینوندا بویویوب یوکسلمیش، نهایت دنیا کومونست و کارگر حرکاتی نین، ایران آزادلیق نهضت لرینین گورکملی خادمی کیمی شهرت— لشمیشدیر. ئولکده کارگر حرکاتی نین متشکل لشمه سی، ایران کومو— نیست فرقه سینین پارانما سیندا دا حیدر عمو او غل ونون خدمتی آزا ولما میشدیر. ستار خانین ان یاخین سلاحداشی، آزادلیق حرکاتی نین فکر بهادر لریندن بیری، قورخماز سرکرده حیدر خان افشار ۱۳۰۰— نجی شمسی ایلینده انگلیس جاسوسلارینین توطئه سی، میرزا کوچک خانین خیانتی و احسان اله خانین سولچولوغو نتیجه سینده تیرباران ایدیلمیشدیر. او، ایران خلق لرینین آزادلیق و سعادت ی او غروندا شهید اولموشدور.

مشروطه حرکاتی نین فعال اشتراکچیسی و
دوامچیسی شیخ محمد خیابانی

شیخ محمد هجری شمسی ۱۲۵۸-نجی ایلده (۱۸۷۹ میلادی) تبریز ولایتی نین گونی محالینین خامنه قصبه سینده آنادان اولموش. ۱۲۹۹-نجو ایلده ۴۱ یاشیندا ایکن ایران ارتجاعی و امپریالیزمین الیرقصدی نتیجه سینده تبریز شهرینده وحشیجه سینده ئولدورولموشدور.
گورکملی معارفچی، انقلابچی دموکرات اولان خیابانی نین حیات و یارادیجیلیغینی ۳ دوره بولمک اولار:
۱۲۵۸-۱۲۸۴-نجی ایللری احاطه ایدن بیرینجی دور اونون اوشاقلیق و گنجلیک دورندن عبارتدیر. همین دورده خیابانی دینی تحصیل

آلیر، شخصی مطالعه‌ایله مشغول اولور، بیلگینی آرتیرماغا چالیشیر، ئوز هموطنلرینی ارتجاع واستبدادین پنجه‌سیندن خلاص ایتمک ایچون دوشونور، یوللار آختاریر. ومبارزه ایدیردی. او، ابتدائی تحصیلینی کهنه اصول مکتبینه آلمیش، بیرمدت روسیه‌ده آتاسینین یانیندا تجارتله مشغول اولموشدور. لاکن بیرمدتن سونرا آتاسی اونوتحصیل آلماق ایچون ییندن تبریزه قایتارمیش و خیابانی اوزمانین مشهور عالم‌لریندن پیری اولان حاجی میرزا ابوالحسن انگجینین یانیندا فقه و اصولدان درس کچمیشدیر.

ایکینجی دور ۱۲۸۴-۱۲۹۰-نجی ایللری احاطه ایدیر. خیابانی بودورده مشروطه انقلابیندا، تبریز حرکاتیندا، عمومیتله ئولکه‌نین سیاسی-اجتماعی حیاتیندا فعال اشتراک ایتمیشدیر.

اوچونجو دورایسه ۱۲۹۰-۱۲۹۹ ایللری احاطه ایدیر و بویایلر خیابانی‌نین حیاتینین ان ثمره‌لی و پارلاق دورو، اجتماعی مبارزه‌سینین ذروه‌سی حساب اولور. خیابانی محض بودورده تجدد فلسفی مکتبینین اساسلارینی ایشله‌یب حاضرلامیش، ۱۹۲۰-نجی ایله خیابانی حرکاتی آدیله مشهور اولان دموکراتیک نهضت رهبرلیک ایتمیشدیر. او، بودورده ایران دموکرات فرقه‌سینین آذربایجان تشکیلاتی‌نین رهبری. «تجدد» روزنامه‌سینین معین بیردورده مسؤل مدیری اولموشدور. شیخ محمد خیابانی‌نین شورا مجلسینه آذربایجان نماینده سچیلمه‌سی‌ده محض بودوره تصادف ایدیر.

آذربایجان خلقی‌نین گورکملی عالم و انقلابچی اوغلو شیخ محمد خیابانی‌نین زنگین حیات و مبارزه‌سی ایندیبه قدر بیرچوخ تدقیقاتچیلار طرفیندن ماراقلایزلمیش، اونون فلسفی، اجتماعی و سیاسی اثری قسما تدقیق ایدلمیشدیر. بوساحده ایلك آدیمی شیخین سلاحداشی حاجی محمدعلی بادامچی آتمیشدیر. او، ۱۹۲۵-نجی ایله خیابانی‌نین اوشاقلیق و گنجلیک ایللرینه عاید «شیخ محمد خیابانی» (۱) آدلی اثرینی یازمیشدیر. بو ساحده میرعلی آذری‌نین بویوک حجملی اثری (۲) ئوز زنگین لیگی ایله فرقلدیر. حسین مکی‌نین، حسین فرزادین (۳) و بیرسیرا

۱- محمدعلی بادامچی- «شیخ محمد خیابانی»، برلین-۱۹۲۵.

۲- میرعلی آذری، قیام شیخ محمد خیابانی» تهران، ۱۳۲۹.

۳- (۱۹۴۴-۱۹۴۵-نجی ایللرده خیابانی‌نین نطق لربنی توپلاییب

چاپ ایتمیشدیر)

باشقا مولف‌لرین یازیلاری دا بیرسیرا سهو، تحریف و باشقا نقصانلارینا یاخما یاراق شیخ محمد خیابانی نین حیات و مبارزه سینى، خصوصيله اونون رهبرليک ايتديگی دموکراتیک حرکتی ئوگرنمک ایچون ماتریال ویریر. شیخین حیات و مبارزه سینى ئوگرنمک ایچون سوووت تاریخ شناسلارینین آتدیقلاری نجیب آدیملار خصوصيله دفته لایق‌دیر. اساس منبعلردن بیرى اولان «خیابانی» (۱) اثری ده سوووت تدقیقاتچی سی غلام محمد لى طرفیندن یازیلیمیشدیر. لکن بورا دا خیابانی نین یالنیز مشروطه انقلابیندا، خصوصيله نبریز حرکتیندا اشتراکیندان و ستارخانلا اولان علاقه سیندن بحث ایديله جک‌دیر.

بیلدیگیمیز کیمی تبریزده خلقین انقلابی حرکتی جوشغون اقیانوس کیمی تلامه گلدیگی زمان بو حرکات ئوز ایچری سیندن گورکملی دویوش سرکرده لری و فکر بهادرلاری د ایتیریمیشدیر. لکن او بهادرلارین ایچری سینده ائله لری و ارایدی که، اولار هم‌الده سلاح سنگرلرده ووروشموش، همده انقلابی فکرله حرکات کومک ایتیمیشلر. بئله شخصیتلرین ان گورکملی لریندن بیرى ده خلقیمیزین قهرمان اوغلو، آلولو وطنپرست، گورکملی سیاستمدار، آتشین ناطق، یازیچی و انقلابچی ژورنالیست شیخ محمد خیابانی ایدی. خیابانی مشروطه انقلابی باشلانان گوندن، خصوصيله ستارخان حرکتی دورونده بو حرکتدا فعال سورته اشتراک ایتیمیشدیر. دشمنه قارشى دویوشلرده عادى مجاهد کیمی سلاح گوتوروب ووروشان خیابانی چوخ یاخشی درک ایدیردی که، دشمنه قارشى تکجه سلاحلا ووروشماق آزدیر، اونو تماميله ترک—سلاح ایتمک ایچون ایده اولوژی ساحده ده مبارزه آپارماق، استبداد قورولوشونون خلقه ضد ماهیتی نی آجیب گوسترمکله یاناشى، آزادلیق و استقلالیتین نه دیمک اولدوغونو خلقه باشا سالماق نروریدیر. شبهه یوخدور که، بئله بیر ایش ایچون خیابانی کفایت قدر بیلیک و معلوماتا مالک ایدی. الیمیزده خیابانی نین اوزمان تبریزین کوچه و محله لرینده، میتینگ و مسجد بیغینجاقلاریندا سویله دیگی نطق و صحبت لرینین هامی سینین متنی اولماسادا، اونون الیمیزده اولان دیگر زنگین ارثی بیرداها گوستریر که، او، ئوز شخصی مطالعه سی ايله زنگین علمی بیلیک توپلایا بیلیمش و بونونلادا آذربایجانین فلسفی فکرانکشافی تاریخینده ینى بیر دور آچماق شرفینه نایل اولموشدور. البته، اونون بئله یوکسک

سویه به قالخماسینا روسیه ده دموکراتیک فکرانکشافیله تانیشرلیغی، تیمورخان شورادا (ایندیکی بویناقسکیده) یاشاییب یاراتمیش اولان عبدالرحیم بک طالبزاده ایله یاخین تانیشرلیغی، روس، عرب، فرانسه، فارس، و دیگر دیللی بیلمه سی و بودیلر واسطه سیله باشقا خلقلرین مبارزه تاریخینی ئوگره نمه سینین بویوک تاثیر اولموشدور. قیدایتک لازم دیرکه، خیابانی محض مبارزه یه قوشولدوغو ایلك ایللردن، اله ایتمیش اولدوغو بیلیک و تجربه نی خلقین آزادلیق ایشینه صرف ایتمیشدیر. سندلردن معلوم اولورکه، مشروطه دورونده روحانی پالتاریندا النده توفنگ خیابان محله سینین سنگرلینده ووروشان خیابانی نین اوزمان ۲۶-۲۷ یاشی اولاردی. لکن بو سندلرده گوزه چاپدیریلیرکه، بوگنج ئوز جسارتی و متانتی ایله باشقالارینا نمونه اولماقلا یاناشی، بیلیک و دوشونجه سی ایله ده حرکاتین ایره لیله مه سینه خدمت ایدیردی. بیلیدیگیمیز کیمی بیرسیرا صنف، طبقه و زمره لر کیمی مترقی فکری روحانیلرده مشروطه انقلابیندا اشتراک ایتمیشلر. لکن بیرسیرا روحانی فنودالار اوللر مشروطه نی اسلاما موافق بیر حرکات کیمی تعریفله دیکلری حالدا، سونرادان ئوز صنفی موقعلرینین حکمو ایله بونو اسلاما ضد بیر حرکات کیمی قیمتلندیردیلر. اونلارین سیرا- سیندان چوخ آزمقداردا روحانی سوناقدر آزادلیق جبهه سینین صادقی مبارزلری کیمی قالماق شرفینه نایل اولدولار. شیخ محمد خیابانی بونلاردان هرجه تدن فرقلنن، خلق ایشینه اولدن آخراقدر صداقتلی اولان مبارز روحانیلردن بیریددی. او، تبریز حرکاتیندا و سونرالار آذربایجاندا ن سچیلیب شورا مجلسینه نماینده گوندریلدیگی دورده، ۱۹۲۰-نجی ایله حرکات باشچیلیق ایتدیگی وقت، ووروشوب شهید اولدوغو دقیقه- لرده ده بونو پارلاق شکلده ثبوت ایتیرمیشدیر. اونون قالدیردیغی فکر بایراغی اوزرینده آزادلیق، برابرلیک و اجتماعی عدالت شعارلاری یازیلیمیشدی. خیابانی ئوزونون یوکسک کیفیتلرینه- صداقتلیلیگینه، تمیزلیگینه، بیلیک و لیاقتینه گوره اهالی آراسیندا بویوک حرمت و نفوذا مالک ایدی.

تبریز دشمن قوه لری طرفیندن محاصره آیلندیغی زمان اونون اطرافلا اولان علاقه سی تامامیله کسپلمیشدی. ایستر مجاهدلرین، ایستر- سده بوتون زحمتکش کتله نین آذوقه ایله تامین ایدیلمه سی مهم بیر پروبلم کیمی قارشیدا دوروردو. محض بئله بیر آغیر وضعیت حکم سوردوگو دورده شیخ محمد خیابانی نین تشبثی ایله کومسیون تشکیل ایدیلیمیشدیر. اهالی نین همین کومسیونون فعالیتینه یاخیندان کومک

گوسترمه‌سی، خیلی مقدردا پول، آذوقه و باثقا لوازماتین توپلانماسی چتین لیگی آرادان معین‌قدر قالدیرماقدا بویوک رول اوینامیشدیر. شیخین بونجیب تشبثی واهالی آراسیندا آپاردیغی قیزغین تشویقات ستارخان طرفیندن دفعه‌لرله تقدیر ایدلمیشدیر. خیابانی لازم گلدیکده البندء سلاح مجاهدلرله بیرسنگرده ووروشور ویری گلدیکده ایسه میتینگ و پیغینجاقلاردا، کریم‌خان مسجدینده ئوز معلمی شیخ سلیم‌له بیرلیکده چخیش ایدرک تهران حاکملرینین آذربایجاندا یاراتدیغی زوراکیلیق و سقالت منظره‌سینی خلقین گوزو قارشیسیندا جانلانديرپردی. اونون آتشین نطقلری، دولغون و مضمونلوفکرلری تبریز حرکاتی‌نین ایره‌لیله-مه‌سینه چوخ بویوک خدمت ایتیمیشدیر.

خیابانی ئوز فداکارلیغی، مترقی فکرلری و خلق ایشینه صداقتی‌ایله حرکاتین بیرچوخ خادم‌لرینین، اوجمله دن سردار ملی ستارخانین، گورکملی روحانی عالم ثقت‌الاسلامین، باقرخانین، شیخ سلیمین دقتینی ئوزونه جلب ایتیمیشدیر. خیابانی، شیخ سلیم طرفیندن تبریز انجمنی‌نین عضولوگونه کاندید ویریلیمیش و سچیلدیکن سونرا انجمنین ایشلرینده ثمره‌لی فعالیت گوسترمیشدیر.

خیابانی مشروطه‌چیلرین سیراسیندا استعدالی، گورکملی و پرینسیپال بیردیپلومات و سیاسی خادم‌کیمی ده شهرت تاپمیشدیر. یاشی آز اولسادا، خیابانی دنیا گورموش ائل آغ‌ساققاللاری‌قدر حرمت قازا-نمیشدی.

شورا مجلسینه نماینده گوندرمک ایچون آذربایجان خلقی بو جسارتلی مجاهد و فکر بهادرونه سس ویرمکده ئوز فکرانکشافینی ثبوتاً یتیردیگی کیمی خیابانی‌دا بواعتماداً لایق اولدوغونو دونه-دونه تصدیق ایتدیرمیشدیر. وطنین ان آغیر گونلرینده شورا مجلسینین تریبوناسینی خلقین مبارزه سنگرینه چویرن خیابانی، بورادان بویوک بیر جسارتله چخیش ایدیردی؛ او، مجلسین تریبوناسیندان سویله‌دیگی منطیقی، حرارتلی ضدامپریالیست و ضدارتجاع نطقلریله تکجه آذربایجان خلقینین دگیل، بوتون ایران خلقلرینین حقیقی و کیلی اولدوغونو نمایش ایتدیرمیشدیر.

شیخ همین دورده ستارخانلا، خصوصیه باقرخانلا چوخ وقت تماسدا اولموشدور. اونلارین مبارزلیگی و ایگیدلیگی خیابانی‌نی حیران قویمو-شدور. شیخ سردار ملی ستارخان‌ی خاطرلایارکن سونرالار دیمیشدیر: «بلی، یاخشیی یادیم‌دایرکه، بیردفعه مشروطه‌چیلرین مجاهدلره ویرمگه پوللاری یوخ‌ایدی، ستارخان ئوز پولونو گتیریب سنگرلرده مجاهدلره

پایلادی. بیرنجه مین تومنندن عبارت اولان وستارخانین وار-یوخونو تشکیل ایدن اوپول، سردارین گوزونده دگیل ایدی. آذربایجانین بو غیرتلی اوغلو جانی ایله برابر وار-یوخونودا خلق یولوندا صرف ایتدی و شرافت قازاندی». (۱)

خیابانی نه اینکه تبریزده ایکن، حتی تهراندا مجلس شورای ملی نین و کیلی اولدوغو زمانلار بئله آذربایجاندا جریان ایدن حادثه لرله دریندن ماراقلانمیش وستارخانلا علاقه سینی دوام ایتدیر میشدیر. او، تهراندا کی سیاسی وضعیت حقیقنده وقت آشیری ستارخانا معلومات گوندریدی. ستارخانین تهرانا چاغیریلدیغی وقت شیخ محمد خیابانی نین قزوینه قدر سردارین پیشوا زینا گلمه سی و اونونلایکیلیکده سیاسی وضعیت حقیقنده محرامانه صحبت ایتمه سی ئوزو-ئوزلو گونده اونلارین بیر-دیگرینه بسله دیگی اعتماد و صمیمیته آیدین مثال دیر.

شبهه یوخدور که، شیخ محمد خیابانین انقلابچی دموکرات کیمی یتیشیب ۱۹۲۰-نجی ایلده آذرباجان خلقی نین دموکراتیک نهضتینه باشچیلیق ایتمه سینه خلقین انقلابی مبارزه سنین، ایران مشروطه انقلابی نین، خصوصیه ستارخانین رهبرلیگی ایله استبداد رژیمینه آغیر ضربه اندیرن تبریز حرکتی نین و دیگر مترقی عامللرین بویوک تاثیر اولموشدور. اونون علمی-نظری جهتدن یتگین لشیب انکشاف ایتمه سینه و گله جکده آزادلیق مبارزی کیمی یتیشمه سینه تبریز حرکتی گورکملی مرحله کیمی چوخ بویوک رول اوینامیشدیر.

حاجی مهدی کوزه کنانی

آذربایجانین آچیق فکرلی تاجر لریندن اولان حاجی مهدی کوزه کنانی مشروطه حرکاتینا خصوصی علاقه بسله میشدیر. او حتی مشروطه انتقال- بیندان قاباقدا مملکتین تحوله احتیاجی اولدوغونودرک ایدنلردن اولمو- شدور. او، علی مسیو، حاجی رسول صدقیانی، حاجی محمد آقا حریری و باثاقا- لاری ایله یاخینلاشمیش و اونلارلا فکرا بیرلشمیشدیر. او، مملکتده حکم سورن ظلمو استبدادین، امپریالیزم نفوذونون علیینه ایدی. استبداد ظلمو بوتون وطنپرستلری ناراحت و عصبی ایتدیگی کیمی حاجی مهدینی ده ناراحت و عصبی ایدیردی. او، ئوز دیدیگی کیمی محمد علی میرزانین ظلمو تجاوزونه معروض قالان هموطنلرینی گوروب ساکت اوتورا بیللمه- میشدیر.

حاجی مهدی کهنه قایدادا اولسادا سوادلی و دنیاگورموش تجربه لی مبارز اولموشدور. او، هله ۱۹۰۴-۱۹۰۳-نجی ایللرده تبریزده باش ویرمیش اعتراض حرکاتیندا اشتراک ایتمیش، مشروطه حرکاتینا حاضرلیق ایشینده یاخیز دوستو علی مسیونون کومکچیلی کیمی حرکت ایتمیشدیر.

جانینی و وارینی آزادلیق یولوندا قویموش اولان کوزه کنانی ئوز اوغوالارینی دا سلاخلاندیر اراق مجاهدلرین جرگه سینه گوندر میشدیر. خلقو آزادلیق ایشینه صداقتینه گوره حاجی مهدی انجمن ایالتی نین عضولوگونه سچیلیمیش و عمر ونون آخری ناقدر بویولدا عهده سینه دوشن وظیفه نی لیاقتله یرینه یتیر میشدیر. تبریزده ارتجاع طغیان ایتدیگی بیر وقتده ده حاجی مهدی روحدان دوشمه میش و ئوز اینامینی ایتیرمه میشدیر. او، گور کملی بیر مشروطه چی کیمی بوتون مترقی قوه لرین رغبتینی قازانمیش، ستارخان اونا خصوصی احتراملا یاناشمیشدیر.

بیرسیرا منبع لرین یازدیغینا گوره مجلس توپا باغلان دیقدان سونرا ارتجاعین قودوزلاشدیغی زمان ستارخان ۱۲-۱۰ نفرله بیرلیکده حاجی

مهدینین منزلینده مصلحت جلسه سینده ایمیش. او، حاجی مهدینی غمگین گوردو که دییر: حاجی من ئولمه میشم که، سیز غمگین اولامیز.

جلسه ده اشتراک ایدنلرین، اوجمله دن حاجی مهدینین وضعیتدن نگران اولدوقلاریننی حسرایدن ستارخان علاوه ایدیر: نه قدر جانیم ساغدییر قویبارام آزادلیق آرادان گیتسین.

ستارخانین بوسوزلری اورادا اولانلارا، اونلارین واسطه سیله باشقالارینا چوخ درین مثبت تاثیر ایتیمیشدیر. او، همین اجلاس دن کوچیه چخاراق بایراقلاری اندیرمکله مشغول اولارکن حاجی مهدی ده، اونون صمیمی دوستو علمی مسیودا اونون یانیندا اولموشلار. بو، عین زماندا حاجی مهدینین انقلابچیلار آراسیندا بویوک نفوذ مالک اولدوغونو گوستریر. اونون مشروطه حرکاتیندا توتدوغو موقعین محکم لیگی بیرده بونونلا ایضاح ایدیلمه لیدیر که، دشمنین سیرادان چخارماق ایسته دیگی انقلابچیلارین ایچری سینده حاجی نین دا آدی اولموشدور. محمد علمی شاه طرفیندن آزادلیق باشچیلاریننی ترور ایتیمک ایچون تبریزه گوندریلیمیش اکرم السلطانین و علمی اصغر خانین قره سیاهی سینده حاجی مهدی کوزه کنانی نینده آدی قید ایدیلیمیشدیر. دوه چی مرتجع لری ده فرصت دوشدو گوزمان اونون ایوینه هجوم چکیرو غارت ایتیمکه چالیشیردی لار. لاکن بوتون بوته دیدو ترور تدبیرلری حاجی مهدی کوزه کنانی نین محکم اراده سیننی و صداقتیننی قیرا بیلمه میس، اونو توتدوغو یولدان دوندرمگه موفق اولمامیشدیر. او، ئوز نطق لرینده و چخیشلاریندا انقلابی قوه لری آخراق در مبارزه آپارماغا چاغیراراق دیدردی: «ئوز حقوقونوزدان ال چکمه بین و بیرله شیب مشرو- طه ننی قورویون که، سیزین اولادلارینیز آسوده یاشاییب، آدینیزی همیشه یاخشی یامقلا یاد ایتسینلر».

کرمانشاهلی یار محمدخان

معلوم اولدوغو کیمی مشروطه انقلابیندا چوخ ملتلی وطنیمیزین بوتون خلقلری شرکت ایتیمیشلر. بو خلقلرین بعضی نماینده لری، اوجمله دن کورد خلقی نین آزادیخواه اوغوللاریندان کرمانشاهلی یار محمدخان تبریز حرکاتی نین دا اشتراکچیسی اولموشدور. گلاوند ائلی نین باشچیسی آقامحمدخانین اوغلو یار محمدخان ۱۲۹۲-نجی هجری قمری ایلینده کرمانشاهدا آنادان اولموش، تحصیلاتیننی دا همین شهرده آلمیشدیر. او، جوانلیق دورونو داغلاردا، آت بئیلینده، تیراندازلیق مشق لرینده و دوپوشلرده کچیریمیشدیر. بعضی منبعلر اونون هله مشروطه حرکاتیندا،

اول آزادلیق ایشینه رغبت بسله دیگینی قید ایتیمیشدیر. همین حرکات زمانی ایسه اودا کرمانشاهدا ئولکه نین آزادلیق و استقلالی اوغروندا مبارزه لره قوشولموشدور.

مجلس توپا باغلانمازدان اول محمدعلیشاعین و اونون امپریالیست حامی لرینین مشروطه علیینه توطئه دوزلتدی کیری ئوزونو حس ایتدیر. یردی. اونا گورده تهران مجاهدلی ولایتلردن کومک ایسته مه لی اولمو. شدولار. یارمحمدخان دا همین چاغیریشا جواب اولاراق قارداشی حسین خان و اوچ آتلیسی ایله بیرلیکده تهران داوغرو یولادوشور. لکن قم شهرینده ایکن مجلسین توپا باغلانماسی خبری یارمحمدخان کدرلندیریرسه تبریزین مقاومت خبرینی آلدیقدا او، اورکبن سئوینیرو ئوز مبارزه سینمی آذربا. یجانلی قارداشلار ایله بیرلیکده دوام ایتدیرمک قرارینا گلیر. اونا گورده قم شهریندن گیزلی یولارلا ئوزونو، قارداشینمی، آتلی لارینمی و سلاحینمی تبریزه چاتدیریر.

کورد آزادیخواه لارینین تبریز حرکاتیندا اشتراکی چوخ ملتلی ایران خلق لرینین مبارزه دوستلوغو تاریخی نین پارلاق صحیفه لرینان بیرینی تشکیل ایدیر. یارمحمدخانین تبریزه گلمه سینمی همچینین بونقطه نظرندن قیمت لندیرمگی باچاران ستارخان اونو ئوزونون انیاخین سلاحداشلاریندان بیری کیمی قبول ایدیر. بیرنجی گوروشده اونو صمیمیتله قوجاقلایب ئوپن ستارخان اونونلا بیرلیکده ایالتی انجمنه گیدیر و ئوزونون حرارتلی سوزلریله کورد آزادیخواه لارینمی انجمنه معرفلیک ایدیر. یارمحمدخان ایسه تبریزین ارتجاع و امپریالیزم هجومونا قارشى بوقدر قهرمانلیقلا مقاومت گوسترمه سینمی اورکبن آتیشلادیغینی، انجمن عضولریله، خصوصیه ستارخانلا گوروشدوگونو سئوینجله یاد ایدرک «بونومن بوتون حیاتییم ایچون خوشبخت لیک علامتی کیمی حساب ایدیرم» - دیمیشدیر.

یارمحمدخان آزکچمه دن ئوزونون لیاقتلی مجاهد باشچیسى اولدو - غونو گوستره بیلیمیشدیر. یارمحمدخان عین زماندا دوستلوق و صمیمیتی لایقینجه قیمت لندیرمگی باچاران حساس اورکلی انسان، حربی لیاقته مالک قورخماز بیر سرکرده اولموشدور. اونون تبریزه گتیردیگی سلاحلار ایچری سینده بیر آغیر مسلسلینده اولماسی دویوشن قوه لرین دقتینی جلب ایدیر. اونون کیچیک دسته سینین هم آتدان، هم ده بو آغیر سلاحدان استفاده ایتدیگی ایچون یاخشی حرکت و گوجلو آتش امکانینا مالک بیر ضربه قوه سی کیمی اولور. اونا گورده تبریز حرکاتی تاریخینی ورقه دیگجه یارمحمدخانین هم مدافعه سنگرلرینده، کوچه

باريكادا لاريندا، همده هجوم عملياتيندا اشتراك ايتديگيني وموفقيتلر قازانديغيني گوروروك.

يار محمدخان ميان دوستان

يارمحمدخانين و اونون قارداشي حسين خانين، اونلارين اوچ رشيد اتلى سينين قوچاقليغي وحرکاتا صداقتي تبريز جماعتينين، اونلارين دويوش يولداشلارينين، خصوصيله ستارخان و باقرخانين رغبت و محبتيني جلب ايدير. کومک لازم اولدوقدا ستارخان اونلاردان استفاده ايدير. بير چوخ محاربه لرده يارمحمدخان ستارخانلا، بيرنچه دفعه حتی باقرخانلا چيگين-چيگينه ووروشور، دموکراسي و آزادليغين الدهيديلمه سي ايشينده دفعه لرله جانيني خطره سالير.

او، قارداشي و اتليلاري ايله، بيردسته گاميشاوان (جمشيدآباد) مجاهديله بيرليکده مراغه يه مشهور جلاله حاجي صمدخان شجاع الدوله يه قارشى دويوشه گوندريلديکده دشمنين محاصره سینه دوشورو چوخ چتين ليکله محاصره دن قورتارماغا موفق ، اولور. او، بو احوالاتي تبريزده ستارخانا گزارش ويره رکن موفقيت سيزليکله قاييتماغى غيرتينه سيفما-يان بيرحادثه حساب ايدرك کدرله نير. لاکن ستارخان اونلار ويره رک «نگران اولما، عوضيني چخاريق»-ديير.

نهایت او، ۱۴ ربيع الاول ۱۲۲۷-ده تبريز ياخينليغيندا (آناختون کندی اطرافيندا) شجاع الدوله نين باشچيلىق ايتديگي قوه لرله دويوشه گيريشير، ستارخانين حربى مصلحتي، حکم آوار (حکم آباد) و گاميشاوان مجاهدلرينين کومگيله دشمنه محکم ضربه انديرير. تلفاتدا دوچار

اولموش دشمن قوه لری گری اوتورارکن اونلاردان ۱۷ نفری ده اسیر
دوشور و چوخلی فشنگیرده قویورلار. همین دویوشده یارالانمیش
یارمحمدخان ستارخانین منشی سی اسمعیل امیرخیزی نین ایوینه آپاریلیر
معالجه دن سونرا ینه ده ئوز حربی فعالیتینی دوام ایتدیریر.

الوار محاربه سی مجاهدلر ایچون ان جدی و آغیر دویوش عملیاتلار—
یندان بیرری حساب اولونور. بورادا ارتجاع و امپریالیزم ال آلتیلاری
چوخلو انسان قوه سی و آغیر سلاخلار توپلایاراق مجاهدلره آغیر صربه
وورماق و شهره داخل اولوب قتل و غارت ایتمک ایسته میشلر. ستارخان
دشمنین نقشه سیننی باشادوشه رک باقرخاننی خیابان مجاهدلریله کومگه
چاغیریر. ستارخان هم چوخ بویوک مهارتله دویوش عملیاتینا رهبرلیک
ایدیر، همده شخصاً آتش آچماقلا مشغول اولور. لاکن دویوش موفقیتله
قورتاردیقدان سونرا ستارخانین قرارگاه گجیکمه سیندن ناراحت اولان
یارمحمدخان اسمعیل امیرخیزی ایله بیرلیکده اونون دالینجا گیدیر و آنجا
اونو گوردو کدن سونرا ساکتلشه بیلیر.

ستارخان یارمحمدخانین حربی و تشکیلاتچیلیق باجاریغینا چوخ
بویوک اعتماد گوستره رک اونو اردبیلله مجاهد باشچی سی گوندر میشدیر.
ستارخان تهرانا گیدنده ده یارمحمدخاننی ئوز وایله اورایا آپار میشدیر. لاکن
خیانت و توطئه لر نتیجه سینده ستارخان تهرانین اتابیک باغیندا یارالا—
ندیقدان سونرا یارمحمدخانین و حیدر عمی اوغلونون حبسه آیینماسی
ایچون دولت طرفیندن امر صادر ایدیلیر. بوندان سونرا یارمحمدخان
کرمانشاه قاییداراق، اورادا مملکتین آزادلیق و استقلال اوغروندا
استبداد و امپریالیزم علیه نه مبارزه نی دوام ایتدیریر. نهایت، اودا
آزادلیق یولوندا گیدن محاربه لرین پیرینده شهید اولور.

یارمحمدخانین، حسین خانین، اونلارین اوچ مجاهد یولداشینین تبریز
حرکاتیندا اشتراکی، تبریزین آزادلیغیندا، دموکراسی و استقلال اوغروندا
خدمت لری آذربایجان خلقی طرفیندن همیشه حرمت و عزتله یاد ایدیله جکدیر.

حسین خان باغبان

مشروطه انقلابینا قدر تبریزده باغبانلیقلا مشغول اولان کربلای حسین
خان خلق ایچری سیندن چخمیش گورکملی مجاهد باشچی لاریندان بیریدیر.
اوندا ظلم و اسارت قارشلی غضب جسی نین اوپانماسیندا ئولکه نین آغیر
وضعیتی نین، هموطنلرینین محرومیتلرینین، تبریز آزادلیغی اهلاریندان بیرری
اولان حاجی میرزا آقا فرشچی نین بویوک رولو اولموشدور. حرکاتین لاپ
اوللریندن باشلا یاراق مشروطه چیلر جرگه سینده ئوز یرینی توتان حسین

خان باغبانلیغی بوراخسادا حسین خان باغبان آدی ایله مشهورلاشمیشدی. او، ئوزونون صمیمی لیگینه، جدیت و رشادتینه گوره آز بیر مدت عرضینده خلق ایچری سینده بویوک محبوبیت قازانمیش، ستارخانین، مرکزغینین و دیگر آزادلیق باشچی لارینین نظر دقتینی جلب ایتمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی چوخ مسئول ماموریتلر انجمن و ستارخان طرفیندن اونا محول ایدیلیمیش، او ایسه همین ماموریتلری بویوک بیر باجاریقلا یرینه یتیرمیشدیر. حسین خان دوزلوك، صداقتلی لیک، قهرمانلیق کیمی بویوک کیمیتلره مالک مجاهد ایدی. او، اجتماعیون—عامیون فرقه—سینین عضولوگونه قبول ایدیلیمیشدی. ستارخان بازارین محافظه سی کیمی مسئول وظیفه نی حسین خان باغبان تاپشیرمیشدی. او، بورا دادا خلق ایشینه عالی خدمتینی، لیاقت و باجاریغینی گوستره بیلمیشدیر. حسین خان تبریز محاربه لرینین دیمک اولارکه، اکثریتینده ئون جرگه ده اشتراک ایتمیش و دو گوشلردن غلبه ایله چخمیشدیر. اونون اسلامبول قاپوستوندا رشادتله ووروشماسی و غلبه چالماسی حتی ستارخانین همین دو گوشده آغیر وضعیتدن خلاص اولماسینا سبب اولموشدور. حسین خان جسوردو گوشچو، سرراست آتان نشانچی ایدی. بیردفعه محاربه لرین بیرینده ۹ فشنگی اولان حسین خان مجاهدلردن بیری مراجعت ایدیب سوروشور:

—خان، ۹ فشنگله محاربه یه گیدیرسن؟

حسین خان باغبان بئله جواب ویریر:

—مگر من ۹ نفردن آرتیق آدام ئولدوره جگم؟

حرکاتین ان بحرانی وقتینده حسین خان ان حساس حربی ایشلر تاپشیریلیمیشدیر. بایراقلارین سالیندیغی موقده مرتجعلر طرفیندن ایالتی انجمنینده بایراغی یاندیریلیمیشدیر. سردارملی انجمن بناسینا ینی بایراق سانجامغی و اونومحافظه ایتمگی حسین خان باغبان تاپشیریر. حسین خان بو وظیفه نی چوخ لیاقت و رشادتله یرینه یتیریر. تصادفی دگیلدیرکه، آزادیخواه لار اونو مجاهدلرین دایاغی آدلاندیریدیلار.

تبریز انقلابچیلاری ایچری سینده گورکملی یرلردن بیرینی توتان حسین خان باغبانین سرخاب محله سینده گیدن مهم دو گوشلردن بیرینده باشیندان یارالانیب هلاک اولماسی انقلابچیلار آراسیندا بویوک کدر دوغورموشدور. بو حادثه ایالتی انجمنی، مرکزغیبی، سردارملی، سالارملی و بوتون مجاهداری متاثر ایتمیشدیر. ستارخان و باقرخانین حضوری ایله یاس مجلس لرینین کچیریلمه سی حسین خان باغبانین انقلاب مبارزه سی

ايچون نه قدر بويوك خدمت ايتديگيني نشان ويريدي. او، اوزرينده ستارخان سردارملى و باقرخان سالارملى نين شكل لرى اولان افتخارمدالى ايله تالطيف اولونان ايلك مجاهدلردن بيرى دير.

حسينخان ئوزونون صداقتيله، رشادت و انقلابى عزمى ايله ستار خانين و باقرخانين سلاحداشى سويه سينه يوكسله بيلميشدير.

او، خلقين محبتيني قازانديغى ايچون شهادت يندن سونرا اونون آدينا شعرلر قوشولموش و بو شعرلر مجلسلرده، محاربه ميدانلاريندا اوخو-نموشدور.

كورپو اوستو باغ اولايدي
حسينخان دا ساغ اولايدي
ستارخانا يار اولايدي

مشروطه حرکاتی نین آتشیمن ناطق لری

مشروطه حرکاتی نین طلب لری مختلف اجتماعی صنفلرین و زمره- لرین منافعینی احاطه ایتدیگی ایچون اونلارین نماینده لرینین ده حرکاتدا اشتراکینا تصادف ایدیریک. بوجهتن دین خادم لرینین مترقی فکری نماینده لرینین خدمت لری دقته لایق دیر. تبریزی حاجی میرزا حسن، حاجی میرزا جواد مجتهد، دوه چیلی میرهاشم و سایرہ کیمی روحانی فؤدالارو اونلارین ال آتیلاری خلق حرکاتینا قارشى محمد علی شاهلا ال پیر اولدوقلاری حالدا آیت اله بهبهانی، آیت اله طباطبائی، ثقتہ الاسلام، خیابانی، ملک- المتکلمین، شیخ سلیمو باشقالاریدا خلقله چیگین-چیگینه ووروشموشرو آخرا قسردہ ئوز عقیده لرینه صادق قالمیشلار. بونلاردان بیر عده سی تبریز حرکاتیندا فعال صورتده اشتراک ایتمیش، خیابانی، میرچوبان، شیخ سلیم، مشکینلی ملاولی و سایرہ کیمی اللرینه سلاح آلمیش و مرحوم آیت اله ثقتہ الاسلام کیمی خلق آمالی اوغروندا جانلارینیندا قربان ویرمیشلر. بئله حرکت ایدنلر اساسا روحانیین اورتاباب حصه سینہ منسوب اولموشلار. بونلارین بیرنچه سی حقیقته قیسا معلومات ویرمک مقصده او یغون اولادی.

ناطق ار سلطانی- ملک المتکلمین

ملک المتکلمین ۱۸۶۰-نجی ایله اصفهانین اورتاباب روحانی عایله سینده آنادان اولموشدور. او، هله لاپ گنج یاشلاریندا ایکن آتاسی وفات ایتمیش، چتین لیکله دینی تحصیل آلابلمیش، خارجی سفرلرده اولموش، واعظ لیک ایتمیش، مشروطه حرکاتی نین اشتراکچیسى اولموش و بویولدادا جانینی قربان ویرمیشدیر.

ملک المتکلمینی چوخ شهرت لندیرن اونون مترقی فکر لری، ظلم و عدالت سیزلیگه قارشى باریشماز مقاومتی، استبداد و امپریالیزم علیهنه آردیجیل مبارزه سی، حرارتلی و معنالی نطق لری اولموشدور. او، کتله وی ناطق ایدی و ئوز نطق لرینده محمد علی شاهى پیسله مکدن چکینمیردی.

ملکی آناسی شهربانو تربیه ایتمیشر، ظلم و استبداد علیهمنه اولماق
 فکری هله عایله محیطینده اونا آشیلانمیشدیر. اوزمان قاجار سلاله سینین
 ظلمو، فئودال ئوزباشینالیغی، ائله جهده چار روسیه سی و انگلتره
 امپریالیستلرینین ظلمی ئولکه نین هر طرفینده، اوجمله دن اصفهاندا
 وطنپرستلری غضب لندیر میشدی. اونا گوره ده ملکین یاشادیغی محیط بوتون
 ناموسلی آدمالاری ظلم و استبدادا، امپریالیزمه قارشى مبارزه یه چاغیریردی.

ملك سبزواری ملا صالحین مکتبینه دینی تحصیل آلدیقدان سونرا
 هندوستانا سفرایدیر. اورادا مسلمانلار و حتی آتش پرست ایرانلیلارا ونو
 محبت و صمیمیتله قارشیلاییرلار. او، تکجه مسلمان و آتش پرستلرین
 مجلس لرینده دگیل، هندوستان میدانلارینین بیرنجه سینده نطق سویله ییر،
 اهالینی سوادلانماغا دعوت ایدیر، جهالته و ظلمه قارشى مبارزه یه چاغیریر.
 نهایت، انگلیس مستملکه چیلری اونو توتدوروب نظارت آلتیندا ایرانا
 گوندریرلر.

هندوستان سفری ملك المتكلمینین گوزونو آچیر، اونون اجتماعی
 شعورونون فورملاشماسینا چوخ گوزل تاثیر ایدیر. خصوصیه او، هندو-

ستاندان قاییتدیقدان سونراسیدجمالالدین اسدآبادی ایله گوروشمگه نایل اولور و بو ایشس اونون انقلابی دموکراتیک طرزده دوشونمه سینه کومک گوستریر. او، بو گوروشو، سیدجمالالدین مترقی فکرلرینی خاطرلایا، کن دیبرمیش که، ویرانه لر بوجاغیندا بویوک بیر خزینه تاپدیم.

ملك المتكلمين روحانی نمالارین، موهماتین، مفتہ خورلوغون دشمنی ایدی. سیداحمد کسروی تبریزی نین یازدیغینا گوره او همیشه ئوز نطق— لرینده اکین چیلیکن، زحمتدن بویون قاچیرانلاری، ارتجاعی و موهوم دوشونلری تنقید ایدبرمیش. او، اهلینی سوادلانماغا، ظلمه دوزمه مگه چاغیرارمیش.

گیت— گیده بیر طرفدن اونون شهرتی و مترقی فکرلی دوستلارینین سایب آرتیر، دیگر طرفدن ایسه ارتجاع و امپریالیزم اونو ایزله مگه باشلاییر و مخالف لرینین سایب چوخالیر. اونون طلبینه اساسا تیکلمیش مدرسه مرتجع لرین هجومونا معروض قالیر. اونو توتماق ایسته بییرلر، لکن او، ۲۰— نجی عصرین اوللرینده آذربایجانا گلیر. بو زمان آذربایجاندا مشروطه حرکاتی تدریجله گنیشلنمکده ایدی. «آذربایجاندا اونو حرارتله قارشیلادیلار. او، منبره چخدی، آتشین نطق لرسویله دی، اونون توصیه سینه گوره تاجرلر و ضیالیلار ینی بیر مدرسه تیکیرلر» (۱).

او، ئوز نطق لرینده آچیق و گیزلی صورتده خلقی استبداد و امپریا— لیزمه قارشى مبارزه یه دعوت ایدیر. تبریز شهرینده بو مدرسه نین تیکلمه سی ملك المتكلمینی چوخ سئویندیریر و او بونو همیشه محبتله قید ایدیر. نهایت او، اصفهانا قاییدیر، اورادا اصفهان والیسی ظل السلطانین ئوز باشینا یقلارینا و جنایتلرینه قارشى اعتراض ایتدیگی ایچون اونو توتماق ایسته بییرلر که، قاچیب تهرانا گیدیر. بو زمان مظفرالدین شاه چار روسیه سیندن ینی بوج آماق و ئولکه نین مالیه و گومروک منبعلرینی گورو قویماق ایسته بییردی. ئولکه نین بیرسیرا شهرلرینده، او جمله دن تهراندا اعتراض حرکاتی باشلانمیشدی. ملك بو حرکاتدا فعال اشترک ایدیر و آتشین نطق لرسویله بییر. استبداد مامورلاری اونو ینه ده توتماق ایسته دیکده، او تهراندان قاچیب گیلانا و سونرادا خراسانا گیدیر. دولت مامورلاری اونون ۱۴ و ۱۶ یا شلاریندا اولان ایکی اوغونو توتوب حبس ایدیرلر. ملك تهرانا قاییداراق آیت اله طباطبائی و آیت اله بهبهانی نین کومگیله شبنامه لر یازیب پایلاییر. بو شبنامه لرده مستبد شاه و اونون ال آتیلاری علیه ننه شدتلی هجوم ایدیلیر و سونرادا بیلیر: «یاشاسین ملت!».

۱— «امید ایران» مجله سی، نمره ۶۲۱، تهران— ۱۳۴۵، ۲۲ شهریور،

صحیفه ۱۹.

بوتون مشروطه حرکاتی دورونده، بوحرکاتین غلبه سینده آلولو ناطق ملک المتکلمینین رولوبویوک اولموشدور. نهایت، محمدعلی شاهلا لیاخوف مشروطیت اوزرینه بیرگه هجوم ایدرکن ملک المتکلمینده گورکملی آزادیخواه لارلا بیرلیکده سپهسالار مسجدینده مقاومت گوستریر. هله توتولوب شهید اولمامیشدان اول انگلیسرلرین آدمی اونون یانینا گیدرک اونو آلدادیب لکه له مک ایسته ییر. لاکن او، بونا چوخ سرت جواب ویریرو ردایدیر.

ملک المتکلمین ئوز مبارزه دوستو، مشروطه حرکاتی نین گورکملی خادم لریندن بیرى جهانگیرخان صوراصرافیلله بیرلیکده توتولوب باغشاهدا حبس ایدیلیر. لیاخوف اونلارا قارشى ئوزونه لایق سوزلر دییر، لاکن بویونلاری، اللری و آیاقلارینین زنجیرده اولماسینا باخمایاراق اونلار لیاخووا کسگین صورتده اعتراض ایدیرو ادب نورملارینی گوز- له مک لزومونو اونا خاطرلادیرلار.

ملک المتکلمینی ئولدورولمه میشدن اول محمدعلی شاهین یانینا آپاریرلار. گورکملی مجاهد اولان ملک همده محمدعلی شاهین جنایتلرینی افشا ایدن قورخماز واعظلردن بیرى ایدی. محمدعلی شاه ملک المتکلمینی هده له دیکده او، بئله دییر: «من ایرانین اوجالماسینی ایسته ییردیم، سن ایسه اجنبی لره قوووشماغی. من ئولومندن ده قورخمورام، چونکه هر قطره قانیمدان یوزلرله ملک عمله گله جکدیر». (۱)

بوندان سونرا باغشاهدا ملک المتکلمینی دوگور، بیرنجه یردن یارالاییرو سونرادا محبوسلاردان بیرنجه سینى، اوجمله دن دوستو جهانگیر خانى دا اونون گوزو قارشى سیندا ئولدورورلر. او، دوروب بو جنازه لری ئوپمک ایسته دیکده توتوب بویونونایپ سالیرو اورادا حاضر اولان محمدعلی شاهین امریله ایپین بیر او جونودا تپ لوله سینه باغلا ییب اورتادان دارتیب و اونو بوغماق ایسته ییرلر. ملک مردلیکله مقاومت گوستریر. لاکن جلادلار اونو قیلینج و خنجرله تیکه-تیکه ایدیرلر. ارتجاع و امپریالیزمین بو وحشی جنایتلری ده، اومرد مبارزین جسارتو لیاقتی ده هئج وقت یاددان چخمایا- جاقدیر. او، آذربایجاندا اولدوغو مدتده ده خلق طرفیندن سئویلیمیش، خلقی سئومیش و اونون آزادلیغی یولوندا بوتون بیلک و انرژی سینى، حتی حیاتی نى دا اسپرگه مه میشدیر.

حاج نصراله ملک المتکلمین ایران خلقلرینین اویانماسیندا خدمتی اولان «روزنامه غیبی»- نین نشریه سی «رویای صادقانه»- نین حاضرلانما-

۱- ملک زاده، گوستریلن اثری، ص ۱۱۷.

سیندا اشتراك ایتمیشدیر. او، و. ای. لنینی معاصر روسیه نین ان نفوذلو شخصیتی، روسیه خلقلرینین انقلابی حرکتی نین رهبری کیمی تانیمیشدیر. او، ۱۹۰۷-نجی ایلده «روح القدس» روزنامه سینده کی چخیشیندا امین اولدوغونو بیلدیر میشدیر که، تزلیکله آزادلیق گونشی روسیه افقلریندن باش قالدیراجاق و ایرانین بوتون مظلوم خلقلرینه ینی حیات ایچون جان بخش ایده جکدیر (۱)

خلق طلبلرینین تمثیل چیسی

آذربایجان خلقی نین ملی آزادلیق حرکتیندا مترقی فکرلی روحانیلرین اشتراکی دا نوزونه مخصوص عنعنه و تاریخه مالکدیر. مرحوم شیخ محمدعلی آل اسحقین ۲۱ آذر نهضتینده اشتراکی، حاضر دا آیت اله خمینی باشدا

۱-باخ: «دنیا» مجله سی، ایکینجی دوره، اوچونجو ایل، نمره ۲، ۱۳۴۱-نجی ایل، صحیفه ۱۰۷.

اولماقلا میلانی، اسکوئی، کمرهیی و سایر دین خادمترین ارتجاع و امپریالیزمه قارشی مبارزه لرده شرکت ایتمه لری بوجهتدن دقته لایق دیر. مترقی فکر صاحبی اولان روحانیلرین خلقین اویانماسیندا رولوبویو- کدور. حرکاتین ضروریلیگی، مقصدو هدف لری حقیقده اونلار کتله لری ایچریسینده تبلیغات ایشلرینین گنیشلنمه سینه گورکملی خدمت ایده بیلرلر. مشروطه دورونون درین فکرلی واعظی، همین حرکاتین فعال اشترای- کچیسسی شیخ سلیمینده خدمتی بوجهتدن اولدوقجا قیمتلی دیر. او، خیابان محله سینده اولان کریم خان مسجدینین واعظی ایدی، بعضا پل سنگی محله سی مسجدینده دعوت اولوناردی و معجزه لر مسجدینین پیشنمازی ایدی.

شیخ سلیم ۱۸۷۹-نجی ایله قره داغین هریس کندینده اورتا سویه لی تاجر عایله سینده آنادان اولموش دور. او، تبریزین دینی مدرسه- لرینده ابتدائی تحصیل آلدیقدان سونرا نجف شهرینه گیتیمیش، اورادا تحصیلینو تکمیل لشدیره رک اجتهاد درجه سیله قاییتیمیش دیر. شیخ سلیمین آتاسی محمدرسول هریس قصبه سینده فرش استحصالی و تجارتیله مشغول اولموش، قارداشلاری میرزا رحیم و آقا کریم ده همین پئشه و تجارتی دوام ایتدیرمیشلر.

شیخ سلیم تبریز جماعتی آراسیندا بویوک نفوذ و حرمت مالک ایدی. او، بو نفوذو خلقه یاخینلیقی، مترقی فکر لری، خلق ایشینه اینام و محبتله قازانمیشدی. او، نوزو دین خادمی اولدوغو حالدا، مشروطه انقلابیندان اول بویوک قدرته مالک اولان شریعت محکمه لرینین، (۱) محضر لرده کی حقه باز- لبقلا رین علیینه ایدی و چوخ وقت بو محکمه لرین جنایتلرینی آچار و تنقید ایدردی. او، حقیقی عدلیه اداره لرینین، خلقه باغلی اولان مترقی اصولو محکمه لرین یارانماسینی طلب ایدردی و تبریز جماعتینده باشا سالماغا چالیشاردی. بوا یسه مشروطه انقلابی عرفه سینده خلق طلب لریندن بیری ایدی.

شیخ سلیم گوزل ادبی ذوقه مالک اولموش و بعضا شعرده دیمیش دیر. بوا یسه اونو قورو دین خادم لیگیندن اوزا قلاش دیر اراق خلق طرفیندن سئویلن، خلقین طلب لرینی دویا بیلن عالم وادیبه چویرمیشدی. اونا گوره ده شیخ سلیم ایستر مشروطه حرکاتی عرفه سینده، ایستر سه ده حرکات زمانی خلق حیاتینا، خلقین ان واجب طلب لرینه داها چوخ دقتیتیرن ناطق- لردن بیری اولموش دور.

۱- دین خادم لرینین اوتوردوغو شریعت محکمه لرینین یرلشدیگی یره دیلیلر.

هله ۲۰-نجی عصرین اوللرینده مشروطه حرکاتی ایده اولوژی جهندن حاضرلاندیغی بیردورده شیخ سلیمین خدمتی بویوک اولموشدور. بوزمان ئولکه استبداد و امپریالیزم اسارتینده ان آغیرگونلر کچیریردی. بو، ئولکه نین استقلالینا، دموکراسییه، خلقین اقتصادی وضعیتینه اولدوقجا منفی تاثیر ایدیردی. ولیعهد محمدعلی میرزاو اونون فراتلاری خلقه دیوان توتماقدا، سویغونچولوق و ئوزباشینالیقدا هچ بیر جنایتدن چکینمیر- دیلر. بوظلمه معروض قالانلار، وضعیتن ناراضی اولانلار خیرخواه آدمالارا، آغ ساققاللارا ئوز درد لرینی دییرو چاره یولو سوروشوردولار. شیخ سلیم ایسه بوتون ایشیتدی کیری و گوردو ک لرینی مجلس لرده، گوروش یرلرینده، مسجدلرده وحتىی بعضا آچیق صورتده موعظه زمانی ایضاح ایدیرو خلق کتله لرینده دوزگون تصور یاراتماغا چالیشیردی. ایستر کوچه لرده، ایستر نمازاتوپلاشما موقعینده، ایستر سه ده منبرده خلق طرفیندن ویریلن «بس چاره میزنه دیر» سئوالینا شیخ سلیم قیساجا اولاراق بیله دییردی: ظالم لر علیهینه مقاومت-اسلام دا بونو جایز حساب ایدیر. او، مسجدلرده و کوچه نمایش لرینده نطق ایدر کزده بونو تکرار ایدیر، اسلام دینی نین ظلمه قارشى مقاومت طلب ایدن جهتلریندن استفاده ایدرو خلقین باشادوشه جگی ساده دیلده ایضاحات ویره ردی. اونا گوره ده دفعه- لرله تعقیبه وحتىی بیردفعه ده ترورامعروض قالمیش ولاکن ارتجاع اونون خلق ایچری سینده نفوذ وایله حسابلاشماغا مجبور اولموشدور. حرکاتین گورکملی خادملرینی ترورایتمک ایچون تهران دان گوندریل میمش مامورلار شیخ سلیم ده ئول دورمک ایسته میشلر، لاکن اونون ئوزونون زیره کلیگی، همده علی مسیونون بوتورورا قارشى وقتینده گورولموش تدبیرلری دشمن قصدینی پوچا چخار میشدیر. (۱)

مشروطه انقلابی نین آلولو ناطقی، خلق طلب لرینین تمثیل چیسی کیمی شیخ سلیم اساسا تبریز حرکاتی زمانی شهرتلمگه باشلامیشدیر. ۲۰-نجی عصرین اوللرینده وطنیمیزین قونشولوغوندا-روسیه ده چوخ مهم حادثه لر باش ویریردی. ۱۹۰۵-نجی ایل روس انقلابی بوتون آسیانی دموکراتیک حرکاتا، ینی حیاتا چاغیریردی. باکی پرولتار حرکاتی مرکز لریندن بیر کیمی دنیانین دقتینی جلب ایت میشدی. تهراندا، اصفهاندا، مشهدده، ایرانین باشقا شهرلرینده خلق حرکاتی گیت-گیده گنیشله نیر و متشکل له شیردی. لاکن محمدعلی میرزا بو حادثه لر حقیقینده آذربایجاندا خبرلر یاییلما سینا سانسور واسطه سیله جدی صورتده مانع اولور و فکرلری

۱ «خواندنیها» ژورنالی، نمره ۹۲، تهران، ۱۴ مرداد ۱۳۴۶، ص ۲۴.

باشلارین ایچریسینده کونترول ایتماک ایسته ییردی. تبریزده بونا قارشی چوخ بویوک خلق اعتراضی باشلاندى. جماعت سامسون خان مسجدینده توپلاشیر. پیشنمازلاردان بیرینجی اولارق شیخ سلیم بورادا چخیش ایدیر. او، سانسور و ترور ایشلرینی بیسله ییر، خلقین طلباتینی ایضاح ایدیر و دیردی که، تهران و باکی خبرلرینین یا ایلماسینا دولت تلگراف-خانادا مانع اولمامالیدیر.

شیخ سلیم بو وضعیتله علاقه دار اولارق ظلم و حق سیزلیکله، جنا-یتله قارشی حرارتله نطق ایدیر و اعتراضچیلارا روحیه ویریر، اونلاری بیرایگه دعوت ایدیر.

شیخ سلیم تبریزده دینی تحصیل آلاکن حاجی میرزا حسن مجتهدین طلبه سی اولموشدو. لاکن تبریز محاصره ده اولدوغو وقت حاجی میرزا حسن دشمنین منافعینی اوستون توتدو قدا، ضعیف لیک گوستردیکده شیخ سلیم تبریز انجمنی نین اجلا سیندا جسارتله اونا اعتراض ایدیر. اوزمان «قره چمن» کندیلری مالک علی هینه چخدیقلاری ایچون مالکین خواهشیه حاجی میرزا حسن مجتهد نظام الملک واسطه سیله میانا فرمانداری ناصر السلطانا گوستریش ویریر و اودا ۲۰۰ توفنگچی ایله گیدیپ کندیلری ازیرو غارت ایدیر. کندیلرین نماینده لری تبریز انجمنینه مراجعت ایتدیکده بیرعه مجتهدین طرفینده دورور، شیخ سلیم ایسه بونا چوخ جدی اعتراض ایدیر. بونا باخمایارق مجتهد ئوز نفوذوندان استفاده ایدیر و شیخ سلیم انجمندن چخیب گیتمه ای اولور. شیخ سلیم تبریز اهالیسی طرفیندن بیر-ینجی مجلسین نماینده سی سچیلیمیشدی. لاکن خلق اونون وجودونو آذرربایجاندا لازم بیلیب تهرانا گیتمه سینه راضی اولمامیشدی. ایندی خلق ئوز مبارز نماینده سینی ارتجاع مقابله نده مدافعه ایدیر و آزاد یخواه لار دسته-دسته اونون ایوینه گیدیپ شیخ سلیم انجمنه گتیریر لر. «بو ایش کتله لرین ایره لیلیمه سی جهتدن قیمتلی دیر». (۱) نهایت شیخ سلیم خلقین قوه سینه آرخالاناراق مجتهد میرزا حسن تبریزدن چخارتدیریر. او، عمومیتله آذربایجان خلقی نین، خصوصیه کندیلرین منافعینی موفقیتله مدافعه ایدیر.

شیخ هم ئوز دینی ملاحظه لری، همده حیات حادثه لرینه، دموکراتیک حرکاتنا مناسبتینه گوره مرحوم حاجی میرزا موسی ثقته الاسلامین طرفداری اولموشدور. ثقته الاسلام «ملی حرکاتین طرفدار لیغیندان، خلقه خیر خواه

۱- سید احمد کسروی تبریزی، گوستریلن اثری، بیرینجی حصه، ص ۳۳۴.

اولماقدان هئچ وقت يورولمازدي». (۱) شيخ سليم اونون صحبت و مصلحت-
 لریندن استفاده ایدرک خلقی بیرلیگه و مبارزه یه دعوت ایدردی.
 تبریز محاصره ده اولدوغو وقت او، خیابان محله سینده باقرخان
 مجاهدلرینین سیراسیندا ایدی. او، تکجه آلولو نظر سویله مک دگیل،
 حتی الینه سلاح آلیب مجاهدلرله بیرسیرادا دورارمیش. او، خیابان
 محله سینین معتمدلر شوراسینین ائله جه ده تبریز انجمنی نین عضو
 اولموشدور.

شيخ سليم محاصره گونلرینده مسجددن چخیب سنگرلره گیدرو اورادا
 مجاهدلرله گوروشمر، اونلارا اورک ویره رویری گلدیگده شعرلر اوخو-
 یارمیش. او، ادیب الممالک فراهانی، میرزا علی اکبر صابرو یاخیز دوستو
 عبدالحسین خازن و باشقالارینین بیرچوخ شعرلرینی ازبر بیلریمیش.
 «آلمیشیق مشروطه نی وجهینده جانلار ویرمیشیک
 حقیقیزدن کچمه ریک ایسترجهان بربادا ولا»،
 «اول قدر ایچمیشس جوانلار قانینی تورپاغیمیز
 کوه و صحرالار بزه نمیش لاله الوانیله»

مصراعلاریلله مشهور اولان شعرلری او، مسجده ده، سنگرده ده مشق
 میدانیندا اوخویارمیش. اونون ئوزونون دیدیگی و تکرارا اوخودوغو
 دوغوبو شعرده تبریزلیلر آراسیندا مشهوردور:
 «گلمیشم نطق ائله یم گیده جگم کنده-
 مستبدلر دوشه جک بندو کمنده.
 بیه جک سیز کبابی یکی بو انده...»

ملی شورا مجلسی نین بیرینجی دوره سی ایچون نماینده سچیلیمیش
 آدمالار تبریزدن یولادوشرکن شيخ سليم اونلارین قارشی سیندا نطق
 سویله ییر. سید احمد کسروی تبریزی نین دیدیگینه گوره او، بو قیسا
 نطقده هم سچیله نین، هم ده سچه نین وظیفه سیننی چوخ دقیق آیدینلاشدیر-
 میشدیر. او، بئله دیمیشدیر: ای نماینده لر، مشروطیتی قوروماق سیزین
 اساس وظیفه زدیر. گوجلوو مترقی ایران اوغروندا چالیشماغی هئچ وقت
 یاددان چخارمایین.

سونرا او، اوزونو جماعته توتاراق دیمیشدیرکه، سیزلر ئوز
 نماینده لریزی قوروماغا بورجلوسونوز و بوزمان جماعت «باش و جانلا»-
 دییه اونا جواب ویرمیشدیر.

۱- دیوان میرزا ابوالقاسم عارف قزوینی، برلین- ویلمرسدورف.
 ۱۹۲۴، ص ۲۳۹.

ارتجاع و امپریالیزم قوه‌لری تبریزده آزادیخواه‌لارا دیوان توتاندا، شیخ‌سلیم قارداشی آقا کریم‌له گیزلی صورتده نجفه گیدیرو اورادان باقرخانا مکتوب یازیر. (۱) بوزمان اونون ایوی ارتجاع قوه‌لری طرفیندن داغیدیلیر و قارداشی میرزا رحیم ئولدورولور. شیخ‌سلیم استامبول یولیه تبریزه قایتدیقدان سونرا اوداتوتولوب فاجعه‌لی صورتده داراچکیلیر. او، دشمن طرفیندن توتولدوقدا ادا مردلیکله مقاومت گوستیریرو داراچگی مقابله‌نده بئله‌دییر: من حقو آزادلیق یولوندا مستبد چار روسیه‌سی و ارتجاع مامورلارینین ایله ئولدورولورم. لکن یقینیم بودورکه، انله بیرگون گله‌جک‌که، روسیه خلقی چار استبدادیندن، ایران خلقی ایران استبدادیندن ئوز انتقامینی آلاجاقدیر. او، دار ایپینی بوینونا سالارکن او جاسسه‌له دییر: یاشاسین آزادلیق، یاشاسین وطن!

مشروطه حرکاتی‌نین گورکملی خادم‌لریندن بیر، ستارخان و باقر خانین صداقتلی سلاحداشی، مترقی فکرلی روحانی شیخ سلیمین خدمت‌لری آذربایجان خلق حرکاتی تاریخینده یوکسک قیمت‌لنمیشدیر.

روسیه سوسیال دموکراتلارینین بین الملل چیلیک یاردیمی و ستارخانین بونا مناسبتی

ستارخان تبریزده محمدعلی میرزانین رسمی دولت قوشونلارینا و اونلارلا بیرلیکده تبریزی اوزوک قاشی کیمی محاصره یه آلمیش دیگر ارتجاعی قوه لره قارشى ئوز فدائی دسته لريله آغیردویوشلر آپارپردی. خلقین بئله بیر شرایطده گوستردیگی مقاومت و دشمنه عکس ضربه لر اندیریللمه سی دنیانین مترقی اجتماعی، خصوصيله روسیه نین انقلابی قوه لری طرفیندن گنیش همرايلىك حسريله، صمیمیت و حرارتله مدافعه اولونوردو. اونلار تبریزین انقلابی قوه لرینه مادی وسایط و سلاح گوندرمکله ده کومک ایدیردیله. بوانقلابی همرايلىك و بین الملل چیلیک یاردمینین تشکیلاتچیسى ایسه روسیه سوسیال-دموکراتلاری-بولشویکلر ایدیلر. روسیه سوسیال-دموکرات پارتیاسینین باکی «هت» قروپو، گورکملی انقلاب خادمی دکتر نریمان نریمانوف «اجتماعیون عامیون» تشکیلاتی، زاقاقازیا بولشویکلرینین ان فداکار اوغوالارینی لازمی وسایطله تجهیز ایدرک تبریز، اردبیل، رشتی ایرانین باشقا یئرلرینده کی انقلابچیلارین کومگینه گوندریردیله.

بو زمان روسیه نین انقلاب مرکز لریندن بیرى اولان پرواتار باکی سی عین زماندا انقلابی تفکرین، انقلابی حرکاتین یاییلما-سیندادا بویوک رول اوینایردی. بورادان گورکملی انقلابچی-لاردان مشهدی عزیزبگوف و باشقالاری دا ایران زحمتکش لرینین آزادلیق

---

* حزب توده ایرانین مرکزی کومیته سینین نظری و سیاسی نشریه سی اولان «دنیا» مجله سی، ایکینجی دور، ۷-نجی ایل، ۲-نجی نمره سینده (۱۳۰۴۵-نجی ایل) صالح علی یغین «تانیمنیش سند» باشلیغی آلتیندا درج ایدیلیمیش مقاله سینده گوستریلیرکه، «اجتماعیون عامیون» (سوسیال-دموکراتلاری) ایرانین زحمتکش کتله لرینین ایلك سیاسی فرقه سیدیر و بوفرکه ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایللرده مشروطه حرکاتیندا گورکملی رول اوینامیشدیر.

و استقلال اوغروندا مبارزه لرینه تاثیر ای یاردیم گوستریدیلر. گورکملی انقلابچی، ژورنالیست سلطان مجید افندیف قیدایدیرکه، باکیدا بیزیم پارتیا ایله سیخ علاقه ده ایشله یین ایران سوسیال-دموکرات فرقه سینه بیزیم پارتیادان نریمان نریمانوف، عزیز بکوف، ملیکوف، آخوندوف، محمد باقر و باشقا یولداشلار داخل ایدیلر. ایرانا سلاح و ادبیات بو یولدا-شلارین واسطه سیله گوندریلیردی. (۱)

قیدایتمک لازمدیرکه، بوزمان ۱۹۰۵-نجی ایل روس انقلابی قان دریا سیندا بوغوا موشدوو ستالیین قانلی رژیم حکم سوروردو. بونا باخمیا اراق روسیه سوسیال-دموکرات لاری ئوز بین الملل چیلیک وظیفه لرینه صادق قالاراق تبریز حرکاتینا یاخیندان کومک ایدیردیلر. تبریز حرکا-تینی دقتله ایزله یین و اونو بوغماق ایچون فرصت آختاران چار حکومتی ئوز قوشونلاری واسطه سیله جلقادان باشلایاراق آذربایجانین بوتون یوللارینی نظارت آلتیندا ساخلاییردی. بوندان علاوه جلقا-مرند-تبریز یولو مشهور مرتجع شجاع نظام مرندینین و قره داغلا تبریز آراسیندا کی یوللار ایسه چلبیانلی رحیم خانین ساحلی قوه لرینین نظارتی آلتیندا ایدی. لکن بوتون بوچئین لیکلره باخمیا اراق قافقاز بواشویکلری بیراهه یوللارلا تبریزه جانلی قوه، سلاح و وسایط جاتدیرماق ایشینی چوخ احتیاطلا تشکیل ایدیرو موفقیتله ده یرینه یتیریدیلر. بئله لیکله ده «روسیه ده و باشقا اوجقار یرلرده بویوک قوه یه مالک اولان سوسیال-دموکرات فرقه سی ایران انقلابینا یاخیندان یاردیم گوستریددی. قافقازدا اولان زحمتکشلر، خصوصینه کارگرلر سوسیال-دموکرات فرقه سینین کومیتته-سیندن خواهش ایدیردیلرکه، اونلاری کونوللو صورتده تبریز انقلابینا کوهک ایتمگه گوندر سینلر». (۲)

بو انقلابی جوشغونلوقدان مهارتله استفاده ایدن سوسیال-دموکرات فرقه سی باجاریقلی کارگرلردن کونولو دسته لر تشکیل ایدیر، اونلاری حربی تعلیمات و سلاحلا تجهیز ایدیب تبریزه گوندریردی. آلولو بولشویک مشهدی عزیز بگوف و باشقالاری دفعه لرله تبریزه گیدرک

۱-س.م. افندیف. «آذربایجان پروتاریاتینین انقلابی حرکات تاریخیندن» روسجا نشری، باکی، ۱۹۵۷، ص ۳۴.

۲-احمد کسروی گوستریان اثری، ۲-نجی جلد، ص ۱۹۹-۲۰۰

قافقاز مجاهد لرینین انقلابی فعالیتینی گنیش لندیرمک و سلاح اعمالات... خانالارینی تشکیل ایتمک ایشیله یاخیندان مشغول اولموشلار. مشهدی عزیزبگوفلا یاناشی گورکملی پئشه کار انقلابچی سرقو اورجنيکيدزه، مشهدی حاجی، آخوندوف محمدباقر و باشقالاری دا مشروطه انقلابی نین موفقیت قازانماسیندا بویوک رول اوینامیشلار. «س. اورجنيکيدزه یولداش ۴۰ نفر گورجو و ۱۰۰ نفر آذربایجانلی ایله بیرلیکده رشته آغیر انقلابی شرایطده مبارزه آپارمیشدیر» (۱)

س. اورجنيکيدزه تبریزده، اردبیلده و آذربایجانین باشقا شهر- لرینده فداائی دسته لرینین تشکیلینده، تبریزده قافقاز مجاهد لرینین تعلیماتلاندیریلماسیندا شخصا اشتراك ایتمیشدیر.

تبریز حرکاتینی دقتله ایزله یین، اونو ئوز صحیفه لرینده ایشین- لاندیران «ترقی» روزنامه سی او گونلرده یازیردی که، ستارخانین باشچی- ایغی آلتیندا ۳۰ مین نفر ایران انقلاب عسگرلریندن علاوه ۸۵ میندن زیاده قافقاز انقلابچیلاری دا واردیر. (۲) روزنامه سوزونه دوام ایدرک قافقاز لیلاردان آیریجا ساحلی دسته تشکیل اولدوندوغونودا قیدایدیر.

تاریخی منبعلردن، تبریز حرکاتیندا اشتراك ایدن لرین دیدیک لریندن معلوم اولور که، قافقاز فداائیلری ستارخانین باشچیلیق ایتدیگی فداائیلرله چیگین-چیگینه بیرسنگرده، اونلارین دو گوشدوکلری محاربه میدان- لاریندا رشادتله و وروشموشلار. اونلار تبریزدویوشلرینین ان آغیر- لاریندان اولان ساریداغ و وروشماسیندا، ماکو خانلارینین باشچیلیغی ایله تبریزده هجوم ایدن کوردقولدور قوه لريله آجی کورپوسو یاخین- لیغیندا، باسمینج عملیاتیندا وسایره و وروشمالاردا چوخ فعال صورتده اشتراك ایتمیش و ارتجاع قوه لرینه و ورولان ضربه لرده ئوز لرینده مخصوص رول اوینامیشلار. سیداحمد کسروی نین یازدیغینا گوره حسن دهلی لقبی ایله مشهور اولان خیابانلی حسن خانین باشچیلیغی آلتیندا باسمینج استقامتینده عین الدوله قوه لرینه قارشى موفقیتلی گجه هجومو آپاریلیمیش و «باسمینج عملیاتی» دییلن بو بوهجومدا قافقاز فداائیلری، خصوصیله اونلارین ال بومبارلاری ایشلتمه لری چوخ مهم رول اوینامیشدیر. ائله-

۱- ز. اورجنيکيدزه، «بولشویکین یولو»، باکی، ۱۹۴۹. ص. ....

۲- «ترقی» روزنامه سی، باکی، ۱۹۰۹-نجی ایل، نمره ۱۰۵.

گور کملی انقلابی سی. اور حنیکیدزہ ستار خانلا بیر لیکده

«جده آجی چای محاربه سی» - ده اشترک ایدنلرین، اوجمله دن محمدباقر ویجویه نین دیدیکلرینه گوره بو آغیر وقانلی دویوشلرده موفقیت قازا- نیلماسی و ماکو خانلارینین مفلوبیته اوغراماسی تبریز فدائیلرله بیر- لیکده قره باغ مجاهدلرینین ده قهرمانلیقلا ووروشمالارینین نتیجه سی ایدی. قافقاز مجاهدلی همین محاربه لرده دیلرده داستان اولاجاق قوچا- قلیق خرجه ویرمیشلر. قافقازدان گلیمیش آذربایجانلی، گورجو، ارمنی و باشقا ملت لردن اولان انقلابچیلار ایران خلقلرینین آزادلیق و استقلاللی اوغرندا فداکارلیقلا ووروشموشلار. مشهدی حاجی نین باشچیلیغی آلتیندا اولان بیردسته قافقاز مجاهدینین تبریزدویوشلرینده گوستردیکلری قوچاقلیقلا ایندی ده تبریزین قوجامان ساکنلرینین خاطریندن سیلینمه- میشدیر. ارتجاع و استبداد قوه لرینه قارشی آپاریلان محاربه نین ان آغیر وقتینده قافقازلی مشهدی حاجی مجاهدلی روحلاندیراراق دیردی: «نه قدرکه، دیری ییک، مشروطه اوغروندا ووروشا جاغیق!».

«تبریزده، قافقاز مجاهدلرین کومگی و بلاواسطه اشترکی ایله تفنگ قاییرماقدان علاوه آیریجا اعمالاتخانا دوزلدیلیمیشدی که، همین اعمالاتخانا دویوک و کیچیک بومباروال مرمی لری استحصال ایدیلیردی». (۱)

حرکاتین دوزگون استقامتله گیتمه سینده، سلاحلا، پارتلایچی ماده لرله تامین ایدیلیمه سینده سوسیال-دموکرات فرقه سینین، قافقاز مجاهدلرین خدمتی بویوک اولموشدور. سلاح قاییران و تعمیر ایدن اعمالاتخانا لارین تشکیلینده، بومب قاییریلما سیندا مشهدی عزیزبگوفون، س. اورجنیکیدزه نین، مشهدی حاجینین و بیرچوخ گورجو مجاهدلرینین فعالیتی خصوصیه فرقلنمیشدیر. قافقازدان تبریزه گلیمیش مجاهدلرین ایچری سینده عادی دویوشچولرله یاناشی بومب، فشنگ و توپ گولله سی قاییران متخصصلر، افسرلر، توپچولار، حربی مهندسلر، تشکیلاتی تجرب- به سی اولان پئشه کار انقلابچیلار، حکیم لرو سایر ده و ارایدی که، بونلارین فعالیتی حرکاتین ایره لیمه سینه مختلف جهت لردن پاردم گوستریردی. مشروطه انقلابی و خصوصیه تبریز حرکاتی باره ده یازیلی ادبیاتین اکثرینده قافقاز مجاهدلرینین استحصال ایدیب ایشلتدیکلری بومب و مرمیلرین اوینادیغی رولا بویوک قیمت ویریلیمیشدیر.

یری گلیمیشکن قیدایتک لازم دیرکه، وقتيله عصیان ایتمیش «پوتیومکین» گمی سینین اکیپاژیندان اولان ساده روس انقلابچی ماتروسو پوپوفدا ستارخانین توپچولاری ایچری سینده تبریز حرکاتیندا شرکت

ایتمیشدیر. او، توخوجو لوقدان علاوه مرمی بومب حاضرلیغی ایله ده مشغول اولموشدور.

معلوم اولدوغو کیمی تبریزی محاصره ده ساخلایان استبداد و ارتجاع قوه لری اونلارا نسبتاً هم سایجا چوخ اییدیلر، هم ده اونلارا نسبتاً داهایا خشی و دها چوخ خود کارو آغیر سلاحلارا تجهیز اییدیلیمیشدیلر. اونلار ماکسیم مسلسل لریندن، ۷۶ کالیبرلی شنیدیر توپلاریندان تبریز فدائیلرینه، شهرین ئوزونه و ستارخانین سنگرلرینه قارشى استفاده اییدیردیلر. اونا گوره ده قافقاز مجاهد لرینین حربی بیلیگی، انقلابی سعی و زحمته سایه سینده تبریز اوستالارینین اشتراکیله حاضرلانا سلاحلار: بومبار، مرمی لر، پارتلایجی ماده لر دشمن سلاحینا قارشى فدائیلرین مقاومتینی آرتیریدی.

قید ایتمک لازمدیرکه، تبریز دویوشلرینده بعضا سنگرلری یالینیز حیه طوباغ دیوارلاری بیر-بیریندن آیریدی. بوا یسه قالین دیوارلار آرخاسیندا گیزلنمیش دشمنه قارشى دویوش عملیاتینی چتین لشدیر-یردی. بومب آتماقدا مهارتی اولان قافقاز مجاهد لرینین ال بومبارلریندان استفاده ایتمه لری بو چتین لیگین آرادان قالدیریلما سینا کومک اییدیدی. بئله بیر فاکت دقته لایق دیرکه، ماکو قوشونوو منتظم دولت قوه لری بیر

— «پوتیومکین» قارادنیز روس حربی زرهلی گمی سیدیر. ۱۹۰۵—
نجی ایلین ژوئن آیینین ۱۴-ده اودسا شهزینده کارگر اعتصابلاری، گیتدیگی دورده بو گمی نینده ۸۰۰ نفر لیک اکیپاژی عصیان قالدیریر، تعطیل حرکاتینا کومک ایتمک ایسته ییرولاکن یانا جاق و ارزاق اولماناسی اوزوندن بوممکن اولمور. نهایت، ژوئن آیینین ۲۴-ده رومانین کور-نستانس بندرینده اولدوغو وقت گمی و اونون اله دوشموش ماتروسلاری رومانلی دولتی طرفیندن توتولوب چار روسیه سینه ویریلیرو چارین امریله ماتروسلاری گولله له ییرلر. بو، روس اوردوسونون بیرینجی کتله وی عصیانیدیر و و. ای. لنین همین عصیانلی یوکسک قیمت لندیرمیشدیر. «پوتیومکین» گمی سینین اله دوشمه میس عصیانچی ماتروسلاریندان بیرنچه سی رومانیندن، قارا دنیزدن تورکیه تورباغینا کچیر. پوپوف ایسه تورکیه دن تبریزه گلرک داوطلب شکلده ستارخان توپچولاری سیراسیندا خدمت اییدیر. اونون انقلابی فکری، توپچولوق بیلیگی ستارخان طرفیندن همیشه حرمت و عزتله قارشیلانیر. پوپوف ارکین مدافعه سینده، ساری داغ ووروشماسیندا موقیتله اشتراک ایتمیش و ئوز آتشیله تبریز انقلابچی-لارینین ایره لیه دوغرو حرکتینی آسانلاشدیرمیشدیر.

سیرا حربی حصه لری تمرکز لشدیره رك شهره داخل اولورو امیرخیز محله سیننی توتماق قصدیله ایره لیله بیرلر. لاکن اونلار حقیقت انجمنی (امیرخیز محله سینده ییرلشن بوانجمن ستارخانین دویوش قرار گاهی ایدی.) اطرافیندا کی برک و وروشمالاردا ستارخانین باشچیلیق ایتدیگی تبریز فدائیلرینین جدی مقاومتینه راست گلیرلر. ال بومباریله سلاحلانیمش گورجو مجاهدلری کومگه گلدیکن سونرا مقاومت داهادا گوجلنه تیری دشمنه حتی عکس ضربه لرده وورولور و شهره داخل اولموش قوه لری گری قووولور. همین ووروشمالاردا نولومجول صورتده یارانمیش چلیتو آدللی بیر گورجی مجاهدی خسته خاناداهلاک اولور. معلومدور که، تبریز حرکاتیندا تکجه چلیتو دگیل، آذربایجانلی و گورجولردن عبارت قافقاز مجاهدلریندن بیرچوخو نوزجانینی قربان ویرمیشدیر. لاکن آذربایجان خلقی بو انقلابچی قهرمانلارین خاطره سیننی عزیز ساخلامیش و اونلارین خدمتینی همیشه حرمتله یاد ایده جکدیر. اوزمان چلیتونون شهادتی تبریزده بویوک کدرله قارشیلانمیش و عمومی ماتم کیمی قیدایدیلیمیشدیر. ستارخانین خصوصی گوستریشی ایله چلیتونون جنازه سی خسته خانادان بویوک بیر تشریفاتلا محاربه لرده قهرمانلیقلا شهید اولانلارا لایق رسمی مراسمه گوتورولمو- شدور. سید احمد کسروی، محمد باقرو و جویه ئی، اسماعیل امیرخیزی و باشقا- لارینین یازدیقلارینا گوره بو دفن مراسمی زمانی قبرستانلیغا دوغرو آخیشان ازدحامی کوچلر توتومورموش. اون مینارله اهالی کتله سیندن علاوه جنازه نی منتظم سیرالارلا حرکت ایدن مین نفردن یوخاری مجاهد توفنگلرینی عزا قایداسیندا باشی آشاغی سالدیقلاری حالدا مشایعت ایدیردی. اونلارین باشی اوزرینده ایسه ایرانین رسمی بایراغی دالغانیر و کدرلی ماتم موسیقی سی سسله نیردی. همین مولفلرین یازدیغینا گوره تبریز هله اووقته قدر بومختشم لیکده دفن مراسمی گورمه میشدی.

هله بوگونده تبریزده کی گورجولر قبرستانینین قورونوب ساغلا- نماسی و بو قبرستانین محض اونلارین آدی ایله آدلاندیریلماسی قافقاز مجاهدلرینه نسبت بویوک حرمتین علامتی دیر. تبریز حرکاتیندا بوتون وارلیقلاریله، بین المللی چلیک صداقتیله اشتراک ایتمیش اولان مشهدی حاجی لار، چلیتولار، ووسولار و یوزلرله دیگر مجاهدلر خلقیمیزین مبارزه تاریخی نین قیزیل صحیفه لرینده نوزلرینه مخصوص شرفلی یرقازانمیشلار. اونلار نوز فداکارلیقلاریله آذربایجان خلقی نین، اونون آزادلیق حرکاتینین رهبرلری: ستارخان، باقرخان و علی مسیونون درین حرمت و دقتینی جلب ایتمیشلر. تصادفی دگیلدیر که، ستارخان قافقاز مجاهدلرینین کومگینشو تبریزده گوستردیکلری فداکارلیقلارینا بویوک کیمت ویرمیشدیر. اونلار

عین زماندا بودورده خلق صحیه‌سی و معارفی اوغروندا آپاریلان ایشلرده یاخیندان اشتراك ایدیردیلر. اوزمان شهر اهالی سینین و ووروشمالاردا یارالانان فدائیلرین معالجه‌سینی تشکیل ایتمک ایچون قافقاز انقلابچی-- لارینین کومگی ایله تبریزده خسته‌خانا (۱) یارادیلیمیشدی و همین خسته-- خانانین ۲۵ تخت‌خوابدان عبارت ۷ پالاتاسی اولموشدور. ۱۲۸۶-نجی شمسی ایلده، آذرآیینین ۵-ده (۱۹۰۸-نجی ایل نوامبرین ۲۸-ده) خسته‌خانانین انجمن طرفیندن طنطنه‌لی صورتده آچیلیشی زمانی بو ساحه‌ده قافقاز انقلابچیلارینین و بولشویکلر طرفیندن گوندریلمیش صحیه متخصصلرینین امگینه یوکسک قیمت ویریلیمیشدیر.

عقللی آداملارین مصلحتیندن همیشه استفاده ایدن ستارخانین کچیردیگی بیغینجاقلاردا، خصوصیه حربی مشاوره‌لرده قافقاز انقلاب- بچیلارینین رهبرلریندن اشتراك ایتمیشلر. چوخ گمان‌که، همین مصلحت- لشمه‌لرین و مشاوره‌لرین بیرنچه‌سینده مشهدی عزیزبگوف، سرقو اورجینکیدزه و باشقا انقلابچیلاردا اولموشلار.

مشروطه حرکاتینین اشتراکچیسسی، نعمت‌آبادلی صمصام خاطره- لرینده قافقاز انقلابچیلار ایله مجاهدلرین همیشه مصلحت‌لشمه‌لری و صمیمی علاقه‌ده اولمالاری حقیقته یازییر.

قافقاز فدائیلرینین دویوشش عملیاتلاری، قوروجولوق تدبیرلرینده. مترقی مفکوره‌نین یاییلماسیندا گوستردیکلری فعالیت انقلابی حرکاتین موفقیتله ایره‌لیلمه‌سینده آز رول اوینامامیشدیر. تصادفی دگیلدیر که. حرکاتین رهبر خادم‌لری، خصوصیه انقلابینین یئیلمز سرکرده‌سی ستارخان اونلارین خدمتینی یوکسک قیمت‌لندیرمیشدیر. روسیه سوسیال- دموکراتلارینین کومگی، قافقاز مجاهدلرینین تبریز حرکاتیندا اشتراکی ایران مشروطه انقلابینین ان‌ماراقلی و هیجانلی صحیفه‌لریندن بیرینی. خلقلر دوستلوغونون، بین‌الملل چیلیگین ان پارلاق صحیفه‌سینی تشکیل ایدیر.

ستارخان او بر ازینین آذربایجان ادبیاتیندا انعکاسی

ئولکه میزده باش ویرن بورژوا-دموکراتیک انقلاب، خصوصیه سردارملی ستارخانین باشچی لیغی ایله ۱۱ آی دوام ایدن تبریز حرکاتی خلق کتله لرینین اجتماعی-سیاسی حیاتینا معین بیر تکان ویردیگی کیمی ملی ادبیاتیمیزدا انکشافی ایچون ثمره لی زمین یاراتدی. بو دوره خصوصیه پوئزیدا نصیحت چلیک، شکایت چلیک کولگه ده قالدی، مرثیه، مدحیه، سرای ادبیاتی سیخیشدیریلدی، اجتماعی حیاتلا، خلقین طالعی ایله باغلی اولان ینی مضمونلو سیاسی لیریکا آپاریجی قوه یه چوریلدی. ادبیات ره آل حیاتا خیلی یاخینلاشدی، خلقین مبارزه سی، ایستک و آرزولاری اقتصادی-سیاسی طلب لر ادبیاتین اساس موضوعلاری سیراسینا داخل اولدو.

مشروطه انقلابی ایله باشلایب بوگونه قدر دوام ایدن انقلابی-دموکراتیک ادبیاتیمیز ائله بیر خزینه دیرکه، بو خزینه نین قاپیلارینی آچیب اونداکی ثروتین بوتون سرلرینی اوزه چیخارماق، بو ادبیاتین یارانیب انکشاف ایتمه پروسس لرینی، بدیعی تحلیلینی، ایده یا و صنعتکارلیق خصوصیت لرینی علمی صورتده تحلیل ایتمک بورا داییر مقصد کیمی قارشیدا دورمور.

قارشیمیزا ملی دموکراتیک ادبیاتیمیزدا تبریز حرکاتی و ستارخان او بر ازینین انعکاسینی عکس ایئتدیرمک وظیفه سی قویولموشدور. ملی دموکراتیک ادبیاتیمیزین نماینده لری سون ۶۰ ایل ایچریسینده تبریز حرکاتینی و ستارخانین قهرمان لیغینی ترنم ایدن یوکسک مضمونلو شعر، داستان، پوئمه، حکایه و ایری جمله نشر اثرلری یاراتمیشلار. بو اثرلر ایچریسینده خلقین ئوز قهرمانینی ترنم ایدن ساده و صمیمی خلق اسلوبلو شعرلرده خصوصی یرتوتور.

آذربایجان خلقی قدیم زمانلاردان باشلایاراق بوگونه قدر ئوزونون زنگین فولکلورونو یاراتمیشدیر. شفاهی خلق ادبیاتیندا خلقین قدرتی، خیرین شر اوزرینده کی غلبه سی، آتاو بابالاریمیزین مدرک لوگو، زحمتکش خلق ایچریتسیندن چخمیش قهرمانلارین افسانه وی رشادتلی

تصویر اولونور. کور اوغلو، قاچاق کرم، نبی، فرهاد و سایر بو کیمی خلق قهرمانلاری حقیقده یارانمیش داستانلار، ناغیللار و عاشق شعرلری بونون ایچون بیر نمونه دیر. محض ستارخان دا بئله خلق قهرمانلاریندان بیریدیر. او، خلق منافعی اوغروندا، خلقین استبداد ظلمندن خلاصی اوغروندا مبارزه آپاریردی. اونون رشادت، شجاعت و قهرمانلیغی خلقین نظر دقتینی جلب ایتدیگی ایچون ایدی که، ستارخان حقیقده خلق ایچر- یسینده افسانه لر، داستانلار، فولکلور نمونه لری، نغمه لر یارانمیشدی. بو فولکلور نمونه لرینده ستارخانین دویوشلری، دشمن اوزرینده کی غلبه لری و ینیلمزلیگی، خلق ایشینه اولان صداقتی ترنم ایدیلیر. ستارخان خلقین بویوک امید بسله دیگی، آرخالاندیغی و اوندان الهام آلدیغی بیر وارلیغا چوریلیمیشدی.

تبریز دویوشلرینین بیرینده ستارخانین گوستردیگی شجاعتین افسانه وی شکلده روایت ایدیلدیگینی خاطرلایان یازیلاردان بیرینده اوخویوروق: «امیره قیز، لیلوا، خیوان، اهراب و حوکماوردان باشقا تبریزین هریری استبدادچیلارین الینده ایدی. ماکو سرداری ۹ مین سوواری ایله تبریزه یاخین لاشدی. آرتیق خلقین آزادیخواه لارین غلبه سینه اولان امیدی بوسبوتون کسیلدی. هامی تشویشه دوشدو... بوزمان بیردن ستارخان آت اوزرینده اوزاقدان گوروندو. اونون سیماسیندان مردلیک و غضب توکولوردو. او، بیر آنلیغا آتینین جلوونو چکدی، آغ دستمالینی چخاردیب گوزلرینه چکدی و دهشتلی نعره چکیب شمشک کیمی دشمنین اوزرینه هجوم ایتدی...» (۱) همین یازیدا داهاسونرا ستارخانین و اونون باشچیلیق ایتدیگی آتلی دسته لرینین دشمنی دارما- داغین ایتمه لری گوستریلیر.

عمومیتله ستارخانین شجاعت و قهرمانلیغی حقیقده اونلارلا بئله افسانه لر، داستانلار ایندییه کیمی خلقین دیلینده گزمکده دیر. ستارخان اولان عموم خلق محبتی نین ان گوزل افاده سینین اوزمان خلق طرفیندن یارانیب سنگرلرده، کوچه لرده، مجلس، بیغینجاقلاردا اوخونان نغمه- لرده داهای ایدینلیغی ایله گوروروک. تاسف اولسونکه، خلقین ستارخان حقیقده یارانمیش اولدوغو داستانلار، ناغیل لار و نغمه لر هله ده توپلانیب کل حالیندا بوگونکو نسلیمیزین اختیارینا ویریلمه میشدیر. داهایر تاسفلی جهتده بوراسیندا دیرکه، مشروطه انقلابی، تبریز حرکاتی، خصوصیه ستارخان حقیقده یازیلیمیش تاریخی اوچرک واری اثرلرین

دیملک اولار اکثرینده اوزمان خلق و مجاهد شاعرلر طرفیندن دیلمیش شعرلردن آدبئله چکیلیمیر. خلقین ادبی آرئینه بیرنوع قایغی سیزلیق حس اولونور. بورادا اوزمان خلق طرفیندن دیلمیش شعر و نغمه لرین بیر نجه سیننی چتین لیکله اولسادا توپلایا بیلیمشیک. ساده دیلده دیلزن بو خلق شعرلرینده ستارخانین و اونون سلاحداشلارینین یوکسک قهرمانلیق کیفیت لری تصویر اولونور. مثلا، همین شعرلردن بیرینده بئله دیلیر:

ستارخان گه ییب قره نی،
باغلاب بندی، بره نی،
قویمور کناردان گلنه نی،
بارا کاللاه قاللاج اوغان
مشروطه یه فراج اوغلان!

«یاشاسین ستارخان» آدلی شعر خلق طرفیندن دیلمیش شعرلر ایچری سینده ئوز سیاسی کسری و مضمونلو اوغوا یله فرقله نیر. همین شعرده تبریز زحمتکش لرین ارتجاع و امپریالیزم ظلمونه معروض قالما سیندان، آغیر شرایطه مبارزه آپاریب، نهایت، مشروطه نی الده ایتمه سیندن بحث اولونور. شعرده ستارخان، باقرخان و ملتین قهرمانلیغی بئله تصویر اولونور:

تبریز اهلی ۳ ایل چکدی مشقت،
پامال اولنو آباق آلتدا رعیت،
مشروطه نی آلدی آخردا ملت،
یاشاسین ستارخان، ملت یاشاسین!
باقرخان آتلیسی جمله یاشاسین!

همین شعرده ستارخانین ترنمی ایله یاناشی مرتجع قوه لرین، او جمله دن مشهور ارتجاع نوکری رحیم خانین خیانت کارلیغی دا افشا ایدیلیر:

حلال اولسون او سودکه، سن ایچمیسن،
جاندان کچیپ بو ایشده دایانمیسان،
بیغیرت رحیم خان هئچ اوتانمیسان!
یاشاسین ستارخان، ملت یاشاسین!
باقرخان آتلیسی جمله یاشاسین!

اگر خلق ایشی اوغروندا صداقتله، مردلیکله مبارزه آپاران ستارخان املیگی سود حلال اولونورسا و اونون جانان کچمه سی آقیشلانیرسا، انقلابا خیانت ایدن و قوجا یاشلاریندا الینی خلقین گناهییز قانینا بویایان رحیم خان نفرته قارشیلانیر. عمومیتله تبریز حرکاتی زمانی ستارخانین،

باقرخانین و مرد مجاهدلرین شانینه دییلن شعرلرده درین خلق صمیمیتی،
خلق سئوینجی ئوز افاده سینی تاپمیشدیر.

بو شعرلرین چوخونداستارخانین قوچاقلیغی، مردلیگی، باسیلمالیغی
تصویر اولونور. مثلا:

«محمدعلی دورمایات

گیت لیاخوا یالوار

تبریزده ستارخان وار

محمدعلی دینمه یات»

دییلن شعرده ستارخانین وارلیغی ایله افتخار اولونور، محمدعلی شاعین
ایسه ساتقین لیغی دامغالانیر.

خلق طرفیندن تبریز انجمنی نین خدمت لرینه حصارایدیلیمیش شعر-
لردن بیرینده خلقین و آزادلیغین شیرینه ینی-ینی تدبیرلرگورن انجمنین
فعالیتی و موفقیتلری ترنمایدیلیمیشدیر:

قوشونون ییغیب تبریزه

گولله گلیر سوزه-سوزه

ینی نظام قویوب بیزه

یاشاسین گوزل انجمن

هرضربه دوزن انجمن.

قیدایتمک لازمدیرکه، خلقین ئوزدیلینده، ئوز روحوندا دییلن بو
شعرلرین بعضیلریندن تبریز حرکاتی زمانی شهرین کوچه و میدانلاریندا،
مجاهدلرین یوروشو زمانی حربی مارش کیمی ده استفاده اولونموشدور:
ستارخانام حسن خان اوغلو یام-بویوک انقلابین جوان اوغلو یام.
ساریلیم سالاها جانیمدان کچدیم-انقلاب جاملین شربتین ایچدیم.
یددی-سکگیز ایگیدیولد اشد ا تا پدیم-کهر آتی مینیب سنگره چاپدیم.
اوردولار داغیدیب-سنگرلر ییخدیم-تبریزی اوباشدان بویاشا چخدیم.
اوزمان اجتماعی ساتیرا و سیاسی لیریکادا سرعتله انکشاف ایدیر،
گورکملی آذربایجان ادیبی، متفکر میرزا فتحعلی آخوندو فلا باشلایان
مکتبین دوامچی لاری، رئالیست صنعتکارلار دورین مترقی ادبیاتینی
یارادیرلار. شاعرلری هیجان و الهاما گتیره ن، اونلارین یارادیجی لیغینی
گیتدی کجه خلقین آرزو و طلب لرینه یاخینلاشدیران اساس عامل شبهه
یوخدورکه، ستارخانین رهبرلیگی آلتیندا گیدن خلق حرکاتی ایدی. مبارزه
تاریخیمیزده شانلی صحیفه لر آچمیش اولان بو حرکات شاعرلره بلا واسطه
تأثیر ایدیر، اونلارین قلم لرینه ینی قدرت ویریردی. همین شاعرلر انقلابین
غلبه سی ایچون، یازدیقلاری شعرلره دیمک اولارکه، محمدعلی شاهین

حاکمیتینی سارسیتماغا، مرتجع قوه لری افشا ایتمگه چالیشمیش و انقلابی یوکسلیشه کومک گوسترمیشلر.

همین دوره حاجی رضا صراف، میرزا علی خان لعلی، میرزا جبار مشعوف، دلگیر و باشقا شاعرلرین ئوز یارادیجی لیقلاریندا دونوش یاراتمالاری شبهه سیزکه، خلقین آزادلیق حرکاتی نین گوستردیگی تاثیرله باغلی ایدی. شعرلرینین چوخو غزل، نوحه و قصیده دن عبارت اولان حاجی رضا صراف حرکاتین یوکسلیدیگی دوره ئوزکهنه موقعلریندن اوزاقتلا- شاراتق ینی روحدا شعرلر یازماغا باشلامیشدیر. حاجی رضا صراف «ملته خطاب» آدلی شعرینده غفلت یوخوسونا دالمیش، گوزلری باغلانمیش، همسایه لریندن چوخ-چوخ گری قالمیش، دردو الم ایچری سینده غرق اولموش خلقینی آییلماغا غیرته گلیمگه، ترقی اوغروندا مبارزه آپارماغا چاغیریر. او، زمانین جبری و طلبینی درک ایتدیگی ایچون ایدی که، خلقه خطابا یازیردی:

بودورده هر کیمسه یاتا، قانی هدردی

دور وقت سحر دی (۱).

حاجی رضا صراف خلقه «دور، وقت سحر دی» دییه خطاب ایتمکله، انقلابین آلولان دیغینی گورور، خلقین سعادت و ترقیسی ایچون گنیش امکاملار آچمیش اولان حرکاتا قوشولماغی توصیه ایدیردی. بو حرکات لعلی یه ده ئوز حکمونو دیکته ایتمیشدیر. حاضر جوابلیغی و کسگین ساتیراسی ایله هم قلملری آراسیندا خصوصیله فرقله نین میرزا علی خان لعلی مشروطه انقلابیندا اشتراک ایتمکله یاناشی موهومات و خرافاتقا قارشى مبارزه آپارمیش، خلقی ترقی و مدنیتته چاغیرمیشدیر.

آذربایجاندا، خصوصیله تبریزده مبارزه گنیشله نیب عموم خلق حرکاتینا چوریلدیگی زمان سعید سلماسی، میر عبدالحسین خازن، میرزا غفار زنوزی کیمی انقلابچی شاعرلر گنیش فعالیت گوستریر، هله آدلاری او دوره مشهور اولمایان میرزا محمدقلی حکیم، شمس، ناصر حاجی قاسم اوغلو سیاهپوش و اونلار جا باشقا شاعرلر تبریزده، اورمیه ده، اردبیلده، سلماسدا ئوزلرینین حق سسلرینی خلقین سسینه قاتیردیلار. سعید سلماسی اورمیه ده چخان «فریاد» روزنامه سینین صحیفه لرینده یازیردی:

«مقصودیمیز خلاص وطن دیر، وطن، وطن،
اوغروندا حاضر یق که، ایده ک بذل جان وطن!»

۱- جنوبی آذربایجان شاعرلری، باکی، ۱۹۵۰-نجی ایل، ص ۱۹.

شاعر ۱۹۰۹-نجی ایلبرده خوی، سلماس طرفینده مجاهد دُسته-
لرینه باشچیلیق ایتمیش و دشمن قوه لر ایله دویوشلرده قهرمانجاسینا
هلاک اولموشدور.

میر عبدالحسین خازنده تبریز دویوشلرینین، دهشتلی ووروشمالارین
بلاواسطه شاهی اولموش، اینه سلاح آلاق شاه قوشونلارینا قارشی
ووروشموشدور. مجاهدلرین غلبه سی، اونلارین جسارت و قوچاقلیق
خازن شعرینین الهام منبعی ایدی. خازن ئوزونون آتشین نطق لری و تاثیرلی
شعر لری ایله مجاهد لری دویوشلرده داهامتین اولماغا، آزادلیق یولوندا
قاندان قورخماغا چاغیریر. قارالیق گجه نین سحر سیز اولمادیغینی
گوستریردی. بوجهتدن اونون «مجاهد» شعر لری اولدوقجا ماراقلی دیر:

قوری سوز ایله وفاتخمین اگمه، برسیز اولی،
بو تخمه قان ایله سوویرمه سن ثمر سیز اولی.
قدم بو دایره یه قویما، قویسان عشق ایله قوی،
خیال ایلمه راه وفا خطر سیز اولی.
مجاهد اولماگیلن اولسان اول حبیب کیمی، (۱)
مجاهد حق اولان حق یولوندا سر سیز اولی.
صباح اولاندا چیخار آفتاب حریت،
بو تیره شب ائله فکر ایتمه یین سحر سیز اولی (۲)
مشروطه حرکاتی نین یتیشدیرمه سی اولان مجاهد شاعر لری ن آمالی
آزادلیق ایدی. میر عبدالحسین خازن باشقا بیر شعرینده دیرکه،
«آلمیشوخ مشروطه نی وجهینده جانلار ویرمیشوخ-
حقیمیزدن کچمه روخ ایستر جهان بر باد اولا».

بورادا تبریز حرکاتی نین، اونون لیاقتلی سرکرده سی ستارخانین
مقاومت و اراده سی ترنم ایدیلیمیشدیر. شاعر مشروطه نین نه یین بهاسینا
الده ایدیلدیگینی گوسترن باشقا بیر بیتینده بئله علاوه ایدیر:
«اول قدر ایچمیش جوانلار قانینی توریاغیمیز-
کوه و صحرالار بویانمیش لاله الوانیله».
شاعر بدیع سوز صنعتیله خلقی داهاجدی مقاومت، ستارخانین بایراغی
آلتیندا سیخ بیراشمگه چاغیریر.

۱- حبیب مسلمانلیق عالمینده ئوز عقیده سی اوغروندا لیاقتله
ووروشان و سون نفسینه قدر اونا صداقتلی قالان مجاهد لیک رمزیدیر.
۲- «جنوبی آذربایجان شاعری»، ۱۹۵۰، ص ۲۴.

ایران خلق‌پرین انقلابی مبارزه‌سی، خصوصیه ستارخان حرکاتی معجزونده یارادیجی لیفی نین فورملاشما سیناسب اولموش، اونو انقلابی ساتیریک شعرلر یازماغا سوق ایتیمیشدیر. محض بوندان سونرا او، مطلقیت علیهینه جسارتلی مبارزه بایراغی قالدیرمیش، اجتماعی عدالتین، برلیگین و معارفچی لیگین آلوو او جارچیسسی اولموشدور. او، مشروطه انقلابی دورونده آیاغا قالمیش قهرمان خلقین قدرینه بویوک ای نام بسله پیردی، خلق کتله سیننی تاریخین اساس حرکت و پیریجی قوه‌سی کیمی قیمت لندیریردی. او، ایران خلق‌پرینی اسارت و ظلم آلتیندا ساخلیان قاجار سلاله سیننه، روس چاریزمی، انگلیس مستملکه چیلری و مستبد تورکیه سلطانینا قارشسی آتش آچیردی. تبریزده ستارخانین رهبرلیگی آلتیندا گیدن انقلابی مبارزه آذربایجانین شمال حصه سینده یاشاییب یارادان مترقی یازیجی لارین دا دقتینی جلب ایتیمیشدیر. بوجهتدن «ملا نصرالدین» جریانینا منسوب اولان یازیجی و شاعرلر، او جمله دن جلیل محمدقلی زاده، میرزا علی اکبر صابر، محمد هادی، عباس صحت، علی نظمی، علیقلی غمگسار، محمد سعید اوردوبادی، عبدالله شائق و باشقالاری خصو- صیله فرقلنمیشلر. ۱۹۰۵-نجی ایل روس انقلابی نین تاثیریه شرفده، ایراندا باش ویرمیش انقلابی حرکات دا همین شاعرلرین یارادیجی لیق ایشینه تکان ویرمیش و بوباره دهده اونلاری مهم اثرلر یازماغا روحلان- دیرمیشدیر. اونلار شعرلرینده ایران انقلابینی آلتیشلاییر، انقلابین قارشسی سیندا دوران بوتون دشمن جبهه نی، داخلی استبداد رژیمینی و اونون آرخاسیندا دوران امپریالیزمی افشا ایدیردیلر. محمد هادینین «بیر ایرانلی نین لیسانیندان»، «شراره بی روح»، «ترانه ظفر»، «بارقه ظفر پارلاییر استقبال بیزیمدیر»، «عید یانه»، «علی نظمی نین «گلیرم»، «انجمن»، «ایرانلیدیر»، «سپهدار اعظم حقیقنده»، «اشعار احرارانه»، و عباس صحتین «احمدین غیرتی» آدلی اثرلری محض بو دورون محصولودور.

«هرمکاندا گورسه نیز بیر بیقرار، ایرانلیدیر، غربت ائلده سینه چاک و داغدار، ایرانلیدیر» دییه ن نظمی و «بیر ایرانلی نین لیسانیندان» آدلی شعرینده همین مسئله یه توخونان هادی جنوبلی قارداشلارینین آجی طالعینی عکس ایتدیرمگه چالیش- میشلار. هادی «شراره بی روح» شعرینده ملتین گریلیگینی اورک آغریسی ایله قلمه آلماقلا استبداد علیهینه چخیردیس، علی نظمی «انجمن» و

۱- علی نظمی- سچیلیمیش اثرلری- آذر نشر، باکی ۱۹۵۹، ص ۴۵.

«گلیرم» کیمی شعرلرینده اجتماعی عدالت سیزلیک اوزرینده قورولموش کهنه دنیا یا قارشى مبارزه آپاریر، مستبد سلطان حمیدلری، ایران خلقی نین دریسینی سویان کوت بئیین، جلا دو ظالم محمد علی شاهی ئوزونون کسرلی ساتیراسی ایله افشا ایدیردی.

«آییل ای خوابه دالمیش، ئولمه استبداد آلتیندا،

ئولورسن ئول نئله بیر شانلی، عالی آد آلتیندا» (۱)

دییهن هادی تبریز فدائی لرینی ینی دویوشلره چاغیریردی. شاعرین بو چاغیریشی عبث دگیلیدی. هامی حسر ایدیردی که، تهراندا مجلس توپا باغلاندىقدان سونرا، تبریزدن باشقا، ایرانین دیمک اولار که، هر یرینده انجمنلر داغیدیلدیقدان، قاباقجیل روزنامه مدیرلری و ناطق لره وحشیجه سینه دیوان توتولسوقدان سونرا ارتجاع تبریز انقلابینا میدان اوخویا جاقدیر. یونا گورده ستارخانین باشچیلیغی ایله تبریزلی لرین قالدیردیقلاری ینی انقلابی بایراق هادینی، نظمینی و صحتی سئویندیریردی. محضر بو حادثه دن سونرا اولار داهاکسرلی و داهادولغون شعرلر یازماغا باشلا- دیلار. هادینین «ترانه ظفر»، «بارقه ظفر پارلاییر استقبال بیژمیدیر» و «عیدپانه» شعرلری تبریز مجاهدلری و ستارخان حقیقنده یازدیغی ان یاخشی شعرلردندیر.

«هجوم آور بوگون روباهلره بیر شیر حریت،

اودور تبریز ائیلینده پارلاییر شمشیر حریت» - دییه شاعر ستارخانلی «شیره»، تبریزدن اوچالان آزادلیق مبارزه سینی «پاریلدایان شمشیره»، شاهی و اونون قوه لرینی ایسه تولکویه اوخشادیردی. شاعر «ترانه ظفر» شعرینده ستارخانلی تبریزلی لرین «نگهداری»، «علمداری»، «ارجمندی» آدلاندیریر، غلبه و هنرین ستارخانا مخصه، موص اولسوغونو گوستیریر. ایران انقلابیندا تبریز مجاهدلرینین، ستارخان و باقرخانین اوینادیغی رولو قیمت لندیرن شاعر یازیردی:

«سیز سینیز ایراندا شجاعان بو گون،

ملت ایچون اولمادا قربان بو گون،

عدل سیزینله تاپا جاق جان بو گون،

میز باشاسین باقرو ستارینیز،

ملت تبریز خدا یارینیز...» (۲)

۱- محمد هادی، سچیلیمیش اثرلری، باکی، ۱۹۵۷-نجی ایل، ص ۱۲۸.

۲- «سردار ملی ستارخان»، آذربایجان مندی رابطه جمعیتی نین

نشریاتی، باکی، ۱۹۴۹-نجی ایل، ص ۱۵.

علی‌نظمی شعرلریله محمدعلیشاهین، اونون یاخین دوستلاری رحیم خانین، شجاع‌نظامین، عین‌الدوله‌نین، صمدخاتین، میرهاشم‌لارین، بیر سوزله بوتون مرتجع قوه‌لرین خلق‌حرکاتی قارشیسیندا مغلوب اولاجا-قلارینی خبرویریدی.

عباس‌صحت آذربایجاندا گیلن آزادلیق حرکاتی‌نین کونکره‌ت‌تاریخی بیر حادثه‌سینی قلمه‌آلاراق «احمدین‌غیرتی» آدلی رئالیست پوئه‌ما یازمیشدیر. بو پوئه‌ما ئوزونون بیرچوخ جهت‌لرینه گوره همین دورده مشروطه انقلابینا حصرایدیلیمیش اثرلردن فرقله‌نیر. شاعر «احمدین غیرتی»-نده یادداقالان صحنه‌لر یارادیر، بیرایرانلی فعله‌سینین فردی خصوصیت‌لرینی آچماغا، عمومی خلق‌منافعینین فردی منافعدن داها اوستون اولدوغونو گوسترمگه چالیشیر.

گورکملی ساتیرا اوستاسی میرزا علی‌اکبر صابرین مشروطه حرکاتینا، خصوصیله تبریز عصیانینا مناسبتی اولدوقجا مازاقلی‌دیر. او، ۱۹۰۶-نجی ایللردن باشلایاراق ۱۹۱۱-نجی ایللره قدر ایرانداکی حادثه‌لره دایر ۲۵-دن آرتیق مختلف مضمونلو شعر یازمیشدیر. بوتون بو شعرلرین هامیسیندا ایکی اساس مسئله دقتی‌جلب ایدیر. بیری خلقین استبداد علیه‌ینه مبارزه‌سی، دیگری ایسه آزادلیق حرکاتی قارشیسیندا دوران ارتجاع قوه‌لری‌دیر. بوایکی مسئله‌یه صابرین مناسبتی تمامیله آیدیندیر. او، بیرینجی‌یه-یعنی خلقین حرکاتینا یوکسک رغبت بسله‌ییر و اونون قازاندیغی غلبه‌لری بویوک بیر سئوینجیله ترنم ایدیر. ایکینجی‌یه ایسه-یعنی ارتجاع قوه‌لرینه ئوزونون ئولدوروجو ساتیرا آتشیله ضربه اندیریر. او، باشدا محمدعلی‌شاه اولماقلا ارتجاع قوه‌لرینی افشا ایدیردی. صابر، «ساتیرام»، «منیمکی بیله دوشدی»، «ایران ئوزوموندور»، «دوغروداندا ممدلی‌غیرت‌حلال اولسون سنه»، «نه‌دیر آیا یینه عصیانلاری ایرانلی‌لارین»، «نه‌ایچون ویرمه‌ییر»، «فه‌والی‌یه بنزتمه»، «اوروپا‌دامحمدعلی‌نین عشق‌بازلیغی» شعرلری ایله مرتجع قوه‌لرین باشیندا دوران محمدعلی‌میرزانین سیماسیندا مستبد شاهلاری و اونلارین ارتجاعی رژیمینی افشایتمیشدیر. صابرین بویوک عمومی لشدیرمه قابلیتی و ارایدی. او، شاهلارا مخصوص اولان بوتون منفی خصوصیتلری کونکره‌ت بیر شخصین-محمدعلی‌شاهین صورتینده جمع‌لشدیرمیشدی. بوجه‌دن شاعرین «ساتیرام» شعری اولدوقجا معنا-لیدیر. صابر بو اثرینده ۱۹۰۷-نجی ایله انگلیستان ایله چار رو-

سپه‌سپین ایرانی بولوشدورمك حقیقینه گیزلی مقاوله‌سینی افشا ایتمیش،
امپریالیستلرین بو آزعین سیاستینه شرایط یارادان وطن‌فروش شاهمی
قامچیلامیشدیر. او، محمدعلی‌نین دیلی‌ایله بئله دیمیشدیر:

«ایسته‌مم نوری، قارانیق سئویره‌م
ملک ایرانی دو مانلیق سئویره‌م
بوشلویوب شهری یابانلیق سئویره‌م
بسدی شاهلیق دخی حانلیق سئویره‌م
سبزواریله میامی ساتیرام
آی‌آلان مملکتی ری ساتیرام.»

صابرله اوزمان «ایران‌ئوزوموندور» شهرینین بیریرینده بئله
بازمیشدیر:

«من شاه‌قوی شوکت‌م ایران‌ئوزوموندور!
ایران‌ئوزومون، ری‌طبرستان‌ئوزوموندور!
آباداولا یا قالسادا ویران‌ئوزوموندور!
قانون اساسی نه‌دی، فرمان‌ئوزوموندور!
شوکت‌ئوزومون، فخر‌ئوزومون، شان

ئوزوموندور!

صابرتکجه محمدعلی میرزانی اتهام ایتمکله کفایت‌لنمیردی. عین
زماندا شاهین اطرافیندا بیرلشن قوه‌لری، اوجمله‌دن مرتجع دین‌خادملری‌ده
افشا ایدیردی.

او، ئوز شعرلرینده ستارخانین یوکسک انسانی خصو-
صیتلره مالک اولدوغونو، حیثیت و ملیتینی قوروماغی باچاران بیرانسان
اولدوغونو گوسترمیشدیر. شاعرین زماندا، تبریز زحمتکش‌لرینین و ستار
خانین بوتون دنیانی حیرته سالدیغینی قلمه‌آلاراق یازیر:

«ایشته ستارخان باخین بیرنوع اقدامات ایدوب،
بیروزیرو شاهمی یوخ، دنیانی یکسرمات ایدوب،
عرض اسلامی، وطن‌ناموسینی یوز قات ایدوب،
حرمت و حیثیت و ملیتین اثبات ایدوب،
ایندی دنیانین توجه نقطه‌سی ایران‌دیر!
آفرینیم همت‌والای ستارخانه‌دیر!»

صابربو شعرینده ستارخانلا یاناشی رشادت گوسترن، عهده‌وفاقیلان،
انسانلیق ایچون خدمت‌لر گوسترمیش اولان، ظلم و استبداد قارشى
آمانسیرجاسینا و وروثان، مشروطه اوغروندا قانلاری توکولموش اولان
تبریزلیلری‌ده آلقیشلامیش، «چوخ یاشادولتلی ستارخان! افندیم چوخ یاشا!»
دییه عمومی مبارزه‌ده اولارلا همراه اولدوغونو بیلدیرمیشدیر. صابرین

ستارخانین مبارزه سی ایله علاقه دار اولاراق کونکره تاریخی بیر حادثه نی تصویرایدن بیر اثری اولدوقجا ماراقلی دیر. بو اثر بویوک فردوسی نین «شهنامه» سینه نظیره شکلینده داستان فورماسیندا یازیلیمیشدیر. صابر ئوزونون بو شعرینی او زمان قانلی دو گوشلر میداننی اولان تبریزه حصر ایتیمیشدی و بو دو گوشلرده اشتراک ایدن ایکی قوه نین مبارزه سینتی— شاهین قوه لرینین باشیندا دوران عین الدوله ایله تبریز مجاهد لرینین رهبری ستارخان آراسیندا کی دو گوشلر صحنه لرینی ایشیق لاندیریمیشدیر. تاریخدن معلوم اولدوغو کیمی عین الدوله محمد علی میرزانین تبریز اوزرینه گوندزدیگی ساحلی قوه لره باشچیلیق ایدیردی. صابر دشمن قوه لرینی عاجز او قورخاق شکلده ویرمیر، تاریخی فاکتورلار اصادق قالاراق عین الدوله نین قوشونوننی تپه دن دیرناغا کیمی سلاحلارنیمیش بیرتیجی و وحشی بیر قوشون کیمی تصویر ایدیر. صابر عین الدوله نین دیلی ایله:

ئوتوب قاتدادیم یوللارین آز—چوخون،

گلوب تاکه تبریزه اولدوم یوخون

... گلوب غیضه حکم ایله دیم لشگره

آچین شهره اوچ یاندان اودبیر کره

آچیلدی قدا آتشر ایدیردین گمان

که گوگدن یره اودی اغیر ناگهان—دیمکله تبریزین دهشتلی دو گوش

میدانینا چوریلدی گینی بدیهی شکلده تصویر ایتیمیشدیر.

تبریز مجاهدلری ستارخانین رهبرلیگی آلتیندا مدافعه وضعیتیندن

چیخاراق هجوم کچیرو بوتاریخی صحنه نی قلمه آلان صابریا زیددی:

«گوروب چون بو اوضاعی ستارخان

دوروب شیرتک نهره چکدی فغان:

—مجاهد لر! ای غیرتین کانلاری!

غنیمت بیلن بویله میدانلاری

حیاتین قالیربیزده سون ساعتی

آغیودیر بو سون ساعتین قیمتی،

نه بیر خدمت ایتیمیشر سه نیز ملته

بوتون بسته دیرایش بو بیر ساعتی!»

تبریز حادثه لری، خصوصیه ستارخانین رهبرلیگی آلتیندا گیدن

مبارزه یه بویوک بیر محبتله باخان شاعر، ۱۹۰۸—نجی ایله یازدیغی

«ستارخان» آدلی شعرینده، «میرهاشم تبریزی» و «عرض حال» آدلی

اثرلرینده ستارخانین شجاعتلی و تدبیرلی بیر سرکرده اولدوغی تصویر

ایدیلیر. «یاردیمی ستارباشینی میرهاشم»—دییه ن شاعر انقلاب سرکر—

ده سی ستارخانین سیماسیندا قهرمان تبریز زحمتکش لرینین ایلمک موققیتمینی ترنم اییدیر. خلقین داخلی مرتجع قوه لر او زیننده کی غلبه سیننی گوستریردی. قیدایتمک لازمدیر که، صابرین «ستارخانا» شعری دویوش سنگر لرینده نمایش و بیغینجاقلاردا از بردن او خونوردو. ستارخان ئوزوبو شعری تلفون واسطه سیله دینله میشدیر.

صابر درین مضمونلو و اجتماعی تاثیر قوه سیننه مالک اولان شعراری ایله مشروطه انقلابینا بویوک خدمت گوسترمیشدیر. هله عباس صحت وقتیلله صابر ساتیراسینین ایران انقلابینا گوستردیگی خدمتی یوکسک قیمت لندیره رک یازیردی: صابرین اثرلری «...بئش ایلین مدتینده ایران مشروطه سیننه بیر اوردودان زیاده خدمت ایتمیشدیر».

معلوم اولدوغو کیمی رضاخان دیکتاتور لوغو دورینده آذربایجان خلقی نین اقتصادی-سیاسی حیاتیندا عمله گلن دورغونلوق ئوز نوبه سینده ملی مدنیت و ادبیات ساحه سینده ئوز منفی تاثیرینی گوسترمیشدیر. لاکن ایکینچی دنیا محاربه سی ایل لرینده یوکسه لن ملی آزادلیق حرکاتی ملی دموکراتیک ادبیاتیمیزیندا جوشقون انکشافینا شرایط یاراتدی. تامامیله ینی ایده یالی، ینی مضمونلو ادبیات یارانندی. بو ادبیاتین از عمده جهت لریندن بیری خلقین انقلابی کچمیشینه مراجعت دیر. ملی آزادلیق حرکاتینا قوشولموش اولان شاعرار اوردوسو ستارخان، باقرخان، شیخ محمد خیابانی، دکتر تقی ارانی کیمی انقلابچیلاری و فکر بهادر لرینی یادا سالیر، اولارین ظلم و استبدادا قارشلی مبارزه سیننی قلمه آلماقلا خلقی ینی دویوشلره چاغیریردی لار. جسارته دیمک اولار که، هله هئچ بیروقت خلقین انقلابی کچمیشی، او جمله دن ستارخانین انقلابی مبارزه سی ملی حکومت دورینده اولدوغو قدر شعرده عکس ایدیلمه میشدیر. همین دورده ملی قهرمانیمیز ستارخانین خاطره سیننی ابدی لشدیرمک و اونون حقیقی قیمتینی ویرمک مقصدیله ادبیات و اینجه صنعت دهده بویوک ایشلر گورواموشدور. ستارخان هیکلی نین قویولماسی بونی بیرد اهاثوت اییدیر. همین دورده ائله بیز دموکرات شاعر تصور ایتمک چتین دیر که، او، ستارخانین شجاعت و رشادتینه عاید ئوز سوزونو دیمه میش اولسون. یازیچیلار جمعیتی نین اعلان ایتدیگی مسابقه یه اساسا علی فطرتین یازمیش اولدوغو بویوک جسملی شعرده ستارخانا خلقین بسله دیگی بویوک احترام و محبتدن صحبت گیدیر. شاعر ستارخانین تهران یاخینلیغیندا قارشیلانماسی صحنه سیننی بئله تصویر اییدیر:

مختصر بیرنچه فرسخ شهر تهراندان کنار،
پیشوازه چیخدی اکثر اهل تهران هر نه وار.

اولماییب، اولمازدخی بیرشاهه ایله پیشواز،
اولدو سرداریله سالارا بیرئوزگه امتیاز.
گل سپهن کیم، کفچالان کیم عزت و اکرامیله،
وارد تهران اولوبلار چوخ جلال تامیله.

آذراوغلونون، ابراهیم ذاکرین، عاشق حسین جوانین، علی توده نین،
مدینه گلگونون، نادرینن، علی نشانی نین، موسی طاهری نین، مظفردرفشین،
اسماعیل جعفرپورون، سهراب طاهرین، حکیمه بلوری نین و باشقا
شاعرلریمیزین مختلف ایلرده یازدیقلاری شعرلرده ستارخانین انقلابی
مبارزه سینین مختلف جهتلی تصویر وترنم اولونموشدور.

بالاشر آذراوغلو «ستارخان» شعرینده و «ايله اوغول ایسته ییر»
آدلی ایری حجملی اثرینده خلقی انقلابی مبارزه ده ستارخان کیمی مبارز،
قدرتلی، قورخماز وجسارتلی اولماغا چاغیریر. او، «ستارخان» شعرینین
بیریرینده بئله دییر:

«بیزهئچ وقت سیناقدان نامرد چخمادیق..»

چون بابکین قانی قانیمیزدادیر.

نه لوم نه اجل قورخوتماز بیزی،

ستارخان هر زمان یانیمیزدادیر.

اوبیزیم تاریخه دوشندن بری،

قدرت آدیمیزدا، سانیمیزدادیر.

چوخلاری ایسته دی آیرسین اونی،

گوردو قلبیمیزده، جانیمیزدادیر.

ازلدن قایدادیر بیزده هر زمان،

اورکده یاشایار آدلی قهرمان» (۱)

شاعر علی توده ایسه سردارین باشقا کیفیت لرینه توخوناراق
«ستارخان» شعرینده اونون شهرتیندن دانشیر. شاعر گوستریرکه،
آنالار ینیجه دوغولموش اوغلانلارینا ستارخان آدی و پیریر. چونکه، او
وطنین باشینی اوجالتمیشدیر. ئوز مردلیگی و قهرمانلیغی ایله میلیونلارا
نمونه اولموشدور. علی توده «سردار» آدلی شعرینده ستارخانا مراجعت
ایده رک:

«سردار!

سئویملی سردار!

قره داغین قارتالی،

تبریزین بهادری،
مشروطه‌نین مدالی!
وطنین یادیندا دیر
آدین دا!

هنرین ده! — دیملکه، خلق طرفیندن ایندی ده خاطر لاندیغینی و محبتله
یاد ایدیلدیگینی گوستریر.

ملی حکومت دورینده یازیب یارادان شاعرلردن بیریک. نادری همین
دورده خلقین الله ایتیمیش اولدوغو استقلال حقلی اولراق ستارخانین
مبارزه سینین ینی و انکشاف ایتیمیش شکلده تظاهری حساب ایدیر. او،
بویوک بیر افتخارلا سردارا مراجعتا دیر:

«محترم سردار ملی، قوزا بیر باش قبردن،
گورنجه قورتاردی ملت دوغما یوردون قیددن،
آذر اولادی حکومت قوردو آخر خلقدن،
ثانلی ائل دایم یازارلار خوش اثر ستارخانا،
کاشر اولایدی بیر نفر ویرسین خبر ستارخانا» (۱)

شاعر لریمیزین بویوک اکثریتی نین ستارخانا حصر ایتدیگی اثرلرین
دامی سیندان آیری — آیری لیکدا دانشماق امکانی نین اولما ماسینی نظره
آلراق عموما بونو دیمه لی بیک که، ابراهیم ذاکرین، مدینه گلگونون،
اسماعیل جعفرپورون، سهراب طاهرین، حکیمه بلورین، قاسم جهانی نین،
تلیقلی حیدرزاده نین و باشقا شاعر لریمیزین اثرلرینده بویوک خلق قهرمانی
سردار ملی ستارخانین انقلابی مبارزه سینین ترنم ایدن صمیمی فکرلر وار دیر.
اونلارین بیر ستارخانین حریت بایراقداری اولما سیندان، بیر رشادتیندن،
بیری مردلیگیندن و باشقا کیفیتلریندن دانشمیر. ستارخان تکجه شاعرلرین
الهام پریمی دله گتیرمه میشدیر. اونون قوجالیغی و قهرمانلیغی عاشق —
لریمیزین ده سوزونده و سازیندا ئوز افاده سینین تاپمیشدیر. عاشق حسین
جوانین «ستارخان داستانی» عاشق یارادیجی لیغیندا ستارخانین ترنم و تصویب —
یرینه بارز مثال دیر. نثر و شعرله یازیلیمیش بودا ستاندا ستارخانین تبریز —
ده کی دوگوئن صحنه لرینین بیر حصه سی تصویر اولونور. اونون دشمنلر
اوزرینده کی غلبه لری ئوز عکسینی تاپیر. شاعر داستانی نین لاپ اول —
لرینده ستارخانین خلق ایشینه اولان صداقتینی گوسترمک ایچون اونو محمد علی
شاهین سراییندا شاهلا گوروشدورور. ستارخانین پولو و وظیفه ایله ئوز

توتدوغو یولوندان دونهرمگه چالیشان محمعلی شاها ستارخان بئله
جواب ویریر:

«سن که، تانییرسان آذربایجانلی،
قهرمانلار یوردو، اودلار مکانلی
اونون بویوتدوگو قوچ ستارخانلی،
وطنی دشمنه ساتمارام اینان» (۱)

مراققلی صحنه لری اولان و شیرین دیلله یازیلیمیش بوداستاندا
ستارخان شیره وقارتالا، اونون دشمنلری تولکوییه، جاناوارا و سایره ییه
اوخشادیلیر. بوتون داستان بویو ستارخانین ایگیدلیگی، خلق ایشینه
صداقتی، مهربانلیغی، دشمنلره قارشلی سارسیلمازلیغی و پرینسیپاللیغی
تصویر اولونور. اونون آمال و آرزو سوئوز خلقینی، ئوز وطنینی آزادگور-
مکدیر. داستانیین آخرلاریندا ستارخان بوتون چتین لیکلره و دشمنلره غالب
گلیب تبریزه قاییتدیغی زمان ئوز آرزو سونو بوشکلده افاده ایدیر.

گجه- گوندوز قیلینج ووررام،
سنه خوشگون آلمن تبریزا
مظلوملار اولسون آسوده،

مزده دلشاد اولوم، تبریزا» (۲)

گوروندوگو کیمی ستارخان او برازی ادبیاتیمیزدا ئوزونون اطرافلی
انعکاسینی تاپیمیشدیر. نثر ساحه سینده ستارخان او برازینا بویوک حجملی،
چوخ جلدلی مونومنتال اثرلر حصر ایدیلیمیشدیر. بوجهتدن محمد سعید
اوردو بادینین «دومانلی تبریز» و عباس پناهی نین «ستارخان» روم-
نلاری دقته لایق دیر. بو اثرلرده ستارخان او برازی تام پارلاقلیغی ایله
تصویر اولونموشدور. لاکن همین اثرلرده ستارخان او برازلارینین بوتون
خصوصیتلری حقیقته دانیشماق بورا دادا امکاندان اوزاقدیر.

ایران آزادلیق حرکاتینین سرکرده سی، آذربایجان خلقی نین قهرمان
اوغلو ستارخان سردار ملی ائله بیر تاریخی شخصیت دیر که، اونون خدمت لری
علمی و تاریخی اثرلرده قید ایدیلیمیش، محبتی اوره کلرده ئوزونه یر
سالیمیش، بدیعی او برازی ایسه شعرونثر ساحه سینده دفعه لرله یارا-
نمیش و بوندان سونرا یقین که، داهاتکمیل و داهات ائیرلی صورتده
یارانا جاقدیر.

۱- عاشق حسین جوان، «آزادلیق ماهییلاری» باکی، ۱۹۵۰-نجی ایل
صحیفه ۱۱۱.

۲- عاشق حسین جوان، گوستریلان اثر، صحیفه ۱۲۳.

ادبیات

۱. ک.مارکس و ف.انگلس، سچیلیمیش اثرلری، ۲-نجی جلد، باکی-۱۹۵۳.
۲. ک.مارکس و ف.انگلس، کومونیست پارتیاسینین مانیفستی، باکی-۱۹۴۸.
۳. و.ای.لنین، امپریالیزم کاپیتالیزمین ان یوکسک مرحله سیدیر، باکی-۱۹۴۹.
۴. و.ای.لنین، اثرلری، ۱۰-نجی جلد، باکی-۱۹۴۹.
۵. و.ای.لنین، اثرلری، ۱۵-نجی جلد، باکی-۱۹۵۰.
۶. و.ای.لنین، اثرلری، ۱۷-نجی جلد، باکی-۱۹۵۱.
۷. و.ای.لنین، اثرلری، ۱۹-نجی جلد، باکی-۱۹۵۱.
۸. و.ای.لنین، اثرلری، ۲۳-نجی جلد، باکی-۱۹۵۱.
۹. انقلاب اکتبر و ایران-از انتشارات شعبه تبلیغات حزب توده ایران-۱۳۴۶.
۱۰. م.ج.پیشه‌وری، قیزیل صحیفه‌لر، تبریز-۱۳۲۴ شمسی.
۱۱. م.ج.پیشه‌وری، سچیلیمیش اثرلری، ۱۳۴۴ شمسی.
۱۲. م.ج.پیشه‌وری، ۲۱ آذر، ۱۳۴۰ شمسی.
۱۳. دکتر تقی ارانی، دفاعیه، ۱۳۴۰-۱۹۶۱
۱۴. شیخ محمد خیابانی، آذربایجان و آذربایجانین دموکراتیک قوه‌لری، ۱۳۴۰-۱۹۶۱.
۱۵. خسرو روزبه حربی محکمه‌ده، ۱۳۴۰.
۱۶. آزادلیق یولونون مبارزلری، باکی ۱۳۴۱.
۱۷. رحیم‌نامور، یادنامه شهیدان، از انتشارات حزب توده ایران، ۱۳۴۳.
۱۸. سیداحمد کسروی تبریزی، تاریخ مشروطه ایران، بخش اول، تهران-۱۳۱۹.
۱۹. « » « » « » ، بخش دوم، تهران-۱۳۲۲.

۲۰. سیداحمد کسروی تبریزی، تاریخ مشروطه ایران، بخش سوم، تهران-۱۳۲۲
۲۱. دکتر مهدی ملک‌زاده، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، جلد پنجم، تهران-۱۳۲۹.
۲۲. کریم طاهرزاده بهزاد تبریزی، قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران، تهران-۱۹۵۵.
۲۳. اسماعیل امیرخیزی، قیام آذربایجان و ستارخان، تبریز-۱۳۳۹
۲۴. حسین فرزاد، انقلاب و تحول آذربایجان در دوره مشروطیت یا تاریخ ستارخان سردار ملی، تبریز ۱۳۲۴-۱۹۴۵.
۲۵. نصرت‌اله فتحی آتش‌بک، هم‌رمز ستارخان، تبریز-۱۳۴۵
۲۶. حاج محمدباقر ویجویه، تاریخ انقلاب آذربایجان و بلوای تبریز، تبریز، ۱۹۰۸.
۲۷. حبیب‌اله مختاری، تاریخ بیداری ایران، تهران-۱۳۲۸.
۲۸. میرعلی آذری، قیام شیخ محمد خیابانی، تهران-۱۳۲۹.
۲۹. میرعلی آذری، قیام کلنل محمد تقی خان پسیان در خراسان، تهران-۱۳۴۰.
۳۰. میرزا محمدناظم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری ایرانیان، جلد سوم، تهران-۱۳۳۱.
۳۱. مورقان شوستر، اختناق ایران، واشینگتن-۱۹۱۵.
۳۲. مهدی مجتهدی، رجال آذربایجان در صدر مشروطیت تهران-۱۳۲۷.
۳۳. محمدعلی بادامچی، شیخ محمد خیابانی، برلین-۱۹۲۵.
۳۴. شرح حال میرزا رضا کرمانی، اسلامبول-۱۳۲۸.
۳۵. میرزا محمدعلی تربیت، ورقی از تاریخ مطبوعات ایران لندن-۱۹۱۴.
۳۶. «»، «»، «»، دانشمندان آذربایجان، تهران-۱۳۱۴.
۳۷. علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه، تهران-۱۳۳۵.
۳۸. آرتپدت، محمدعلی شاه، آکسفورد-۱۹۰۹.
۳۹. م. پاولوویچ، ایران استقلالیت مبارزه‌سی اوغروندا، باکی، ۱۹۲۶.
۴۰. م. س. ایوانوف، اوچرک ایستوریی ایرانا، مسکو-۱۹۵۲.
۴۱. م. س. ایوانوف، ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایلرلر ایران انقلابی، مسکو-۱۹۵۷.
۴۲. ق. س. آروتونیان، ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایلرلر ایران انقلابی و زاقافزایا بولشویکلری، ایروان-۱۹۵۶.

۴۳. ذاکر عبدالهیوف، ۱۹۰۵-۱۹۰۷-نجی ایلر روس انقلابی نین شرق ئولکه لرینده انقلابی حرکاتین یوکسلیشینده تاثیر، باکی-۱۹۵۵.
۴۴. ذاکر عبدالهیوف، معاصر ایران، باکی-۱۹۵۸.
۴۵. ایستوریا مژدونارودنو وورابوچه قوای ناسیئونال نوکو دو بیژنه نییه مسکو-۱۹۶۲.
۴۶. مومونتوون، اوچرکی سووره مننوی پرسی ئی سرب، ۱۹۵۹.
۴۷. ق.م. پتروو، ایرانسکایا روولیوتسیا ۱۹۰۶-۱۹۱۱، سرب. «پروبوژدنییه آزی ئی»، لنینقراد-۱۹۳۵.
۴۸. ع. بور-رامنسکی، کوو پرو سواورولی بولشویکوف زاقافقازی او ایرانسکوی روولیوتسی ئی ۱۹۰۵-۱۹۱۱ (ایستوریک-مارکسیست)، ۱۹۴۰، نمره ۱۱.
۴۹. حسین امید، تاریخ فرهنگ آذربایجان، جلد دوم، تبریز ۱۳۳۴.
۵۰. ژیزنی اوتداننایا باربا، مسکو-۱۹۶۴.
۵۱. شیتوف، پرسیا پودولاستیو پوسلدنیخ قاذاروو، مسکو ۱۹۳۳.
۵۲. بولشایا سووتسکایا انسکلوپدیا، توم-۳۸.
۵۳. س.م. افندیوف، آذربایجان پرولتاریاتی نین انقلابی حرکات تاریخیندن، باکی-۱۹۵۷.
۵۴. ز. اورژونیکیدزه، بولشویکین یولو، باکی-۱۹۴۹.
۵۵. آذربایجان کومونیست پارتیاسی نین تاریخی، ۱-نجی جلد، باکی-۱۹۵۸.
۵۶. غ. محمدلی، خیابانی، باکی-۱۹۴۹.
۵۷. ا. امینزاده، بویوک اوکتوبر سوسیالیست انقلابی نین ایراندا دموکراتیک فکرین انکشافینا تاثیر، (۱۹۱۷-۱۹۴۵-نجی ایلر). باکی-۱۹۶۴.
۵۸. م. ر. ولائی، جنوبی آذربایجاندا ملی آزادلیق اوغروندا دموکراتیک مطبوعاتین مبارزه سی، باکی-۱۹۶۳.
- دسرتاسیالار:
- ۱.۵۹. داداشلی، ۱۹۰۵-۱۹۱۱-نجی ایلرده ایران انقلابی، نامزدلیک دسرتاسیاسی.
۶۰. میرزا ابراهیموف، «بویوک دموکرات»
۶۱. میرجلال پاشایوف، «آذربایجاندا ادبی مکتبلر».
۶۲. ج. آ. علی اصغروف، «جنوبی آذربایجاندا دموکراتیک حکومتی دورونده معارف مسئله لرینین اصلاحاتی».
۶۳. جعفر خندان، «جنوبی آذربایجان ادبیاتیندا ملی آزادلیق ایددیالاری».

مجله‌لر:

۶۴. دنیا، ۸-نجی ایل، نمره ۳، ۱۳۴۵.
۶۵. دنیا، ۹-نجی ایل، نمره ۴، ۱۳۴۶.
۶۶. «آذربایجان» مجله‌سی-۱۹۴۶، نمره ۳، ۴، ۷.
۶۷. «آذربایجان»، باکی، نمره ۲، سپتامبر ۱۹۴۵.
۶۸. «انقلاب و مدنیت»، باکی-۱۹۵۱، نمره ۱.
۶۹. «آذربایجان» مجله‌سی، آدفم-نین سیاسی-نظری اورقانی،
۱۳۴۶، نمره ۱۰.
۷۰. «ملانصرالدین» ۱۹۰۷، ۱۹۰۸، ۱۹۰۹-نجی ایللر نمره‌لری.
۷۱. «ووپروسسی ایستوریئی، مسکو-۱۹۵۶، نمره ۱۰.
۷۲. «دموکرات»، تبریز-۱۳۲۵، نمره ۱.
۷۳. «امیدایران»، تهران-۱۳۴۶، نمره ۶۷۸، ۱۳۴۵، نمره ۶۳۴،
۱۳۴۶، نمره ۶۸۶.
۷۴. آذربایجان علملر آکادمیاسی نین خبرلری، باکی-۱۹۴۵، نمره ۸.
۷۵. «علم و حیات»، باکی-۱۹۶۶، نمره ۱۲.
۷۶. پروبوژدنییه آزیئی، ۱۹۳۵.
۷۷. «ازوه‌ستی، آن. آرمیانسکی سرسر»، ایروان، ۱۹۵۵ نمره ۱.
۷۸. «انقلابی شرق»، مسکو-۱۹۳۶، نمره ۱.
۷۹. «مسکوویسکی یژه ندلنیک»، ۱۹۰۸، ۸ نوامبر نمره‌سی.
۸۰. «روشنفکر» مجله‌سی.
۸۱. «شاعرلر مجلسی»، تبریز، ۱۲۳۴، نمره ۲، ۳.
۸۲. «خواندنیها»، تهران-۱۳۴۶، نمره ۹۲.
۸۳. و.ق. بلینسکی، سچیلیمیش اثرلری، باکی-۱۹۴۸.
۸۴. «ادبیاتشناسلیغین اساسلاری»-آذربایجان دولت تدریس‌پدا-
قوژی ادبیاتی نشریاتی، باکی-۱۹۶۳.
۸۵. ف. قاسمزاده، ۱۹-نجی عصر آذربایجان ادبیاتی تاریخی،
باکی-۱۹۵۶.
۸۶. مهدی محمدوف... «استه‌تیکا حقینده سجتلر». باکی-۱۹۶۸.
۸۷. «جنوبی آذربایجان یازیچیلاری نین ادبی مجموعه‌سی»، آدف-نین
۱۵-نجی ایلدونومونه حصر اولونموشدور.
۸۸. بالاش آذراوغلو- «ائله‌اوغول ایسته‌بیرون» باکی-۱۳۴۰.
۸۹. میرزا علی اکبر صابر، «هوپ-هوپنامه»، باکی-۱۹۲۲.
۹۰. میرزا علی اکبر صابر، «سچیلیمیش شهرلری»، باکی-۱۹۴۶.
۹۱. محمد سعید اوردوبادی، «دومانلی تبریز»، باکی.

۹۲. ماکولی، «ستارخان»، باکی-۱۹۵۷.
۹۳. «جنوبی آذربایجان شاعرلری»، باکی-۱۹۵۰.
۹۴. علی‌نظمی، «سچیلیمیش اثرلری»، باکی-۱۹۵۹.
۹۵. محمد‌هادی، «سچیلیمیش اثرلری»، باکی-۱۹۵۷.
۹۶. «سردار ملی ستارخان»، باکی-۱۹۴۹.
۹۷. عاشق حسین جوان، «آزادلیق ماهنیلاری»، باکی-۱۹۵۰.

روزنامه‌لر

«انجمن»، تبریز-۱۳۲۶ هجری قمری، نمره ۱۲، ۱۵.

«آذربایجان»، ۱۳۲۴-۱۳۴۶-نجی ایل‌لری احاطه‌ایدن ۱-۱۷۳۶ نمره‌لری.

- «وطن یولوندا»، تبریز-۱۹۴۵-۱۹۴۶-نجی ایل‌لر نمره‌لری
- «اطلاعات»، تهران ۱۳۴۶، نمره ۱۲۳۴۷.
- «کیهان»، تهران ۱۳۴۶ مرداد، نمره ۲۷۲۷.
- «کاسپی» باکی، ۱۹۰۸-نجی ایل، ۳۰ اکتوبر تاریخلی نمره‌سی.
- «شجاعت»، تهران-۱۳۳۲، نمره ۹.
- «ترقی»، باکی-۱۹۰۹، نمره ۱۰۵.
- «ترقی»، باکی-۱۹۰۸، ۱۹، ۲۷، ۲۸، ۳۸، ۴۶ و ۶۷-نجی نمره‌لری.
- «ارشاد»، باکی-۱۹۰۷، نمره ۱۲۳.
- «ارشاد»، باکی-۱۹۰۸، ۳ فورال و ۱۸ فورال نمره‌لری.
- «ینی‌فکر»، باکی-۱۹۲۵-نجی ایل مارت نمره‌سی.
- «قافقازسکی رابوچی لیستوک»، ۱۹۰۵، نمره ۳.

ارشاد

ینی‌ارشاد

یولداش

تازاحیات

تکامل

حقیقت

اقبال

نجات

وگونش روزنامه‌لرینین ۱۹۰۷، ۱۹۰۸ و ۱۹۰۹-نجی ایل‌لرده
نشر ایدیلیمیش نمره‌لریننده استفاده اولونموشدور.

مندرجات

صحیفہ

۳	مقدمہ
۷	گیریش
۲۱	ایران مشروطہ انقلابی (۱۹۱۱-۱۹۰۵-نجی ایلر) عرفہ سیندہ
۵۲	ستارخان آزادلیق حرکاتی نین یتیشدیرمه سی و سرکرده سیدیر
۸۲	بیرنچه سند
۸۸	ستارخانین ازباخین سلاحداشلاری و سنگر یولداشلاری
۱۱۸	مشروطہ حرکاتی نین آتشین ناطق لری
	روسیه سوسیال دموکراتلاری نین بین الملل چیلیک
۱۲۸	یاردیمی و ستارخانین بونا مناسبتی
۱۳۵	ستارخان اوبرازینین آذربایجان ادبیاتیندا انعکاسی
۱۵۰	ادبیات

تکنیکی رداکتور: رضا توفیقی

باشر مصحح: محمد قوامی

